

STORT JUBILEUMSNUMMER!

StOF
50 år!
1959–2009

Fåglar

i Stockholmstrakten

Innehåll

nr 3:2009
Årgång 38

En vital femtioåring! Jens Wahlstedt.....	4
Kjell Engström – vår förste ordförande Eva Stenvång Lindqvist.....	10
StOF:s tjugo första år Stig Holmstedt.....	15
Thomas Strid ser tillbaka (1997–2002) Thomas Strid.....	19
"Fisten" genom tiderna Hans-Georg Wallentinus.....	22
Telefonsvararminnen – Stockholm Birdline 1986–2009 Erik Peurell.....	30
Från kartotekskort till databas Sören Lindén och Thomas Strid.....	35
Naturvårdsgruppen ser tillbaka Thomas Strid.....	38
Viking Olsson minns orrarnas och storspovens Angarn Eva Stenvång Lindqvist.....	42
Skådning på 1950-talet Håkan Delin.....	47
Det gamla gänget Per-Erik Tonell.....	51
På kryss med kryss eller En krysstad historia Lars-Gunnar Bråvander.....	55
Ungdomsskådning under 1960-talet – Olle Mauritzon berättar för dagens unga skådare Rasmus Elleby och Jacob Rudhe.....	63
"Att måla är ett sätt att uppleva natur" Eva Stenvång Lindqvist.....	66
Nya bosättare i rapportområdet Tomas Viktor.....	68
Förstafynd 1959–2009 Tomas Viktor.....	73
Lövsångare eller rödstrupig sångare – vilken är vanligast om 50 år? Tomas Viktor.....	75
Kustfågelinventeringar i Stockholms län Sören Lindén.....	82
Fåglarna och kvicksilvret Hans-Georg Wallentinus.....	88
Havsörnens återkomst Björn Helander.....	92
Öga mot öga med Stockholms uvar Alar Broberg.....	99
Sillgrisslan allt vanligare i Stockholms skärgård Roland Staav.....	105
Många StOF-are deltog i första atlasinventeringen Lars Frankenberg.....	112
Titta, en spya! Och en korv! Fredrik Sjöberg.....	116
1 000 holkar för uppsättning i staden Patrik Slimane i samarbete med Tomas Viktor.....	118
Storflygplatsen på Södertörn och fåglarna Thomas Strid.....	120

Redaktör

Hans-Georg Wallentinus

Redaktion

Sören Lindén

Erik Peurell

Eva Stenvång Lindqvist

Paolo Sangregorio

Tomas Viktor

Grafisk form

Paolo Sangregorio

Ansvärg utgivare

Dag Rådström

dag.radstrom@telia.com

Redaktionsadress

FiSt/StOF

Box 1081

101 39 Stockholm

fist@stof.nu

Hemsida

www.stof.nu

Annonser

& annonspriser

Lennart Bernsel

lennart.bernsel@brevet.se

Upplaga

Drygt 2 000 ex

Utgivning

FiSt utkommer med fyra

nr/år till medlemmar i StOF

Adressändringar

Samma som redaktions-
adressen (se ovan)

Tryck

Ekotryck Redners AB

Omslag: Havsörn,

Lars Jonsson

© Fåglar i Stockholmstrakten

ISSN 1102-1349

© Bildmaterial respektive
upphovsman

Världens första nationalstadspark <i>Henrik Waldenström</i>	123
Lathund för skådning i Kungliga Nationalstadsparken	
<i>Henrik Waldenström</i>	128
Angarnssjöängen – länets finaste fågelsjö <i>Hans-Georg Wallentinus</i>	130
Lite personligt om Ågesta <i>Lasse Lööv</i>	138
För 50 år sedan i Ågesta... <i>Magnus von Krusenstierna</i>	142
Fågelsjö ur farozonen <i>Rune Bollvik</i>	143
Tyresta nationalpark – vildmarksstämning nära stan	
<i>Eva Stenvång Lindqvist</i>	145
Foton och minnen från Landsorts fågelstation <i>Tomas Viktor</i>	148
En titt in i Slims värld	
En skådares mardröm eller herr Wilson reser vidare	156
På havsfågelspan	158
Hallå Svensson! Stefan Ettestam	160

Material i form av artiklar och andra notiser samt frågor och förslag m.m. kan skickas per e-post till fiSt@stof.nu. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera insänt material. Nr 3 blir ett jubileumsnummer. Manusstopp för nr 4 är den 26 oktober .

En vital femtioåring!

AV JENS WAHLSTEDT

TÄNK ATT DET har gått ett halvsekel sedan Stockholms Ornitologiska Förening föddes! Jag minns det som i går, för just då var jag bosatt vid Karlberg. Det blev ett vackert barn, som skulle växa till sig med stormsteg. Snart var StOF en av de största regionala föreningarna inom Sveriges Ornitologiska Förening, med en imponerande bredd inom forskning, information och fågelskydd.

I dag kan vi faktiskt räkna till 2 100 medlemmar i StOF. Det är en imponerande samling fågelskådare. En liten föreställning om detta har vi kanske upplevt vid alla de fågellarm som surrat och plingat genom åren.

Från ismås till gulbrynad

Vem av oss som varit med ett tag minns till exempel inte ismåsen vid Blockhusudden 1971, fjällugglan i Brandbergen, den gulbrynade sparven vid Säbysjön eller Sveriges tredje cettisångare vid Ösmo? När jag själv kom till Ösmo för att fira tioårsjubileum (den andra cettisångaren hade jag upplevt vid Ottenby 1998), kom en snäll dam ut från sommarstugan intill. "Vad mycket folk", sade hon. "Det måste väl vara en sällsynt fågel?" Hon blev säkert inte lugnad av vårt besked att det nog skulle bli ännu fler skådare till veckoslutet. Man kan förstå henne om hon inte fanns i stugan just den helgen.

Men annars brukar det inte vara någon fara på taket. Stockholmsornitologerna är vana att följa alla hänsynsregler från Club300. Ibland kan vi till och med bli populära, som när den asiatiska kalenderlärkan dök upp ute på Landsort 1999. När vi betalat våra avgifter på privatbåtarna, som gick i skytteltrafik från Ankarudden, räknade vi snabbt ut att öbornas hushållsekonomi måste ha gjort ett glädjeskutt på en enda helg på Landsort!

Inte längre nätter i svinstior

Egentligen är det fantastiskt hur fågelskådan-

det har utvecklats i Stockholm under de här femtio åren. När FiSt kom till 1972, och Stockholm Birdline 1987, fick vi plötsligt snabbare fågelrapporter från hela ABC-området. Rikslarm och mobiltelefoner meddelade minutfärskorapporter som vi förr fått invänta via djungeltelegrafen. I dag har dessutom Artportalen/Svalan tillkommit som ett extra förmåligt rapportsystem.

Detsamma gäller också transporterna till fågelmarkerna. I dag kommer vi ut mycket snabbare kring Stockholm än på femtiotalet. Jag minns hur lång tid det tog att cykla till Hjälsaviken, eller färdas med tåg, buss och cykel till Väddö där vi övernattade i betongbunkern på Rönnskärs udde. För att inte tala om de långa tureorna till Utö, där vi låg över i en övergiven svinstia på sydön för att vara i tid för morgonsträcket.

"Barnen tige i församlingen"

Min första kontakt med Stockholmsornitologerna fick jag 1954, vid min hemmalokal Asköviken utanför Västerås. Då kom Rune Bollvik dit med en hel bussexkursion från Stockholm. Jag hade lovat att ställa upp och visa runt litet i markerna.

Nu blev det inte så mycket med den saken. Bollvik avfärdade bryskt all konkurrens från andra guider – inte minst från en tonåring. "Barnen tige i församlingen" var bara ett av hans valspråk.

Jag minns att han hade med sig en hel plåtburk med pannkakor, som han slevade i sig till ett annat valspråk: "Kroppen är en maskin och den ska man underhålla."

Men exkursionsmedlemmarna var tack samma över att jag kunde visa ett bra övernattningsställe. Det utgjordes av de stora halmstackarna i Lövstaladan som stod strategiskt till ute på sankängarna. Där låg vi sedan i våra i sovsäckar och lyssnade till halvenkelbeckasin

Karl-Erik Fridzén med stjärtandhona. Ledsjär på 1970-talet.

(som det hette på den tiden), nattsträckande sjöorrar och i gryningen alla storspövar.

Eftersom det var ett blandat sällskap hänvisade Bollvik alla morgonkissnödiga till varsin sida av ladan med ännu ett valspråk: "Busk-skvättorna till vänster och stenskvättorna till höger!"

Fältbiologer på Frostmofjället

Andra kontakter med stockholmsornitologer fick jag genom Sveriges Fältbiologiska Ungdomsförening. Det gällde inte minst de exkursioner som jag ledde till ugglemarkerna kring Wirsbo på 1950-talet. Alla såg vi ut som barnen från Frostmofjället när vi pulsade fram genom snövidderna. Men vi hörde flera olika ugglor, en natt satt till och med en pärluggla och ropade från taknocken på vår skogskoja!

Till mina första bekanta i StOF hörde annars vännerna Karl-Erik Fridzén och Sven Lööw. Redan 1959 visade jag dem Tinäset vid Nedre Dalälven, där vi bland annat upptäckte en vitryggig hackspett vid Lillån. Området visade sig sedan hysa den livskraftigaste stammen i landet. Många stockholmsornitologer kom därmed

upp till Tinäset, där jag strövat som ensam fågelskådare sedan 1951. Området inventerades av ornitologer från StOF och Järvafältets OK, under ledning av Stig Holmstedt. Deras föredömliga aktioner skulle så småningom leda till bildandet av Nedre Dalälvens Nationalpark.

Lööw – studerade adelskalendern

Sven Lööw var annars en av de stora profilerna i StOF. Till vardags sopade han järnvägsstationen i Sundbyberg, när han inte cyklade till olika fågellokaler med rygsäcken på pakethållaren. Ofta satt han också på Kungliga Biblioteket och studerade adelskalendern, för att hålla koll på alla som bodde i slott och på herrgårdar ute vid fågelvikarna.

Vad som också utvecklats enormt de här femtio åren är fälthandböcker för fåglar. När StOF bildades använde sig många fortfarande av Erik Rosenbergs *Fåglar i Sverige*. Andra hade dock börjat med *Europas Fåglar*, vars svenska bearbetning gjordes av en av veteranerna i StOF, Carl Fredrik Lundevall.

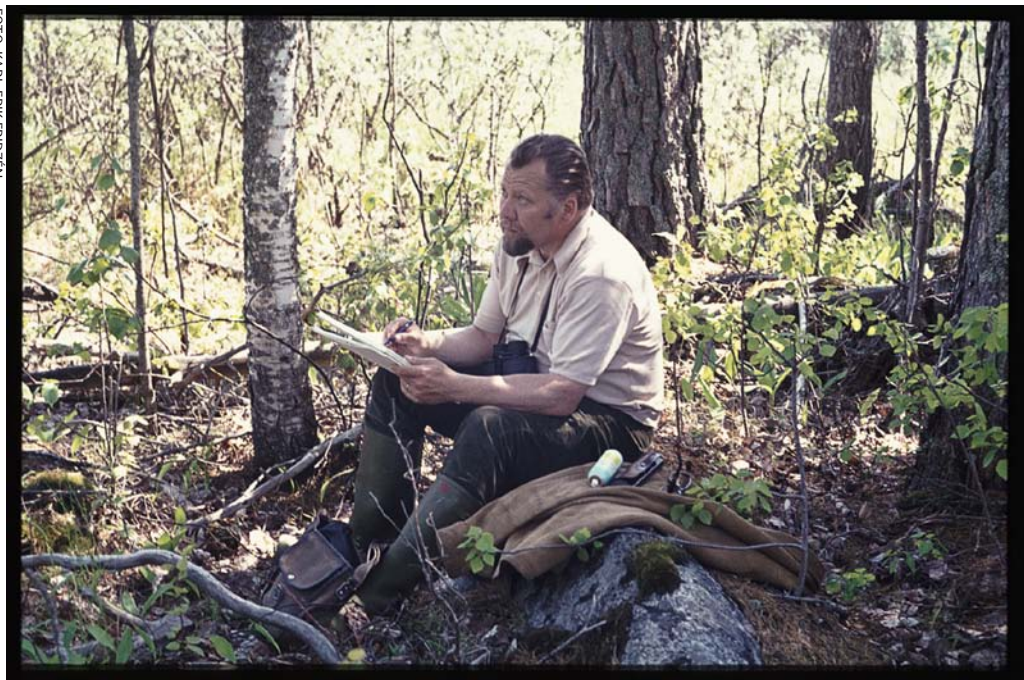
Det märkliga är att också nästkommande viktiga fälthandböcker skulle produceras av medlemmar i StOF. Tre av dem har förnamnet Lars – Lars Svensson, Lars Jonsson och Lars Imby. Även andra StOF-medlemmar gjorde förnämliga fälthandböcker – utan att heta Lars – som Håkan Delin, Roland Staav och Thord Fransson.

"Skinnet" gav ut tättingguide

Lars Svensson skulle också bli den verkliga banbrytaren för identifiering av fåglar i handen. Hans *Bestämningsguide för vissa tättingar* skulle bli ovärderlig för alla ringmärkare. Lars ledde också många kvalificerade fågelskinnskurser på Riksmuseet, vilket renderade honom namnet Lars "Skinnet" Svensson ända nere i Skåne.

Sture Palmér var en annan innovatör och tillika medlem i StOF. Med hans hjälp producerades Radiotjänsts fågelskivor, som senare också kom på kassetband och CD-skivor. Äntligen kunde vi sitta hemma och lära oss alla fågel-läten i förväg, för att med mottagliga sinnen möta dem i naturen.

Flera av våra medlemmar blev också kända författare till förnämliga naturskildringar i ord och bild. Dit hörde till exempel Gunnar Bruse-

Gunnar Bruzewitz.

witz, som tyvärr gick ur tiden för ett par år sedan. Gunnar var ju en mycket skicklig författare och konstnär, som illustrerade sina naturböcker med teckningar och akvareller. En av hans böcker fick namnet *Stockholm – Staden på landet*. Det var en titel och en bok som fängade in hela charmen med Stockholms natur.

Få andra huvudstäder kan visa upp en sådan mångfald när det gäller landskap och fågelliv året runt – från Strömmen till Kungliga Nationalstadsparken, fågelvikarna och skärgården. De senaste årens StOF-kampanj för ”betongskådning” har också lärt oss ännu mer om fågellivet i Stockholms City.

Slaget vid Hastings argument i debatten

Medlemskvällarna i StOF skulle snart bli en verklig tillgång för Stockholmsornitologerna. Många år höll vi till i den stora Alvikshallen. På 1970-talet fick till och med undertecknad (trots att jag då var göteborgare) hålla ett två timmars föredrag om ugglor (inklusive kafferast). Jag minns hur pirrigt det kändes att gå upp på scenen inför en så fullsatt salong.

Några år senare kom en annan göteborgare på besök i Alvikshallen, nämligen Peter Lind-

berg. Han skulle berätta för oss om det pågående Projekt Pilgrimsfalk. Peter tog tillfället i akt att initiera en livfull diskussion om man kunde förstärka den svenska stammen med skotska och finska pilgrimsfalkar.

Det trasslade till sig ordentligt när genförespråkarna kom in i debatten. Till slut reste sig en av profilerna i StOF, Per-Axel Åkerlund, och fastslog med verklig emfas: ”Om inte Karl XII hade förlorat slaget vid Halden 1718 hade vi nog kunnat acceptera norska pilgrimsfalkar. Om vi inte mist Finland i Fredrikshavn 1809 hade det säkert gått bra med de finska. Och hade vi inte förlorat slaget vid Hastings 1066, hade vi nog godkänt falkar till och med från Skottland!”

Ibland var det högt i tak på våra möten...

En kråka faller till marken...

Redan från starten började StOF med sina populära exkursioner och medlemsresor. Många skulle bli verkliga pärlor, som genomfördes under sakkunnig ledning. Under de här femtio åren har våra medlemmar guidats till mängder av kända fågelvikar, skärgårdar, Öland och Gotland, skogsområden och fjäll, samt exotiska fågellokaler utomlands. Ibland blev det hårda

övningar dygnet runt – under hemresorna såg vi ut som skräkholkar när vi äntligen fick slumra till i bussen.

Ibland hände det dock att en och annan exkursionsledare drabbades av otur. Som när en av våra veteraner tog ut en grupp till Hjälstaviken på 1960-talet. Han har själv berättat för mig om den pinsamma episoden. Den dagen rådde tät dimma, och sikten var urusel från Parnassen. En av deltagarna frågade vad det var för en mörk fågel som satt där ute på ett staket. Var det kanske bara en kråka? För att avgöra tvisten slängde exkursionsledaren iväg en sten för att få fågeln att lyfta – och råkade få in en fullträff. Kråkan föll nämligen död till marken! Alla i gruppen tittade förvånat på sin ciceron – var det så man skulle göra? Han har berättat att han fortfarande kan få mardrömmar om episoden.

Å andra sidan har det skett värre tillbud på våra resor. Det gäller inte minst de grundstötningar som gjorts med m/s Joséphine i Stockholms skärgård. Tursamt nog har det stannat vid tillbud – även om man fått tillkalla bärgning för att komma tillbaka till fastlandet. Men så har vi också uppsökt många besvärliga utskärgårdar med tusentals grynnor, kobbar och skär, ibland i blåsigt väder, både höst och vår.

Symbolen kom tillbaka

Under StOF:s femtio år har inte minst fågel-skyddet förstärkts betydligt inom ABC-området. Våra medlemmar engagerades starkt i både inventeringar och reservatsbildningar. Skyddet av Nedre Dalälvens skogsområden har redan nämnts. Flera fågelvikar och våtmarker har restaurerats, där vi medverkat tillsammans med andra föreningar. Dit hör till exempel Angarnssjöängen, Hjälstaviken, Isbladskärret, Säbysjön, Väsby sjöäng och Ågestasjön – för att bara nämna några exempel.

Flera fågelarter har också fått ett uppsving genom olika fågelskyddsåtgärder. Inte minst har föreningens stolta symbol, havsörnen, kommit tillbaka som en följd av den forskning och räddningsaktion som letts av Björn Heltander och SNF. Många StOF-medlemmar har deltagit i vinterutfodring och inventering av havsörnsstammen. Försök har också gjorts att förstärka berguvsstammen i skärgården – där

dock situationen fortfarande är kritisk, liksom för skräntärnan.

En unik skyddsaktion var naturligtvis kampanjen för Ekoparken – alltså Södra och Norra Djurgården, Haga-Brunnsviken, Ulriksdal-Sörentorp och Fjäderholmarna. Som ett resultat tog Sveriges riksdag sitt historiska beslut 1994 att skydda området mot större ingrepp. Man skapade ett helt nytt juridiskt begrepp, nämligen ”nationalstadspark”. Vi var många ornitologer och naturvårdare som medverkade i processen, inte minst genom inventeringar och påverkan på media och myndigheter. Alldeles särskilt stor betydelse fick dåvarande miljöministern Görel Thurdin, som drev igenom beslutet i riksdagen.

Invigning med stora ord

Eftersom jag då var chef för Världsnaturfonden, och därmed medverkande i projektet, bad jag vår ordförande kungen att inviga Nationalstadsparken i samband med WWF:s årsmöte på Ulriksdal. Det gjorde han också, den 19 maj 1995, i hjärtat av Ulriksdalsparken. Invigningstalare (utöver kungen själv) var landshövdingen Ulf Adelsohn och två miljöministrar – den avgående Görel Thurdin och den sittande Anna Lindh.

Det var som landshövdingen påpekade i sitt tal: ”Efter den här invigningen krävs det att man är minst världsmästare i höjdhoppsom man ska ta sig över ribban för att få byggnadstillstånd i Nationalstadsparken!” Teoretiskt var det kanske rätt, men dessvärre sker fortfarande de små stegens tyranni genom olika ingrepp i området.

Atlasrundor på kobbar och skär

Under de gångna 50 åren har våra medlemmar i StOF också gjort mycket för att kartlägga fågelfaunan i ABC-området. Dit hör till exempel alla insatser med sträckräkning och ringmärkning, både vår och höst, på ensliga platser som Landsort, Torö, Rönnskärs udde, Svenska Högarna och Horssten.

År 1974 startade dock en annan viktig aktivitet för StOF. Det var då vi anslöt oss till den landsomfattande Atlasinventeringen, som skulle pågå i tio år under ledning av Sören Svensson i Lund. Ansvarig för Stockholmsre-

gionen var Lars Frankenberg, som gjorde ett fantastiskt arbete med att samordna oss inom vårt eget rapportområde. Själv inventerade jag elva Atlasrutor i Stockholms skärgård, genom hundratals landstigningar på kobbar och skär.

En kung lättar på plånboken

Av olika skäl, inte minst finansiella, skulle det dock dröja innan fågelatlasen kom ut i tryck. När jag tillträdde som ordförande i SOF 1998 bestämde sig styrelsen för att hjälpa Sören Svensson att sammanställa resultaten. Så blev det också, med stora insatser av bland andra Sören Svensson själv, Ingemar Ahlén, Martin Tjernberg och Anders Wirdheim. Till och med vår fågelintresserade kung var med och lättade på plånboken genom medel från sin jubileumsfond. Sedan gavs Svensk Fågelatlas ut som planerat i oktober 1999.

I dag kan vi glädja oss åt att StOF har startat en ny Atlasinventering i Stockholmsregionen, med Tomas Viktor som samordnare. Många av våra medlemmar är redan i full gång, genom Svalans rapporteringssystem. Till inventeringssäsongen 2009 (tredje året) var 181 rutor inbokade. Det totala antalet rutor i rapportområdet är 351. Av dessa är dock ca 100 skärgårdsrutor, så mer än hälften av fastlandsrutorna var inbokade. Själv ansvarar jag för tre ”hemmarutor”, varav en kring Ulriksdal och två på Möja. Vi hoppas nu att många medlemmar ska boka in sig på vakanta rutor och genomföra inventeringen lika bra som förra gången!

Det ska nämligen bli intressant att se vilka skillnader som fågelfaunan genomgått under det kvartssekel som gått sedan den förra inventeringen. Att entitan så gott som försvunnit från Ekoparken, liksom roskarlen kring utskärgårdarna, är bara ett par exempel på förändringar som ingen av oss gillar. Å andra sidan kan vi glädja oss åt spontana ökningar av andra arter inom vårt rapportområde.

Historiens vingslag...

Samtidigt skulle det dock vara spännande om föreningens medlemmar ville göra nedslag även i historiska observationer från Stockholmstrakten. Hur har till exempel fågelfaunan förändrats vid Stäket, sedan Pehr Gustaf Tengmalm gjorde sina noteringar under 1770-ta-

let? Han redovisade dem noggrant i *Ornithologiska Anmärkningar, gjorda vid Almare-Stäket i Uppland* (Vetenskapsakademins handlingar 1783). Hans artlista omfattade hela 105 arter! Bland Stäkesöns många ugglor beskrev han också pärlugglan, som fortfarande kallas för Tengmalm's Owl på engelska.

En annan tidig ornitolog var Samuel Ödmann, präst vid Ingarö kyrka i slutet av 1700-talet. Han var en av Linnés lärjungar och skärgårdens förste ornitolog. Bland annat beskrev han skrântärnan som en ny art för vetenskapen. Han gjorde noggranna noteringar om fågellivet i Värmdö kommun i ett eget exemplar av Linnés *Fauna Suecica* (om vilket jag skrev i skärgårdsboken *Mellan skyar och hav* år 2002).

Under mina inventeringar på Gillöga har jag själv haft stort nöje av att jämföra fågellivet med de observationer som gjordes av Oscar Roth 1893 och Edward Wibeck 1937. Edward Wibecks totala skärgårdsinventering 1937 kan för övrigt användas som en utmärkt jämförelse med dagens situation i hela Stockholms skärgård.

Säkert finns det många fler redogörelser, inte minst jaktjournaler, att använda vid liknande jämförelser. Fältet är verkligen fritt fram för någon, eller några, i föreningen att knyta samman historiska med dagsaktuella observationer.

Man kan också undra vilka jämförelser våra efterföljare kommer att göra om femtio år, kring de observationer som vi själva gör i dag i Stockholmsregionen. Den som lever får se – ett halvsekel går fort, åtminstone om man ser tillbaka på bara den tid som StOF har funnits!

Jens Wahlstedt började som fågelskådare i Västerås på 1950-talet. Under 20 år var han styrelsemedlem i Sveriges Ornithologiska Förening, senaste åren som ordförande. 1983-1995 var han generalsekreterare i Världsnaturfonden och medverkade bl a till bildandet av Nationalstadsparken. Han är fortfarande bosatt i Ulriksdals slottspark och har sitt andra hem på Möja. Som författare och fotograf har han skrivit ett tiotal naturböcker och medverkat i ett 60-tal.

Inbjudan till alla medlemmar

Fira StOF:s 50-årsdag!

Du har väl inte missat att Stockholms Ornitologiska Förening, StOF, fyller 50 år i år?
Hela det här numret av vår tidskrift är just därför en särskild jubileumsskrift.

StOF "föddes" den 25 november 1959.

Och den 25 november i år firar vi detta med en stor jubileumskväll.
Då hoppas vi att så många som möjligt vill vara med och fira med oss!

Alltså:

Välkommen till StOF:s stora jubileumskväll
den 25 november kl. 18.00
på Naturhistoriska riksmuseet!

Vi börjar kl 18.00 med samling i Stora hörsalen, där äldre och yngre medlemmar kommer att hålla tal och berätta om StOF förr och nu. Talare blir bl.a. Kjell Engström, StOF:s förste ordförande, samt "fågelgurun" Lars Svensson, med ett långt förflutet på just Naturhistoriska riksmuseet.

Festligheterna fortsätter med en middagsbuffé kl 20.00
i den angränsande restaurangen.

Till det subventionerade priset 180 kr (exkl. dryck) får du vara med om hela denna oförglömliga kväll. Hörsalen och restaurangen rymmer ganska många personer, men antalet platser är trots allt begränsat, så principen "först till kvarn" gäller...

Bindande anmälan till jubileumskvällen gör du antingen via e-post, info@stof.nu, Stockholm Birdline, tel. 08-500 317 45, eller per post till StOF, Box 1081, 101 39 Stockholm. När du fått din anmälan bekräftad ber vi dig sätta in 180 kr på vårt plusgironummer 57 79 91-3.
Skriv att betalningen gäller "Jubileumskväll".

Kjell Engström – vår förste ordförande

AV EVA STENVÅNG LINDQVIST

Kjell Engström i villan i Täby. I bakgrunden en oljemålning med ljungpipare av Kjells favoritkonstnär Allan Andersson, som var verksam på Västkusten.

FOTO: EVA STENVÅNG LINDQVIST

För 50 år sedan valdes Kjell Engström till ordförande för StOF. Den då 30-årige fågelskådaren var sedan länge engagerad i riksföreningen, SOF. Han kunde även lägga till meritlistan att han varit Fältbiologernas första ordförande. 50 + 30 blir 80, och det är ganska exakt en månad före den stora dagen som vi ses hemma hos Kjell och hustrun Alice i villan i Täby.

OMGIVNA AV FÅGLAR, på tavlor av Lindorm Liljefors, Allan Andersson och Kjell själv, gör vi en tidsresa tillbaka till 1940- och 50-talet.

– Det var inget tal om någon lokalförening i Stockholm, eftersom riksföreningen funnits här sedan den bildades 1945, berättar Kjell. Istället bedrev SOF den lokala verksamheten, fast utan någon egentlig organisation. Situationen var annorlunda på andra håll. Skånes Ornitologiska Förening, till exempel, var en väldigt stor och stark lokalavdelning, där Gustaf Rudebeck fostrade skådare som Staffan

Ulfstrand, Anders Enemar och andra. Örebro var som en egen liten kropp.

SOF hade sina sammanträden på Norrtullsgatan, och efter dem gick man ut för att dricka te och äta smörgås på Metropol. Senare möttes man på Svartmangatan i Gamla stan, men då kom det så mycket folk att det gemensamma teet efteråt så att säga rann ut i sanden.

Skådningen mycket mansdominerad

– Kvinnorna var så få att man kände till vilka de var. Det var några äldre damer, eller i varje fall

tyckte man på den tiden att de var äldre... De var inte många förrän effekterna av fältbiologerna började visa sig. Där var det en fullständigt slumpvis blandning av tjejer och killar från första stund.

–Fast vart tog tjejerna vägen sedan? undrar han när vi kommer in på den starka mansdominans som präglar fågelskådningen och, i synnerhet, Club300 där kvinnorna utgör en försvinnande liten procent även detta nådens år 2009.

–Är det den gamla stenåldersjägarmentaliteten som slår igenom? Ja, jag kan då inte hitta någon annan förklaring.

När StOF bildats blev det i alla fall med tiden allt fler kvinnor som deltog i exkursionerna. Men inte har någon valberedning sedan 1959 kommit sig för att föreslå en kvinna som ordförande, kan man konstatera.

”Betongskådning” redan då

1948 tog Kjell över Svenska Dagbladets utflykter, som dittills letts av Viking Olsson (se artikel på sid. 42) De gick till bl.a. Hjälstaviken, Ågesta, ut i skärgården och ofta till områden runt ”stenstaden”: Djurgården, Lill-Jansskogen och Haga.

Vintern 1954–1955 drog Kjell igång en vinterfågelinventering, som sedan upprepades 1956–1957. Han ringde upp skådare som kunde tänkas vara intresserade och fick dem att åta sig att inventera en sträcka längs med någon av Stockholms kajer.

Man tänker osökt på dagens ”betongskådning”, men det dåvarande området innefattade även bl.a. södra Djurgården.

Resultatet publicerades i *Vår Fågelvärld*, 1957 respektive 1961. Kjell skickar med mig särtryck av artiklarna. Här framgår också vilka som deltog, och här återfinner man namn som ”fil. stud.” Per-Olof Palm, ”stud.” (tyvärr avliden på eftersommaren 2009) respektive ”kand.” Håkan Delin samt ”herr” Olle Mauritzon. Bland övriga deltagare återfanns allt från en regeringsrättssekreterare till en ”fru”.

Det var noga med titlar på den tiden.

Lockad av stadens fåglar

År 1956 kom Kjells bok *Stockholms fågelliv*, vars layout för övrigt var så fin att boken samma år utnämndes till ”Årets vackraste bok” inom

Kjell har skrivit många publikationer, samt boken *Stockholmsfåglar*. Längst ned *Det levande landskapet i Sverige* av Sten Selander, som Kjell fick när han slutade som ordförande 14/4 1961.

FOTO: EVA STENVÅNG LINDQVIST

området facklitteratur. Boken fanns även med i Nationalmuseums utställning ”Svensk bokkonst”.

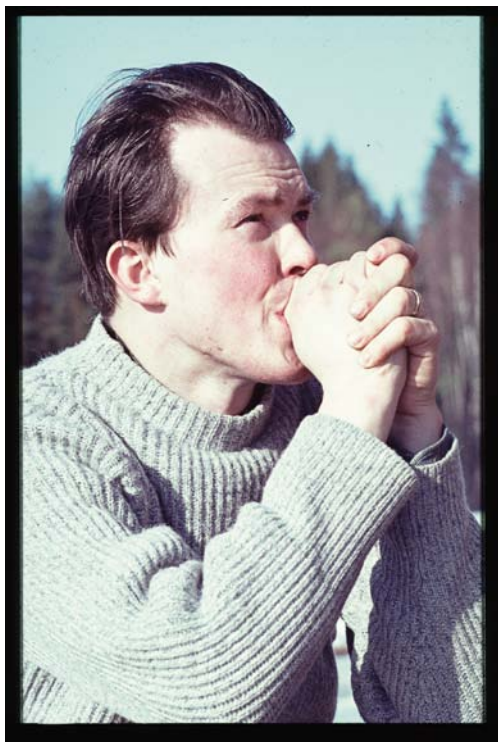
Kjell växte upp i Luleå, där han bl.a. inventerade fågelfaunan i Gammelstadsviken (”en norrbottnisk motsvarighet till Angarnssjöäng-en”). Han kom till huvudstaden 1947.

–De som bodde härnere hade väl inte tänkt på att man kunde skåda fåglar i stan, säger han. Det var en annan sak för mig, jag såg Stockholm med andra ögon.

Inför utgivningen visade det sig att det knappt fanns några bilder på Stockholms fåglar. Det ansågs som fusk att fotografera ”halvtama” fåglar i stadsmiljö. Kjell ringde då till fältbiologen och fotografen Rune Lilja, som fick uppdraget att illustrera boken.

Kjell bläddrar sig fram till en bild på en koltrast som byggde bo ovanpå några vinflaskor i Berns vinkällare 1955.

–Där fanns en liten ventil som den hade

Jan Lindblad kunde både se ut och låta som en berguv...

kommit in igenom, berättar Kjell om detta originella häckningsfynd.

Major rekognoscerade

Exkursionerna för allmänheten fungerade som en rekryteringsbas, men verksamheten bedrevs fortfarande "under lösa former" som Kjell uttrycker saken.

–Flygvapenmajoren Bengt Flack var sammanställande i programgruppen. Han var stabs-officer och tvungen att flyga ett visst antal timmar om året för att behålla flygcertifikatet. Det gjorde han med förkärlek på våren, då han re-

kognoscerade från luften inför exkursionerna. Han rapporterade var isen hade gått, var det låg mycket svanar och så vidare.

Den som ledde de riktiga långexkursionerna var ofta Per-Axel Åkerlund.

–Han var bra på att ta folk, han var rolig och stimulerande att lyssna till. En skåning som egentligen var byrådirektör på SJ och höll på med tidtabeller.

–Ur denna provisoriska grupp växte det fram ett önskemål om att bilda en lokalavdelning även formellt, för att få någon sorts struktur, fortsätter Kjell.

Bildades på Nordiska museet

Han berättar att det möte då StOF bildades, den 25 november 1959, förbereddes genom att en kallelse skickades ut till de medlemmar i SOF som var bosatta i Stockholmsområdet. Mellan 75 och 100 personer mötte upp på Nordiska museet, i en föreläsningssal en halvtrappa ner, för att delta i den nya föreningens bildande.

–Om jag inte minns fel var Jan Lindblad inbjuden som talare. Det var en tankspridd gosse. Han skulle prata om fågellåten men hade glömt sina skivor. Jag kom ihåg att jag hade mina fågelskivor på Zootis (Zoologiska institutionen) på Rådmansgatan, så jag sa till honom att prata om annat i 20 minuter medan jag åkte och hämtade dem.

–Då hade Jan ännu inte kommit med sin första film, *Ett vildmarksrike*. Den vintern etablerade han förresten slagugglor och ett berguvspar på Zootis vind. Han hade fått tillstånd till det. Men det var besvärligt. Skulle man till berguvs sal fick man ha en kartong över huvudet, för man skulle passera slagugglorna först.

Ingen vilsen flock längre

StOF:s bildande innebar enligt Kjell inte några större förändringar i verksamheten.

–Nej, man tyckte ju inte det var så dramatiskt eftersom SOF-verksamheten pågått innan. Vi körde på, men bättre organiserade. Tidigare rörde det sig ju om en mer eller mindre vilsen flock ornitologer som man skulle hålla reda på. Nu var vi en riktig förening, och vi gjorde ett riktigt program som vi skickade ut. Tidigare hade vi planerat ett arrangemang i taget. Det gjorde också att det strömmade till fler medlemmar.

Ett år efter bildandet, den 24 november 1960, godkändes föreningens stadgar formellt av SOF:s styrelse. Erik Karlsson ritade föreningens emblem, med den flygande havsörnen.

Kjell lämnade ordförandeskapet redan 1961. Tiden räckte inte till, doktorsavhandlingen skulle skrivas.

–Jag var universitetslektor på dagarna och forskare på nätterna, säger han om den här tiden. Men jag hade ju egentligen varit verksam länge, både i Fältbiologerna och SOF.

”Pippi i busken”

Kjell har mycket att berätta om den dåtida synen på fågelskådare, framför allt inom universitetsvärlden. De ornitologiskt intresserade kallades för ”pippi i busken”, och att hålla på med fåglar ansågs inte vetenskapligt. Det gjorde det däremot att ägna sig åt botanik.

–Växter är mer konkret. Man samlar in, sätter etiketter på och gör herbarier. När man studerar fåglar är man ute och säger att man sett det och det, något som inte ansågs vara särskilt seriöst. Det hade väl också att göra med att det är oerhört många amatörer som är inblandade, även om de är kunniga. Men utan denna väldiga kår av amatörer skulle det inte fungera, det vet man idag.

Inte ens ringmärkning ansågs ha något vetenskapligt värde.

–Man resonerade som så att ”vad är det för forskning att märka och släppa ut fåglar?” Det tog många år innan man insåg värdet – på flera sätt. Det var vitkindade gäss från Novaja Semlja som visade vad som pågick där, eftersom de hade radioaktivitet i sig. Det är inte så dumt att ha flygande små spioner...

Med om äggsamlarrazzia

Ett av dåtidens problem var äggsamlandet. Det var inte ovanligt att folk höll sig med större eller mindre samlingar. Ägg köptes och såldes, och det fanns en kapitalstark marknad utomlands. Men en ”äggsamlarrazzia” i slutet av 1960-talet innebar dödsstöt.

Kjell var med om razzian och berättar:

–Det började med en påpasslig lantbrukare, som visste att han hade berguv i slutningen. När han såg att folk började klättra uppåt var han synnerligen rådig. Han tog helt enkelt sin

FOTO: EVA STENWÄNG LINDQVIST

Självporträtt, 1945. Ett par år senare skulle Kjell flytta från Luleå till Stockholm och bli Fältbiologernas första ordförande.

traktor, ställde den framför deras bil, gick däriifrån och slog larm. Och där satt äggsamlarna i bilen och väntade på att den idiotiska bonden skulle komma och flytta traktorn...

Äggen lades tillbaka, samtidigt som en husrannsakan hos förövarna försåg polisen inte bara med ägg utan också anteckningar och adressbok.

Tvärstopp för samlandet

Med ledning av det materialet kunde en åklagare besluta om husundersökning. Och exakt klockan 6 en morgon knackade en rad skådare runt om i landet tillsammans med en polis på hos personer som förekom i adressboken.

Det var flera äggsamlare i Stockholmsområdet som fick påhälsning denna tidiga morgon, och ett av de så kallade ”expertbiträdena till polisen” var Kjell.

–Jösses, vilka samlingar som kom fram under razzian! En hade ingenting hemma, men däremot papprullar fyllda med ägg under golvet i sommarstugan.

Det var inte bara äggsamlarna som straffades. Även personer som skjutsat dem till bona eller lånat ut stegar fick böta, som straff för medhjälp. Ingen av dessa var i fortsättningen

Bland Kjells målningar finns många naturmotiv. Här en oljemålning av sångsvanar vid Angarnssjöängen (något beskuren).

intresserad av att ställa upp fler gånger.

– Det blev tvärstopp! säger Kjell nöjt.

Upptäckte Lars Jonsson

Under många år jobbade Kjell på Naturhistoriska Riksmuseet, bland annat som chef. Det var han som upptäckte Lars Jonsson, i dag en av världens främsta fågelkonstnärer, och lät honom ställa ut på museet. Lars var bara 16 år då.

– Han satt där framför glasmontern med spelande brushanar och målade med vattenfärger, minns Kjell. Det han visade mig i blocket var alldeles fantastiskt. Så jag ringde hans föräldrar och talade om hur imponerad jag var av hans talang.

Kjell målar själv, och visar runt bland tavlorna i vardagsrum och hall. Alice hämtar fler från övervåningen. Här finns bl.a. en tavla av sångsvanar vid Angarn, "en förnämlig lokal". Det finns också målningar från resan till Peru och Ecuador – och i synnerhet Galápagosöarna – som han fick som avskedsgåva när han slutade på Riksmuseet.

Turer till Angarn

Det är inte alltför ofta som Kjell är ute och skådar. Det blir mycket resor, framför allt som de

bägge sönerna och barnbarnen numera är bosatta i London. Men turer till Angarn blir det då och då. Vistelserna i Alices föräldrahem nära Sunne, där jord- och skogsbruk bedrivs, ger också möjligheter till skådning.

– Men det är inte alltid du som upptäcker fåglarna! säger Alice (som varit biologilärare) med eftertryck.

Hon berättar om en av höjdpunkterna bland parets gemensamma fågelupplevelser: ett par svarta storkar som upptäcktes vid en sankmark i Roslagen.

Kjell berättar avslutningsvis om mötet i fjol med en "stor, brun rovfågel" som flög över en värmländsk skogsväg.

– Jag undrade vad i hela friden det var, men hade mina misstankar... skrikörn. Efter en vecka såg jag den lyfta från en mosse med tunga, tysta vingslag. Jodå, det var en mindre skrikörn. Kanske samma som den som höll till i Träfors för några år sedan.

– Den flyger som Beethovens nia, förklarar Kjell och nynnar melodin medan han härmar vingslagen med hjälp av armarna.

Rapporterade du den?

– Nej, jag har inte gjort det... än, säger han och ser rejält skuldmedveten ut.

StOF:s tjugo första år

AV **STIG HOLMSTEDT** MED BISTÅND FRÅN LARS FRANKENBERG OCH SYNUNKTER
FRÅN DE LEVANDE LEGENDERNÄ HÅKAN DELIN OCH OLLE MAURITZON

De första decennierna i en förenings existens formar naturligtvis mycket av det som sedan blir föreningens "själ". Kanske ger den här artikeln några svar på varför föreningen blivit vad den är. Artikelförfattaren, Stig "Stickan" Holmstedt har haft flera funktioner i StOF, bl.a. som sekreterare, reseledare och inte minst som ordförande åren 1983–1993.

NÄR JAG ÅR 1975 blev sekreterare för StOF överlämnade min företrädare Bengt Almqvist två pärmar som innehöll föreningens samlade papper fram t.o.m. år 1974. Av någon anledning har dessa pärmar sedan legat kvar hemma hos mig, vilket idag känns förträffligt eftersom det då är möjligt att berätta lite om dessa föreningens pionjärår. Lars Frankenberg, ordförande åren 1975–1979, har kvar protokollen från sin ordförandetid, medan protokollen från de följande ca 15 åren, bl.a. från min tid som ordförande, 1983–1993, tyvärr är spärlost försvunna. Jag slipper därmed den grannliga uppgiften att skriva om min egen tid, ett problem som accentueras av att jag då hade många järn i elden och nu svårigen rätt kan komma ihåg allt vad vi gjorde i föreningen.

793 medlemmar i starten

Från och med åtminstone början av 1950-talet hade StOF en lokalavdelning i Stockholm som sysslade med att arrangera exkursioner och föredragsaftnar. År 1959 bildades dock, vid ett möte på Nordiska museet (som hela tiden sedan lokalavdelningens start använts som möteslokal för föredragen), Stockholms Ornitologiska Förening med Kjell Engström som första ordförande (se intervju på sid. 10).

Kjells efterträdare under den tid om vilken jag ska berätta blev Bengt Girell (1961–1967), P-A

Åkerlund (1967–1973), Sten Wahlström (1973–1975) och Lars Frankenberg (1975–1979).

I detta sammanhang skulle jag särskilt vilja nämna P-A Åkerlund – en av de mest positiva människor jag någonsin träffat. Han avled här-området, efter att i många år legat totalförlamad efter en fallolycka. Men inte ens under denna svåra tid verkade han ha förlorat sin härliga humor och livsglädje.

Antalet medlemmar vid föreningens bildande var 793. Medlemsantalet höll sig sedan mellan 793 och 970 fram till år 1974. Under senare delen av 1970-talet skedde en snabb ökning, med över 50 procent, till 1 686 medlemmar år 1980.

Bland papperen i de två StOF-pärmarna finns ett stort antal program, och här ser man hur livlig exkursionsverksamheten var även innan StOF formellt bildades.

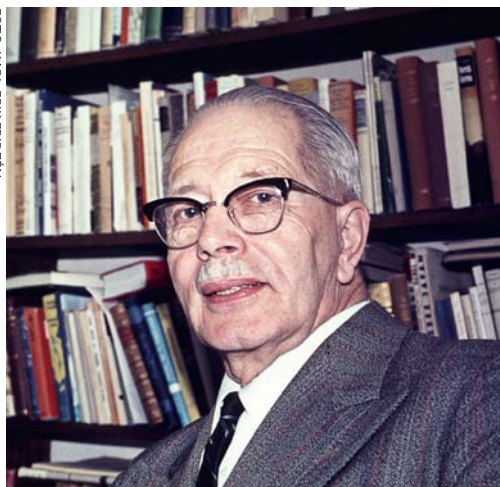
Lokala guider anlitas

Låt oss titta närmare på våren 1955. Exkursionsmålen var då Floran-Dannemorasjön 30/4–1/5, Hallbosjön-Långhalsen 8/5, Hjälsstaviken 19/5, Djurgården 24/5, Ågestasjön 1/6, Hosjön-Kärven 5/6 samt skärgården 12/6.

Den "meste" exkursionsledaren under detta pionjärår, och i många år framöver, var Rune Bollvik, en stor profil med en alltid lika smittande entusiasm (se Runes artikel om Ågesta på sid. 143). Övriga exkursionsledare detta år var Kjell Engström (intervjuad på sid. 10), Wolf Jennings och Svante Wendel.

"Landet" var mycket större på den tiden och när man for så långt bort som till Hjälsstaviken och norduppland hade man guider från Enköping (Tholi Lundkvist) respektive Uppsala (Kalle Fredga, Allan Lundin och Bertil Ståhl – alla tre!).

Exkursionerna kostade mellan 10 och 15 kronor, och antalet deltagare var stort. Som exempel kan nämnas att 65 personer deltog på skärgårdsturen och 42 följde med till Hjälsstaviken.

Sten Bergman.

Biljetter på PUB!

Exkursionerna våren 1960, alltså det första året efter det att StOF bildats, omfattade Fläcksjön och Solinge myr 24/4, Oset och Kvismaren 7–8/5, Hjälstaviken 18/5 och Handöl (i Jämtland) 26–29/5. Nu var det bara Stockholmarna som ledde – förutom Rune Bollvik även P-A Åkerlund och Olle Mauritzon. Biljetterna till exkursionerna fick man nu och under några år framöver köpa hos PUB:s kundtjänst.

När antalet medlemmar ökade i slutet av 1970-talet, ökade också underlaget för exkursionerna och programmet utvidgades successivt. Sålunda blev höstresorna till Öland en institution från och med denna tid. De gick länge i stora charterbussar avsedda för 40–50 passagerare.

Särskilt minnesvärd var en exkursion då vi hade hyrt en vanlig SL-buss med låga ryggstöd, som även i övrigt var synnerligen obekväm – särskilt i de farter som föraren, f.ö. själv skådare, framförde den. En yngre person från Lidingö lyckades ändå sova en stor del av resan, liggande i mittgången! Förvåningen var stor nere på Ölands södra udde när den röda SL-bussen dök upp...

Sten Bergman höll föredrag

Föredragen vintern 1955 var "Natur och fåglar vid nedre Dalälven" av Svante Lundgren, känd naturfotograf från Älvkarleby, samt "Fåglar på Nya Guinea" av den på den tiden rikskände upptäcktsresanden Sten Bergman.

Våren 1960 höll Sten Bergman åter föredrag om fåglar på Nya Guinea. Han följdes av Arne Lindroth, som talade om storskraken som fiskare och Hilding Mickelsson som kåserade på temat "I vårliga marker" – med dessa avsågs föredragshållarens hemmamarker i Hälsingland.

Föredragen illustrerades under de tidiga åren med hjälp av en skioptikonapparat – en stor och klumpig tingest, som projicerade bilder ur t.ex. böcker!

År 1961 övergick föreningen till att hålla föredragsaftnarna i Alviks kommunalhus. Där stannade föreningen ända till 1982, förutom ett avbrott under hösten 1979 då lokalen renoverades. Föreningen fick då hålla tillgodo med en urtrist källarlokal vid Fleminggatan-St. Eriks-gatan.

På vift i Europa

Med StOF- och SOF-legenden Wolf Jenning som initiativtagare och ledare gjorde föreningen sin första utlandsresa. Året var 1962 och resan gick till Neusiedlersee i Österrike. Den följdes av Nordnorge 1965, Mallorca 1968, Neusiedlersee igen 1970 samt Ungern 1972.

Wolf var en oerhört samvetsgrann person och mycket mån om att hans pedagogik skulle gå hem. Hans motivation fick sig därför en rejäl törn på Varangerhalvön i Nordnorge 1965, när han efter en halvtimmes demonstration av en fjälluggla som syntes fint i tuben, efteråt konfronterades i bussen av en äldre herre som lade armarna i kors på bröstet, lutade sig bakåt och sammanfattade den stora händelsen med "Jaha, detta var alltså en havsörn!"

I och med Ungernresan 1972 avslutade Wolf sin reseledarkarriär, och några nya utlandsresor anordnades inte av StOF förrän 1975, då jag själv ledde en resa till Grekland. Jag ledde sedan under perioden fram t.o.m. 1979 ytterligare två resor till detta land (1976 och 1978) samt resor till Kenya-Tanzania (1977, Lars Frankenberg var medledare), Kenya (1979 (tillsammans med Jan Ohlsson) samt Sydspanien (1979).

Fågelstation planerades

År 1962 hyrde föreningen två stugor (för 300 kr i årshyra!) på Grönskar utanför Sandhamn med syftet att där inrätta en fågelstation. Projektet, liksom diskussionerna om en permanent fält-

Sten Wahlström spelar in slaguggla vid Alderbäcksrör 22 mars 1969.

station vid Angarn påföljande år, rann dock tyvärr ut i sanden.

Året därpå bildades Lokala Rapportkommittén (LRK – nu Rrk) med Wolf Jenning som dess förste ordförande.

År 1972 startades föreningens tidskrift "Fåglar i Stockholmstrakten", med Stellan Hedgren som redaktör (se vidare artikeln om FiSt på sid. 22). Det är alltid svårt att driva föreningsverksamhet i en storstad, där det finns så mycket annat av nöjes- och kulturutbud som lockar. Även StOF har påverkats av detta, och därför har styrelsearbetet – åtminstone under den tid som här skildras – dominerats av programverksamheten och tidskriften. Några ytterligare projekt kan dock förtjäna att nämnas.

Ringmärkning upprörde flanörer

Under åren 1960–1964 bedrevs ringmärkning av sjöfåglar på Strömmen. Det första året ringmärktes flest individer – 491 gräsänder, 375 knölsvanar, 192 sothöns, 66 gråtrutar, 26 viggas, en sångsvan, en grågås och en storskrake.

Fångsten skedde genom infångande för hand, och detta väckte en del uppståndelse bland förbipasserande. Så småningom kom en skrivelse från Sveriges allmänna djurskyddsförening om påstådda missförhållanden i samband med märkningen, vilket ledde till att Ringmärkningscentralen från och med år 1965 tog över märkningarna, som då också begränsades till att bara omfatta knölsvanar.

Många fåglar att räkna

Betydligt mindre kontroversiella var de årliga vinterfågelräkningar som genomfördes på Strömmen med början år 1961. På grund av 1960-talets rejäla vintrar var det decenniet ut mycket mer fågel än idag (jag själv såg t.ex. fyra vittrutar och en vitvingad trut samtidigt i viken mellan Skeppsholmen och Kastellholmen på kvällen den 3 mars 1957!).

Från och med 1967 ingick sjöfågelräkningen i ett projekt som kom att kallas International Midwinter Count of Water Birds, som för Sveriges del leddes (och leds) av Leif Nilsson vid Lunds Universitet. Räkningen kom senare att bli en del av Naturvårdsverkets övervakningsprogram för fåglar. (En stor rapport över räkningarnas resultat åren 1967–2006 har nyligen publicerats i *Omis Svecica*.)

Allt fler engagemang

Det största inventeringsprojekt som föreningens engagerade sig i var Svensk Fågelatlas (se artikel på sid. 112). Projektet startade 1974, och resultaten redovisades fortlöpande i FiSt. Hela Atlasinventeringen blev så småningom, och efter många turer, redovisad i det stora verket *Svensk Fågelatlas* (1999).

Under 1970-talet blev det allt fler engagemang från föreningens sida i olika naturvårdsfrågor. Ett exempel är att flera av föreningens styrelseledamöter deltog i en lobbykampanj som SNF organiserade 1977. Kampanjen gick ut på att ringa upp riksdagsledamöter för att få dem att rösta emot en motion om att åter tillåta vårjakt på sjöfågel. Hur effektiv kampanjen blev är svårt att säga, men riksdagen avslog i alla fall motionen.

Legendarisk tur till Sandön

Som avslutning skulle jag vilja berätta lite om den legendariska exkursionen till Gotska Sandön 31/5–3/6 1973. Det är kanske föreningens mest givande exkursion inom landet hittills, och en av de häftigaste upplevelserna under min tid i föreningens styrelse.

Vi var ett stort gäng, 36 personer, som gick i land från räddningskryssaren Sigurd Golje strax öster om fyrbyn. Det var vid fyratiden på morgonen den 31 maj. Dagarna innan hade det rätt varma sydostvindar, men natten innan

hade en front med regn passerat. Det var därför ett ganska moloket gäng andra skådare som tittade ut ur sina tält när vi anlände. Humöret förbyttes dock snart i entusiasm, när den ena rariteten efter den andra trillade in – nedtryckta av just regnet.

Landets tredje blåstjärt

Den största upptäckten var en ung hanne av blåstjärt. Den påträffades först i skogen söder om Kapellängen, men flyttade sedan upp till fyren varifrån den påföljande morgon underhöll skådarna med sång.

Vi trodde att detta var det första fyndet för landet av denna magiska art – efterlyst i Erik Rosenbergs *Fåglar i Sverige* – men fick så småningom reda på att man dagen före hade sett en fågel vid Ottenby. Dessutom blev Tomas Alerstams vinterfynd från Skåne några år tidigare senare godkänt i efterskott. Så vår fågel blev alltså ”bara” landets tredje fynd.

Att skildra hela denna märkliga exkursion skulle ta mycket utrymme, så låt mig bara få räkna upp de viktigaste av våra 132 arter den helgen: aftonfalk, minst fyra ex, varav tre i en flock, turturduva 2–3 ex, sommargylling tre ex, svart rödstjärt – en hanne, kärrsångare fem ex, busksångare ett ex – ett av landets första fynd, höksångare två ex, lundsångare fyra ex, mindre flugsnappare två ex, fältpiplärka ett ex, gulhämpling ett ex. och videsparv – en fin hanne.

Då var det härligt att vara skådare, och det är det f.ö. fortfarande!

StOF:s ordförandelängd

Kjell Engström 1959–1961
Bengt Girell 1961–1967
P-A Åkerlund 1967–1973
Sten Wahlström 1973–1975
Lars Frankenberg 1975–1980
Magnus von Krusenstierna 1980–1983
Stig Holmstedt 1983–1993
Anders Brodin 1993–1994
Leif Christensen 1994–1997
Thomas Strid 1997–2002
Vakant 2002–2003
Johan Hydén 2003–2008
Dag Rådström 2008–

Thomas Strid ser tillbaka (1997–2002)

AV **THOMAS STRID**

Under Thomas Strids år som ordförande passerade StOF gränsen 2 000 medlemmar, vilket bl.a. innebar att föreningen formellt blev remissinstans i naturvårdsärenden. Naturvårdsgruppens tillkomst och utgivningen av boken Fågellokalen i Uppland & Stockholms län är andra viktiga milstolpar under åren 1997–2002. Och så gjorde storskarven på allvar entré i Stockholmsområdet...

EFTER ATT HA suttit i StOF:s styrelse i nio år tillträdde jag som ordförande den 27 februari 1997. Innan dess hade jag haft olika poster i styrelsen.

Jag inledde min styrelsekarriär som programsekreterare 1988. Därefter blev jag mer och mer fokuserad på naturvård och tog över som naturvårdssekreterare efter Svante Joelsson i början av 1990-talet. Denna post uppehöll jag sedan även under mina fem ordförandeår. Jag hann även vara vice ordförande i några år.

Ville skapa StOF-anda

Som ordförande ville jag försöka skapa en StOF-anda. Jag ville att man skulle vara stolt som medlem, och att alla medlemmar skulle känna att föreningen var aktiv inom de flesta områden som berörde fåglar i Stockholmsområdet.

Inte minst kände jag att det var viktigt att StOF som organisation hade ett stort kunnande om våra fåglar, och att alla medlemmar var goda ambassadörer för fåglar bland sina vänner, bekanta, arbetskamrater etc. Den som är fågelskådare får ju ständigt frågor från intresserade icke-skådare.

Största regionala föreningen

Under mina ordförandeår låg föreningen hela tiden över 2 000 medlemmar, och vi slog medlemsrekord år 2000 då vi hade 2 267 medlemmar. Därmed var StOF landets största regionala förening (tätt följd av Skåne).

Detta är naturligtvis något som förpliktigar. Är en förening så stor, bör man kunna sätta ribban högt. Och tack vare många goda med-

arbetare inom styrelsen, och även andra aktiva medlemmar, kunde vi också hävda oss väl på flera områden. Nedan tänkte jag nämna några saker jag tycker vi lyckades särskilt väl med under mina ordförandeår.

Naturvårdsgruppen tillkom

Inom området naturvård hade StOF många spännande projekt och ett stort engagemang. Bildandet av en särskild naturvårdsgrupp inleddes under mitt första ordförandeår (se artikel på sid. 38).

Denna grupp genomförde sedan stordåd i fält. Inte minst genom tunga arbetspass under kalla vinterdagar. Men jag kan lova att man är lika nöjd och tillfredställd efter en hård dags slit en kulen januaridag, när man fått bort vass och sly från en strandäng, som den vårdag man sitter på samma plats och kan se rastande och häckande fåglar födosöka.

Storskarven gjorde entré

Det var också under mina ordförandeår som storskarven började etablera sig i Stockholms-trakten. Föreningen jobbade hårt med att föra fram fakta kring denna missförstådda fågel, inklusive att vi uppvaktade landshövdingen i frågan.

I övrigt slet vi med många andra angelägna fågelskyddsfrågor, av vilka utredningen om en ny storflygplats på Södertörn var en.

Vår roll som miljöförening stärktes ytterligare under mina ordförandeår, eftersom den nya miljölagstiftningen (Miljöbalken) gav oss en helt ny och unik möjlighet att yttra oss i mil-

Siskor, ur FiSt nr 1 1991.
Illustration Bill Zetterström.

jöbalksärenden och kunna överklaga. Vi blev formell remissinstans, tack vare att föreningen uppfyllde kravet på fler än 2 000 medlemmar samt att vi jobbade med miljöfrågor.

Föreningen blev också uppmärksammas som en aktiv miljöorganisation 1998, då vi tilldelades ett miljöpris på 25 000 kronor från landstingets miljövårdsfond. Dessa pengar låg sedan till grund för bildandet år 2000 av en särskild fågelskyddsfond inom StOF.

"Hemmaskådandet" uppmuntrades

Något jag är riktigt glad över är att föreningen till slut kom till skott och, tillsammans med Upplands Ornitologiska Förening, tog fram en bok över fågellokaler i Uppland och Stockholms län. Boken beskriver 160 av våra bästa fågellokaler.

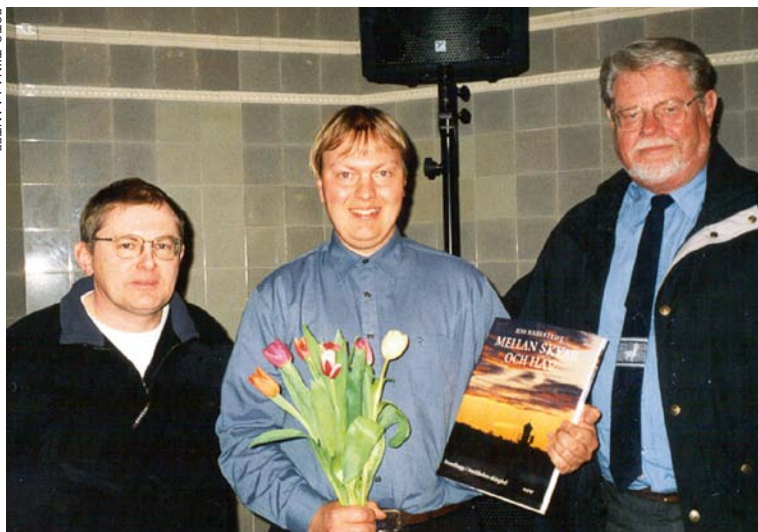
Personligen tycker jag att det varit oerhört viktigt att lyfta fram fågelskådningen på hemmaplan. Varför åka till Öland, Gotland, Skåne, Halland etc., när vi har så fina fågellokaler i vår närhet?

Och här skedde verkligen en radikal omsvängning i slutet av 1990-talet. Att skådaraktiviteten på hemmaplan ökat konstant visar inte minst Rrk:s statistik över antalet sedda arter per år. Före 1997 översteg antalet observerade fågelarter under ett år i rapportområdet inte 260. Därefter ökade det konstant, och idag ligger antalet arter ofta över 270.

Inventeringsresultaten i FiSt

Även inventeringar av vår fågelfauna har alltid legat mig varmt om hjärtat. Vi hade också mycket bra fart på inventerandet under en lång rad år, inte minst tack vare våra aktiva lokalföreningar. Jag ansåg även att det var mycket viktigt att inventeringsresultaten delgavs medlemmarna via FiSt, så att alla kunde ta del av resultaten. Detta som ett led i en strävan att öka kunskaperna om fåglar bland våra medlemmar.

Även FiSt som sådan låg högt uppe på prioriteringslistan. Är man en stor förening ska det naturligtvis gå att hålla sig med en bra med-

Thomas Strid (i mitten) avtackas av Sören Lindén och Jens Wahlstedt då Thomas avgick som ordförande i StOF.

lemstidskrift. Tidskriften är trots allt är den viktigaste kontakten med alla medlemmar.

Men att göra en bra tidskrift på ideell basis, när många dessutom förväntar sig i stort sett samma kvalitet som kommersiella tidskrifter har avseende utgivningstider, layout och innehåll, ställer egentligen orimliga krav på redaktörer och redaktionsmedlemmar. Det är inte alltid arbetet går att förena med familjeliv, jobb och studier för de inblandade. Därför fick vi från styrelsens sida rycka in och hjälpa till, och mellan åren 2000 och 2002 var jag själv redaktör. Efter den erfarenheten kan jag intyga att man lever med tidningen i stort sett 365 dagar om året. När ett nummer är klart, har arbetet med nästa nummer redan sedan länge påbörjats. Och så vidare.

Svalan – en revolution

Det var under mina ordförandeår som den idag välkända Svalan (eller Rapportsystemet för fåglar, som den egentligen heter och ingår i ArtDatabankens databas Artportalen), började lanseras.

I början var många skeptiska till systemet, men själv kände jag direkt att detta kan bli något stort. Jag satt på första parkett när systemet utvecklades, och var nog ibland lite av en försökskanin och testpilot, eftersom det var en av mina bästa vänner, Johan Nilsson, som jobbade fram systemet. Vi hade ofta kontakt flera gånger i veckan och diskuterade olika frågor kring Sva-

lan. Johan är verkligen värd allt beröm för det rapporteringssystem vi har idag och som totalt tagit över allt som har med fågel- och andra naturnyheter att göra.

Stöd till Baltikum

Jag vill även nämna att StOF under flera år var med och stöttade Estland och Lettland med både skådarmaterial och personliga kontakter. Bl.a. samlades kikare, böcker m.m. in. Detta var något som jag även personligen kände extra för, eftersom min fru Tiina har sina rötter i Estland. Jag upptäckte även tidigt vilken fin kvalitet de estniska fågellokalerna har.

Ja, det var fem händelserika år jag fick vara med om, som ordförande för StOF. Och det jag nämnt ovan är bara ett axplock. Annat som jag kunde ha berättat om är bl.a. kustfågelinventeringen av hela vår skärgård, vårt fantastiska utbud av exkursioner och föredrag, Astrid Ekspångs mångåriga arbete med vår försäljning och allt slit med Stockholm Birdline (se artikel på sid. 30). Telefonsvararen sköttes med bravur av Roger Kaufmann (med stöd av Martin Bergström och undertecknad) och därefter Joakim Boman.

Den 19 mars 2002 lämnade jag över ordförandeklubban – tyvärr utan att man lyckats hitta en ersättare. Jag hade då nya, stora utmaningar framför mig, framför allt min älskade dotter Melicas födelse, som skedde drygt tre månader senare.

”Fisten” genom tiderna

AV **HANS-GEORG WALLENTINUS**

”Fåglar i Stockholmstrakten” (FiSt), populärt kallad ”Fisten”, började komma ut först 1972. Dessförinnan hade det funnits ett mer anspråkslöst meddelandeblad. Till att börja med utkom FiSt med två nummer per år, men från och med 1980 har den getts ut med fyra nummer årligen.

ETT STORT ANTAL redaktörer har ”avverkats” genom åren. I några fall kan den avgående redaktören även ha haft ett finger med i spelet när det gäller något nummer året därpå, även om detta inte framgår av förteckningen här bredvid.

Som synes har inte en enda kvinna varit redaktör för Fåglar i Stockholmstrakten – ännu. Däremot har det ofta funnits kvinnor med i redaktionen.

Många byten av logotype

Tidskriftens logotype har ändrats många gånger under de 38 år som den givits ut. Ett antal av dem återges i bild till den här artikeln. Den mest kortlivade loggan användes på endast ett nummer (nr 2 1998). Den logga FiSt har i dag kom i och med nr 1 2009.

Från och med 1990 har tidskriften regelbundet haft en färgbild på omslaget. Inuti tidskriften började färgbilder tryckas först 2003. Till att börja med var det bara ett fåtal färgsidor i varje nummer, men under senare år har målsättningen varit att alla bilder ska vara i färg. Av ekonomiska skäl har detta dock inte alltid varit möjligt.

Att trycka i färg är dyrt. Som kuriosas kan nämnas att redaktionen tog ett nytt grepp med sponsrade färgbilder i fågelrapporten för 1989 respektive 1990.

Sidantalet har varierat från åtta sidor till mer än hundra. Formatet har ändrats ett par gånger, från 15 x 21 cm till det något större 17 x 24 cm (från 1994 och framåt).

Fågelrapporten med sedan 1976

När jag bläddrar i äldre nummer av tidskriften slås jag av hur lite som fokus har ändrats genom åren. Program, excursionsrapporter, inventeringsresultat, artmonografier och skådarintervjuer har funnits med. Man hittar också små anekdoter och märkligheter både här och där.

Låt oss först titta tillbaka på 1970-talet. Förutom program för det närmsta halvåret fanns det gott om exkursionsrapporter. I varje nummer fanns också "Nytt från fågelmarkerna" som presenterade "intressantare fågeliakttagelser i Stockholmstrakten".

"Meddelanden" var en stående rubrik. Där fanns en hel del material som idag skulle hamna under rubriken "Noterat", men också medlemsinformation, som hur medlemsavgiften skulle betalas och vädjanden om hjälpende händer i föreningsarbetet. Vinterfågelräkningarna på Strömmen genomfördes redan i slutet av 1970-talet och redovisades i artiklar i FiSt.

Den årligen återkommande fågelrapporten har funnits med i FiSt sedan 1976.

Under slutet av 1970-talet fanns det en eller två lokalanknutna artiklar i varje nummer, som presenterade en fågellokal, en art eller något problem. Åren 1979–80 var det t.ex. artiklar om oljeskadade fåglar, som en följd av olyckan med Antonio Gramsci våren 1979.

Sensation med storskarv i Mälaren

Lite kuriosita från 1970-talet:

År 1978 inträffade en liten malör; nr 1 kallades på omslaget för nr 2, hur nu detta gick till.

I nr 2 1978 konstaterar Ulrich Jessen att det år 1976 endast fanns tre häckande par tornfalk i Uppland. En kvardröjande gifteffekt i miljön?

I nr 1 1979 skriver Jens Wahlstedt om den första (!) storskarven i Mälaren. Jisses, han skulle bara vetat...

Under senare delen av 1970-talet och merparten av 1980-talet pågick inventeringarna inom ramen för Svensk Fågelatlas för fullt. Då det gick lite trögt med rekryteringen av inventerare skrev Lars Frankenberg, regionalt ansvarig för arbetet, ofta små artiklar om hur inventeringen fortskred och vilka tendenser som gick att se i materialet (se artikel på sid. 112).

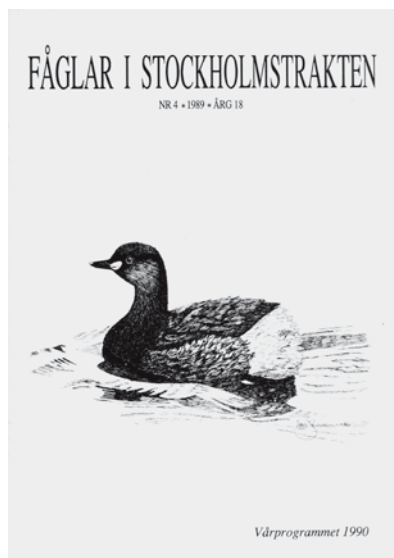
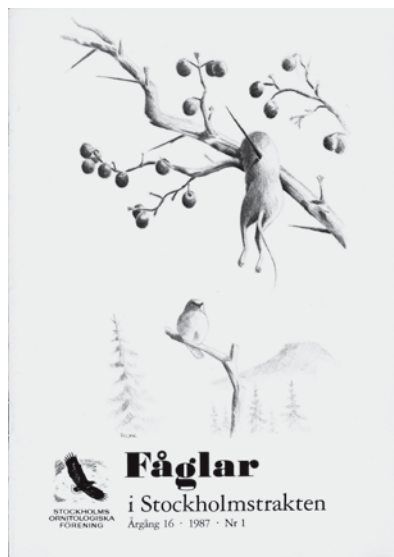
Äggsymbol vägledde nybörjarna

Nr 2 1980 var speciellt på så sätt att det bara innehöll åtta sidor, inklusive omslagssidorna.

Men från nr 3 1980 var man uppe i ett "normalt" sidantal, vilket vid den här tiden normalt betydde 16–64 sidor per nummer.

Från 1980 publicerades programmet två gånger om året – som nu, men i nr 1 (vårprogrammet) och nr 3 (höstprogrammet).

Till höstprogrammet i nr 3 1981 presenterades en nyhet som sedan dess alltid inlett programpresentationen: klassning av varje exkursion i ornitologisk nivå och nivå på den fysiska ansträngningen. Periodvis har aktiviteter

som är lämpade för mindre avancerade skådare symboliserats av ett ägg.

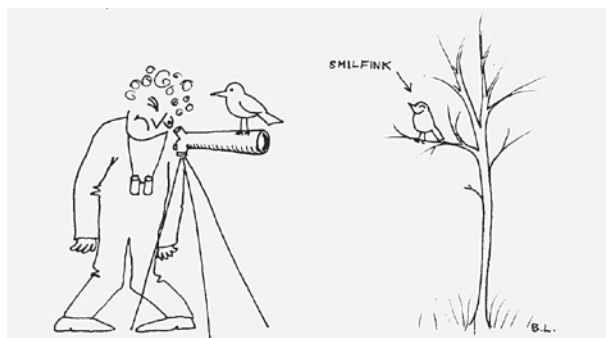
På 1980-talet började StOF:arna röra sig över världen, och i nr 4 1980 finns t.ex. exkursionsrapporter från Sydspanien, Indien och Utsira, vid sidan av mer närliggande mål som Ågestasjön.

Medlemmarna fick prenumerera

År 1981 råkade föreningen i ekonomiskt trångmål, till följd av 1980 års underskott på "hela 10 000 kronor". Underskottet sades bero på övergången till att ge ut fyra nummer av FiSt per år. För att i viss mån förbättra ekonomin skulle utskicken ske med hjälp av ideella krafter. Länsstyrelsen skulle också låta publicera en del av sina meddelanden i FiSt (det skedde några gånger, med Peter Ridderstolpe som författare), och betalda annonser började införas.

För att få ekonomin på rät köl togs det under 1983 även ut en prenumerationskostnad på 20 kr per år för medlemmar och 25 kronor för alla andra. Av ledaren i nr 3 1983 framgår att omkring 1 100 av föreningens 1 700 medlemmar betalat prenumerationen.

Det var tydligen ingen bra idé att ha en speciell prenumerationsavgift, för redan från året därpå verkar det som om tidskriften ingick i medlemsavgiften.

"Slim" gör entré...

I och med nr 3 1982 började nya vindar blåsa. Då tog nämligen Henrik Waldenström över som redaktör. Tidskriften döptes nu tillfälligt om till "Nya Fåglar i Stockholmstrakten".

Slim inträdde som skribent, med sina ofta provocativa kåserier. Det kom artiklar om bestämning av knepiga arter/raser, och en känd skådare fick kåsera över något ämne. Två av dessa kåserier (av Håkan Delin respektive Per-Erik Tonell), finns med i jubileumsnumret (sid 47 och 51). Dessutom rapporterades det från konferenser utanför vårt område och det skrevs om naturvård. Under rubriken "Smultronstället" kunde man läsa om mer eller mindre välkända skådarlokaler.

Koltrast pilfink och duvhök, ur FiSt nr 1 1991. Illustration Lars Jonsson.

Hämppling, ur FiSt nr 3 1991.
Illustration Staffan Ullström.

En excursion med bara tjejer? Härligt. Kul att pröva på något nytt någon gång. Att skåda samtidigt som man kan snacka hur mycket tjejsnack som man vill. Ta med dig tuben och kom.
Söndagen den 5 oktober är det dags.
Färdmål får ni veta då ni ringer och anmäler er till Ulrika Ganning tel 08-41 40 13 eller Annelie Svanold tel 0753-255 92.
Sista anmälningsdag blir den 28:e september, på en söndag. Passa på att ha riktigt kul med bara tjejer för en gångs skull.

Tjejskådning redan 1986

År 1983 var omslagen i färg, men en återgång skedde till svartvita sådana när Henrik slutade som redaktör 1984. Signaturen Slim hängde dock med ett tag till.

Fram till 1984 var alla medlemmar i SOF också automatiskt medlemmar i StOF om de bodde inom rapportområdet. Av den anledningen missade jag – som bodde på fel sida Södertälje kanal då föreningen bildades, ett antal årgångar av Fåglar i Stockholmstrakten (någon missade tydligen att jag flyttade till Stockholm redan i början av 1960-talet).

Den som till äventyrs trodde att tjejskådning är något nytt får tänka om. I nr 3 1986 bjuder fyra tjejer in till den första tjejskådaexcursionen i föreningens historia, och i nr 1 1987 finns en uppföljning (se faksimil).

Lokaler från Långtbortistan

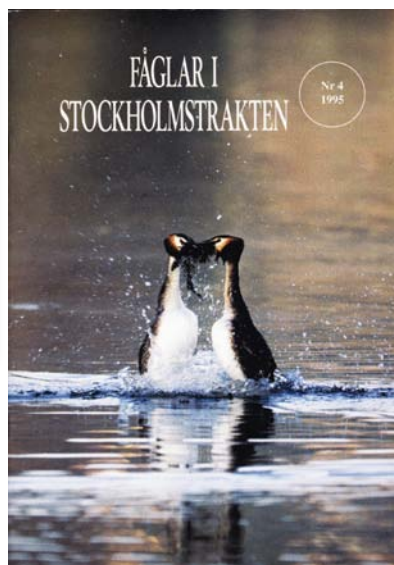
I och med 90-talets inträde började programmen presenteras i nr 4 (vårprogrammet) och 2 (höstprogrammet). Så är det fortfarande.

Artiklar och rapporter om fågellokaler även utanför Stockholms rapportområde fortsätter under 1990-talet. I nr 1 1992 presenteras Nedre Dalälven, i nr 4 1992 Åland. Getterön beskrivs i nr 4 1993 och Finska viken i nr 2 1994. Även lokaler från Långtbortistan presenterades: Borneo i nr 1 1990, Björnön i nr 3 samma år. I nr 4 1993 fick läsaren följa med på valskådning.

Kikartester förekom i flera nummer under 1990-talet.

I nr 3 1990 skrev Klaus Malling Olsen en artikel om fältbestämning av citronärta. Det gjorde han tydligen så bra att han under de följande fyra åren uppträdde som "Fältbestämningskonsult". Som sådan står han omnämnd i redaktionsrutan på omslagets insida. Olsen skrev också artiklar om fältbestämning av besvärliga artgrupper.

Serien med fältbestämningar fortsatte därefter oregelbundet med andra författare.

Läsarna löste "fågelnötter"

Det stående inslaget "Stockholmsprofilen" syntes första gången 1992. Idag är rubriken på samma slags artikel "Skådarintervjun". Samma år lanserades "City-birding" – betongskådningens föregångare – av bl.a. Henrik Waldenström. StOF:s ungdomssektion kallade sig efter detta för "city-birders".

"Fågelnöten" var en tävling för läsarna som dök upp 1993. Den fanns sedan med en bit in på 2000-talet, och var ungefär som tävlingarna i Vår Fågelvärd och Roadrunner. Mer eller mindre lättidentifierande fågelarter skulle här artbestämmas med hjälp av foton.

År 1993 tillkom under några år rapporter om nya eller intressanta fågelfynd som rapporterats in sedan manusstopp för föregående nummer. Detta år introducerades även den stående rubriken "I korthet". I dag finns en motsvarande rubrik: "Noterat".

Samma år dök en vithövdad havsörn upp på omslaget. Den stannade där året ut och förvisades sedan till omslagets insida. Hade redaktionen förhoppningar om att få se denna amerikanska art i Stockholms rapportområde? I nr 3-4/1994 introducerades en insändarsida, med rubriken "Ställ någon till svars!", men den blev inte särskilt långlivad.

FiSt i julkapp

Detta år verkar medlemstillströmningen ha varit dålig. StOF ger därför alla SOF-medlemmar i rapportområdet ett nummer av FiSt i julkapp, med följande text på "julkortet":

"Detta nummer av Fåglar i Stockholmstrakten har även skickats till dig som är medlem i SOF och är bosatt i Stockholmstrakten men som trots detta inte är medlem i Stockholms Ornitologiska Förening."

Ledaren är utformad som en annons, med budskapet att fler personer behövdes till redaktionen för FiSt. Redaktör saknades, och bara två personer gjorde dubbelnumret 3-4/94, Niclas Eklund och L-G Svenneke.

Året efter hade Patrik Slimane tagit över rodret, med en stark redaktion på sex personer (dock inga kvinnor). Men redaktionen fann att det inte gick att få ut 1995 års första nummer i tid, så det blev åter ett dubbelnummer.

I mitten av 1990-talet fick Stockholm Birdline en egen sida i FiSt där intressanta inkomna rapporter togs upp.

"Inget nytt under solen"

Från slutet av 1990-talet fick FiSt mer och mer det utseende som nyare medlemmar känner igen. Men man kan ändå konstatera att det ligger mycket i uttrycket "inget är nytt under solen". Den typ av artiklar och fasta inslag vi haft i de senaste numren fanns till stor del med redan för länge sedan, bara under andra rubriker.

ILLUSTRATION: BILL ZETTERBERG

I samband med att jag tillträdde som redaktör 2009 hade redaktionen många och långa diskussioner om hur tidskriften skulle se ut och vad vi skulle satsa på. En strävan var att få en tidskrift som var mer ”journalistisk”, utan att bli intetsägende, och vi ville också satsa mer på artiklar vi själva skriver.

Där kunde jag bidra med mina kunskaper från tiden som stipendiat på tidskriften Forskning och Framsteg, som hittat en bra medelväg när det gäller att presentera invecklad information för en ”intresserad allmänhet”. Bland det svåraste med en tidskrift som vår är ju att hitta en bra balans mellan smalt och brett, så att alla läsare blir nöjda.

Tidskriftspolicy på G

Tidigare redaktioner har ofta haft problem med att få en tydlig struktur på tidskriften. Därför införde vi flera fasta rubriker, som t.ex, ”Skådarintervjun”, ”Nytt från betongen” och ”Hemma på Sjöbacken”. Vi ville också skapa ett ordentligt utrymme för smånyheter – sådana finns det oftast gott om. ”Noterat”, som detta block heter, gör det också lättare för läsarna att bidra med material.

Redaktionen fokuserar naturligt nog på material som rör rapportområdet, med undantaget att vi ibland uppmärksammar någon StOF-exkursion. Här tycker vi dock att hemsidan är den naturliga platsen för de exkursionsrapporter som regelmässigt skrivs. Att skriva mer om StOF:s agerande i naturvårdsfrågor är något vi hoppas kunna göra framöver.

Vi har under den del av 2009 som redan gått diskuterat hur en policy för FiSt skulle kunna se ut. Vi arbetar på ett förslag som vi hoppas kunna lägga till styrelsen innan året är slut.

FiSt:s redaktörer

Stellan Hedgren 1972–1973

Peter Öhman 1974–1978

Hasse Berglund 1979–1982 (nr 1 och 2), samt 1983 (nr 4) – 1985 (nr 1 och 2)

Henrik Waldenström 1982 (nr 3 och 4)–1983 (nr 1 och 2)

Claes Kyrk 1985 (nr 3 och 4)–1988

Göran Arstad 1989–1991

Niclas Eklund 1992–1994 (egentligen gjordes tidskriften 1992 av redaktionen, med Niclas som kontaktperson)

Patrik Slimane 1995–1998 (nr 1)

Redaktionen 1998 (nr 2, 3 och 4)–1999 (nr 1); redaktör saknades

Daniel Dagnäs 1999 (nr 2, 3 och 4)–2000 (nr 1)

Redaktionen 2000 (nr 2); redaktör saknades

Thomas Strid 2000 (nr 3 och 4)–2002 (nr 1 och 2)

Joakim Boman 2002 (nr 3 och 4)–2005 (nr 1 och 2)

Svante Söderholm 2005 (nr 3 och 4)–2008 (nr 1 och 2)

Redaktionen 2008 (nr 3 och 4); redaktör saknades

Hans-Georg Wallentinus från 2009

Till vänster tuvsnäppa och till höger spetsstjärtad snäppa. De över bilderna visar ungfåglar, de under vuxna fåglar, ur FiSt nr 3 1992, illustration Hans Larsson.

Telefonsvararminnen Stockholm Birdline 1986–2009

AV ERIK PEURELL

Stockholm Birdline är en av de få kvarvarande telefonsvarartjänsterna för fågelobservationer i Sverige.

Med största säkerhet är det den äldsta nu "levande" svararen.

Men Birdlines dagar är räknade. Information via telefonsvarare har konkurrerats ut av i tur och ordning personsökare, den Internetbaserade Artportalen (Svalan) och det mobila informationssystemet BMS. Erik Peurell, som har varit mer eller mindre ansvarig för Stockholm Birdline från 2004, delar här med sig av sina minnen.

UTVECKLINGEN HAR GÅTT fort. För tio år sedan ringde hundratals skådare till Birdline varje dag för att få den färskaste informationen om fågelobservationer i Uppland och Stockholms län. Rapportörerna var många, och inrapporterade uppgifter låg till grund för kvartalsvisa sammanfattningar i FiSt.

Idag kan det under lågsäsong gå en vecka mellan rapporterna till Birdline, och det finns ganska lite som talar för att föreningen ska fortsätta att driva tjänsten.

Det var en gång...

Det började en gång i mitten av 1980-talet. Föregångaren var telefonkedjan STRIL, Stockholms RIngLinje, som varit igång sedan 1982 med bl.a. Henrik Waldenström som initiativtagare. Sedan drog Club300 igång sin till att börja med hemliga telefonsvarare. Men telefonkedjan STRIL fungerade inte riktigt bra – de som stod sist på listan nåddes inte alltid av larmen – och

Club300:s svarare var ju nationell och som sagt hemlig.

Någonstans i det här sammanhanget bestämdes det inom StOF att man skulle driva en egen telefonsvarartjänst. Den första utannonseringen skedde i FiSt nr 4 1986, och där gjordes gällande att tjänsten skulle dra igång i december 1986. Under 1987 fick tjänsten namnet STOF Birdline, och fr.o.m. 1990 har telefonsvararen det namn som gäller än idag – Stockholm Birdline.

Höjdpunkt för Henrik

Den förste administratören var Henrik Waldenström, som minns hur han såg det som en höjdpunkt på kvällen när han skulle tömma svararen respektive tala in nytt.

Det bökigaste var egentligen att skapa ett bra manus och samordna obsar artvis och lokalvis på ett logiskt sätt, så att man tog alla nyanlända värfåglar i ett avsnitt artvis och kanske en lyckad

Mindre flugsnappare.

FOTO: LARS FRIBERG

fågelexkursion i Hjalsta för sig. Allra jobbigast var förstås när någon talade in en raritet otydligt och snabba kompletteringar krävdes, eller när man fick in lite väl häftiga raritetsobsar.

–Då var jag ibland tvungen att efterlysa fler observatörer, utan att fördenskull visa min skepsis alltför mycket, förklarar Henrik, som efter en period lämnade över uppgiften till Claes Kyrk.

Mindre flugsnappare "live"

Classe drar sig till minnes att han inköpte en ny telefonsvarare för ändamålet, men den fungerade inte alldeles problemfritt. Det var ganska mycket krångel med band som fastnade och hakade upp återuppspelningen. Men det fantastiska är att dessa gamla originalband finns kvar!

Classe berättar att en rolig grej under hans tid som Birdline-skötare var när han satt på sin gamla vind sommaren 1988 och gjorde in-

läsningar samtidigt som den häckande mindre flugsnapparen sjöng ute i trädgården. Flugisen fastnade på bandet och kunde alltså höras "live" när man ringde upp Birdline.

Classe minns inte riktigt när han slutade, men kommer ihåg att han överlämnade grejerna till Niclas Eklund.

"Fältisarna" tar över

Niclas Eklund, i sin tur, minns det som att man i Söders fältbiologer tyckte att StOF:s telefonsvarare inte var tillräckligt bra – det kom inte nya inläsningar på svararen varje dag. Därför bestämde man sig för att starta en egen telefonsvarare. Numret till den svararen spred sig snabbt. Och det dröjde inte länge förrän StOF hörde av sig och bad fältisarna att ta över telefonsvararjobbet.

–Och det gjorde vi, så första halvåret åkte jag varje dag in från Västertorp, där jag bodde, till Hornstull, där fältbiologerna hade sin lokal, för

att göra inläsningarna. Sen flyttades abonnemanget hem till mig, berättar Niclas.

April, april...

Hans främsta minnen från den här tiden var rapporterna den 1 april.

–Det gick nästan inte att göra utläsningar den här dagen, svararen var full av lustigheter. Och vi gjorde en del själva också. Bland annat läste vi ut kartkoordinaterna för en 1k tretåig hackspett utan att nämna lokalamnet, och när man tittade på kartan visade det sig att man hamnade i Lursta eller Fräcksta. Åtminstone en känd Stockholmsskådare var ute på platsen i några timmar och tyckte inte att det var ett särskilt lyckat aprilskämt.

... din dumma sill!

En annan gång hittade Niclas med kumpaner på att Naturvårdsverket beslutat att förbjuda telefonsvarartjänster för fågelobservationer, eftersom de spred för mycket information om känsliga häckningar. De som ville protestera kunde läsa in namn och adress på bandet. Någon gjorde tre sådana inläsningar, argare för varje gång, innan han ringde en fjärde gång då han hade insett var det var för datum.

–Sen orkar man med jobbet till en viss punkt, fortsätter Niclas. Jag har för mig att jag skulle rycka in i lumpen, och då kunde väl inte regelbundenheten upprätthållas.

Det gick nämligen redan på den här tiden att fjärrstyra de mekaniska telefonsvararna genom att slå vissa nummerkoder, men det var lurigt och fungerade inget vidare.

Epoken Peter & Roger inleds

Efter dessa första år av relativt korta regentperioder kom Stockholm Birdline under 1990-talet att skötas i första hand av två ambitiösa och hängivna personer: Peter Bergman mellan 1990 och 1995 och Roger Kaufmann under återstoden av decenniet, 1995–2000. I de glapp som uppstått mellan olika ansvariga för Birdline, och som backup när de ansvariga exempelvis varit på längre resor, har framför allt Thomas Strid och Martin Bergström ryckt in och skött Birdline i olika kortare eller längre perioder. Utöver dem ytterligare en rad personer, ingen nämnd och ingen glömd.

Peter Bergman tog alltså över efter Niclas Eklund.

–Efter ett tag var det ingen kontinuitet på Birdline – det kunde vara en inläsning och sen ett uppehåll i tre dagar. Jag tyckte det verkade kul, och tänkte, äh, då kör jag!

Frigolitinpackad svarare

Så här i början av 1990-talet hade inte Club300:s personsökarsystem startat än, så information via telefonsvarare var det snabbaste sättet att få aktuell information om fågelobservationer. Peter Bergman berättar att folk ringde till svararen för att lyssna dygnet runt. Varje gång någon ringde pep det och så slog den fysiska telefonsvararen i gång.

Den övriga familjen blev inte lycklig över det där förstås, och Peter Bergman berättar att han flyttade ner alltihop till ett källarförråd och byggde in svararen i en frigolitkonstruktion för att dämpa ljudet när den gick igång.

Det var ett hårt slitage på banden med alla uppringningar, men de höll förvånansvärt bra, tycker Peter. Det gick bara åt två band under de där fem åren.

–Jag försökte lyssna av flera gånger per dag för att ha så aktuell information som möjligt, och så gjorde jag en inläsning på morgonen och en på kvällen, berättar han.

Endast en miss!

Under alla år missade Peter att göra sin inläsning endast en gång:

–När jag var bortrest involverade jag syrran och brorsan och lite annat folk.

Många rapporter gällde samma fågel, så i praktiken var det inte så många olika fynd som rapporterades, menar han. Och en del gick att sälla bort för att få plats med all information på bandet.

Den roligaste utläsning som Peter först kommer att tänka på är dvärgsångaren som fångades och ringmärktes på Landsort i oktober 1991. Han fick reda på fyndet ganska omgående och läste sedan in flera meddelanden med ny, aktuell, information om fågeln.

Men efter fem år kände Peter att han hade gjort sitt, då fick någon annan med nya idéer ta över och det blev som nämnts Roger Kaufmann som efter lite övertalning axlade manteln.

Roger fick en ny telefonsvarare och Telia (jo, Televerket blev Telia 1993) kopplade in ett särskilt jack för telefonsvararen hemma hos honom där han bodde då. (Det här jacket var fortfarande det som angavs som adress för StOF:s telefonabonnemang sommaren 2008, trots att det då var åtta år sedan Roger hade slutat sköta Birdline och flyttat ifrån adressen. De som då bodde där hade ingen aning om hur det förhöll sig.)

–Jag kunde göra bra undersökningar av användandet av Birdline eftersom jag jobbade natt och hade lite udda tider, men när på dygnet jag än kollade var det alltid någon som ringde för att lyssna och varje gång klickade den där j***a svararen igång. Någon gång gjorde jag en beräkning, efter att ha suttit och lyssnat en halvtimme, att det kom 800 avlyssningar på ett dygn.

Birdline på tronen

Detta låter ju först helt otroligt, men med 16–17 inkommande samtal på en halvtimme och fortsatt jämnt flöde är detta fullt möjligt. Det här var en tid när det fortfarande var ganska få som hade anslutit sig till Club300:s sökarsystem, och Artportalen med Svalan hade ännu inte startat sin verksamhet. Stockholm Birdline regerade.

Roger fick vara med om att den fysiska telefonsvararen avvecklades och övergången till Telesvar, en tjänst som kan fjärrskötas från en knapptelefon var som helst. Roger har bl.a. gjort en inläsning sittande uppe på Njulla i Abisko. En annan gång, i april 1996 när han var vid Hjälsstaviken, fick han tips om att en härfågel hade upptäckts på Fåfången i Stockholm.

–Min mobil funkade inte så jag fick åka till en bilskrot i närheten för att fjärrstyra svararen därifrån, berättar han.

Kul – men otacksamt

Men Roger kunde känna av att trycket på svararen avtog successivt. Det kunde hända att någon såg något intressant t.ex. ute på Landsort, och alla där tänkte att det är nog någon annan som ringer till Birdline. Till slut blev det så att ingen ringde.

–Då kunde det hända att man fick höra något surt om att man inte läst ut det på Birdline, för det borde man ju ha vetat om, förklarar Roger.

Han tillägger att den typen av kommentarer

kunde göra hela hanteringen av Birdline lite olustig, och att det nog var mycket därför som han ville lägga av efter fem och ett halvt år.

–Man passade på svararen dygnet runt, det blev ju så att man levde med Birdline. Och om man någon gång hoppade över eller glömde en inläsning fick man höra det, och det var bara då som någon hörde av sig. På det sättet var det både ett kul och otacksamt jobb.

Den 18 november 2000 tog Joakim Boman över jobbet.

–Det stod en blänkare i FiSt att Roger ville sluta, så då hörde jag av mig.

Han minns det exakta datumet, eftersom han redan från början gjorde noggranna anteckningar över alla arter och lokaler som rapporterades samt alla observatörer som ringde in rapporterna. Excel-noteringarna fortsatte Joakim med under det första året, därefter fanns inte tid. Joakim blev nämligen snart även engagerad som redaktör för FiSt.

Under Joakims period började möjligheten att göra rapporter i Artportalen via Internet att få allt större betydelse, samtidigt som Club300:s larmsystem spreds allt mer. Som redaktör för FiSt tog Joakim flera gånger chansen att påminna föreningsmedlemmarna om att använda svararen, även om de rapporterade till Artportalen.

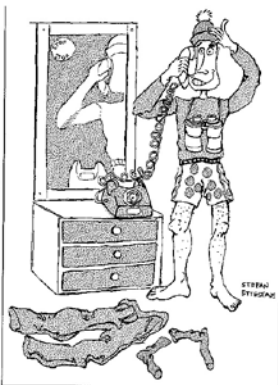
Jag träder in på arenan

Det fanns fortfarande några skådare som varken använde sig särskilt mycket av dator eller var med i Club300. Under Joakims svararår hände det faktiskt två gånger att rapporter om vitnackad svärta (Torö 2001, Nättarö 2002) kom in till svararen från sådana skådare och som sedan kunde spridas vidare i olika larmkanaler tack vare Stockholm Birdline.

För att råda bot på det minskade användandet av Birdline som rapporteringsbas annonserade föreningen i FiSt nr 4 2002 om att få hjälp med att hämta uppgifter från Artportalen. Och från våren 2003 kom undertecknad, Erik Peurell, att sälla fram de intressantaste obsarna från Artportalen. Dessa kompletterade Joakim de inringda rapporterna med på Birdline.

I oktober 2003 lämnade Joakim över till en duo bestående av Lennart Bernsel och Mats Gothnier. Ett stycke in på 2004 övertogs Len-

STOF:s telefon- svarare drar igång!!

Så här såg den första "annonsen" om StOF:s telefonsvarare ut. Teckning av Stefan Ettestam i FiSt nr 4 1986.

narts plats av mig, och från hösten 2006 tog jag över sysslan på egen hand.

Det fanns en fördel med att ha ett delat ansvar för Birdline, då man inte behövde binda upp sig för att läsa in rapporter varje dag, utan en vecka i stöten varannan vecka.

Under 2006 gjordes ett försök att få bättre fart på rapporteringen till Birdline genom en pristävling som gick under namnet "Månadens lajnare" ("lajnare" härrör från uttalet av det engelska ordet *line* i Birdline).

Mestadels gick priset (en valfri artikel ur StOF:s försäljningssortiment) till någon som rapporterat flitigt under månaden. Det kunde också vara någon som rapporterat någon särskilt intressant fågel, som många kom att få se tack vare rapporten till Birdline. Exempelvis så gick mars månads pris till den person som från sitt kontorsfönster såg, och rapporterade om, en berguv som satt vid Kungsholms kyrka.

"Hacker" på Birdline

För att ytterligare sätta fart på rapporteringen var 1 aprilskämtet något av dessa år att StOF och Club300 hade kommit överens om att stänga av skådare från "Clubbens" larmsystem om de larmade i Stockholmsområdet utan att även rapportera till Birdline. Även detta var det någon eller några som faktiskt trodde på och kommenterade. Men någon ökad rapportering kunde förstås inte märkas.

Under 2008 och 2009 har rapporterna till Birdline blivit allt glesare. En handfull trogna rapportörer återstår. Inläsningar görs inte längre dagligen, utan bara om någon rapport inkommit eller om något larmats i området.

Avbrott i inläsningarna har även skett av andra skäl. Sommaren 2008 hade någon försökt "hacka" sig in på Birdline, men tryckt fel användarkod för många gånger vilket gjorde att tjänsten låstes. Tyvärr tog Telia många veckor på sig att häva låsningen och lösa problemet. Tur i oturen var att det skedde under sommaren, när det ändå inte kom så många rapporter.

Tack och adjö!

Men nu är som sagt var Stockholm Birdlines dagar räknade. I skrivande stund finns bara tre andra lokala/regionala svarare kvar: Halmstads OF:s, Falksvararen (Falkenberg) och Gotlands OF:s.

Någon gång i ett svagt ögonblick har under-teknad sagt att Stockholm Birdline skulle bli den sista telefonsvararen för fågelobservationer i bruk i landet. Nu ser det tyvärr ut som att det löftet inte kan infrias. Rapporterna till Birdline är alldeles för få, och av så varierande art att det inte är försvarbart för föreningen att betala för tjänsten och kräva kontinuerlig bevakning.

Även om det fortfarande finns åtskilliga medlemmar i StOF som varken är datorburna eller utnyttjar Club300:s larmsystem är det bara att konstatera att telefonsvararen har gjort sitt som allmänt utnyttjat informationsmedel för fågel-skådare. Något slags journummer för fågelobservationer i Stockholmsområdet är nog nödvändigt att ha kvar, men detta blir en fråga för föreningens styrelse att lösa.

Tack till alla uppgiftslämnare till denna artikel, och ett särskilt tack till Johan Wallin som letade fram det gamla nummer av FiSt som klar-gjorde Birdlines officiella startpunkt.

Från kartotekskort till databas

Om Stockholms regionala rapportkommitté

AV **SÖREN LINDÉN** OCH **THOMAS STRID**

Svensk fågelrapportering tillhör världens främsta. Få länder lägger ned ett lika omfattande arbete. I de regionala rapportkommittéerna (Rrk) sammanställer hundratals ideella administratörer tiotusentals fågelskådares över en miljon observationer. Här berättar Sören Lindén och Thomas Strid om hur Stockholms Rrk vuxit fram, under fyra decenniers tid.

SVENSKA FÅGELSKÅDARE ÄR bra på att rapportera sina observationer och har gjort så under lång tid. Traditionen har fortsatt in i dataåldern, och idag samlas en mängd observationer i databassystemet Artportalen på Internet.

Artportalen omfattar många grupper av organismer. Den första delbasen av Artportalen, där fågelobservationer kunnat rapporteras in, har i folkmun kallats för Svalan.

28 regionala kommittéer

I praktiskt taget samma ögonblick som en observation läggs in blir den synlig för alla intresserade. Men mängden observationer gör det svårt att få en överblick, och när det gäller ovanliga fåglar kan observationens trovärdighet ibland ifrågasättas.

För att bringa reda bland alla rapporter, sammanställa observationer av häckfåglar, bedöma observationer av svårbestämda fåglar och slutligen redovisa resultatet i en årlig rapport, finns 28 regionala rapportkommittéer. Från början benämndes dessa ideellt arbetande grupper lokala rapportkommittéer (Lrk).

Rapportkommittéerna finns i hela landet. De verkar ofta i direkt samarbete med, eller är anslutna till, respektive regionalförening. De allra ovanligaste arterna och riktigt svårbestämda rariteter behandlas av en nationell grupp, Raritetskommittén (Rk).

"Nytt från fågelmarkerna"

Uppkomsten av de regionala rapportkommittéerna härrör från den redovisning av fågelobservationer som inleddes i SOF:s tidskrift *Vår Fågelvärld* i slutet av 1940-talet. Denna form av

rapportering försvann under 1960-talet och ersattes med en årlig redovisning av fågelrapporter i regionalföreningarnas tidskrifter. I FiSt publicerades denna under rubriken "Nytt från fågelmarkerna".

Samtidigt bildades arbetsgrupper av kunniga ornitologer (rapportkommittéer), som årligen sammanställde de mest intressanta observationerna och bedömde trovärdigheten hos rapporter av svårbestämda fåglar. Det sistnämnda är viktigt ur den aspekten att för framtiden skapa ett arkiv med kvalitetssäkrade observationer. Tyngdpunkten i rapportkommitténs arbete ligger dock på att beskriva häckfåglarnas förekomst.

Varje Rrk publicerar även en årlig rapporteringsmall, vilken fungerar som "lathund" för oss fågelskådare, så att vi vet vad vi ska rapportera. Mallarna finns sedan några år i Artportalen.

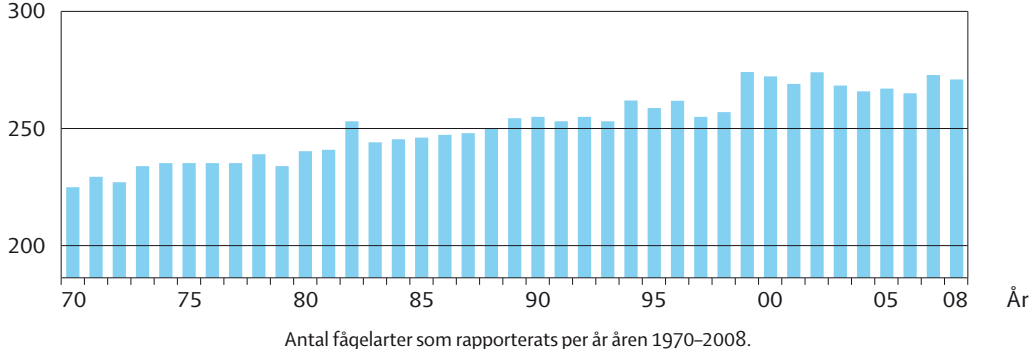
Systematiskt arbete först på 1970-talet

För Stockholms del började ett mer systematiskt arbete med fågelrapporter under 1970-talets första år. Första gången "Nytt från fågelmarkerna" publicerades var i FiSt nr 2/1972 och skrevs av Stellan Hedgren. Han var ansvarig för rapporten fram till FiSt nr 1/1975, då Roland Staav tog över.

Följande personer har varit sammankallande i Rrk Stockholm: Stellan Hedgren (1972–1975), Roland Staav (1975–1983), Sören Lindén (1983–1994) och Thomas Strid (från 1995).

Under alla dessa år har såväl själva arkivet som observatörernas rapportering förändrats avsevärt. Fram till slutet av 1990-talet sammanställde varje rapportör årligen sina mest

300

Antal fågelarter som rapporterats per år åren 1970–2008.

[illegible]

Raritetsblanketten som den såg ut i pappersversion. Numera rapporteras allt via nätet.

intressanta observationer från det gångna året och skickade i december-januari brevlades in dessa. Hos Rrk Stockholm skrevs observationerna från början in på kartotekskort, därefter på A4-ark som samlades i pärmar. Från slutet av 1980-talet samlades observationerna i registerprogram i en persondator.

Rapportering i Artportalen

Idag sker all rapportering som behandlas av Rrk via Artportalen/Svalan. Både rapportören och

Svalans portalsida.

Rrk använder sig av det webbaserade gränssnittet, och en stor del av det tidigare manuella och tidsödande arbetet med dataläggning av obsar för Rrk har minskat.

Från 1995 bytte Rrk arbetssätt. Gruppen utökades med fler medlemmar samt även en referensgrupp bestående av erfarna Stockholmsornitologer som faktagranskar årsrapporten innan publicering.

När Artportalen kom blev den nästan på en gång det självklara alternativet för Rrk att använda som databas. Rrk Stockholm hade det extra väl förspänt genom att Artportalens skapare, Johan Nilsson, satt med i Rrk Stockholm. Från år 2000 blev Artportalen det arbetsredskap som användes.

Från 3 000 till 40 000 observationer

I början fanns farhågor för att vi skulle missa många observationer om vi använde Artpor-

talen, eftersom inte alla skådare hade datorer eller var vana att lägga in sina observationer via Internet.

Denna farhåga visade sig mycket snabbt vara helt obefogad. Istället ökade datamängden lavinartat. Åren före Artportalens tid fick Rrk in ca 3 000 observationer per år som uppfyllde kraven i rapporteringsmallen. Under 1980-talet var det ca 1 500 obsar per år. När Artportalen kom ökade mängden nästan direkt till ca 40 000 observationer per år.

De första åren efter det att Artportalen kom fortsatte en del rapportörer att skicka in brev med observationer, som Rrk:s medlemmar sedan fick lägga in i Artportalen. Men rapporteringen via brev minskade sedan väldigt snabbt. I dagsläget kommer endast en handfull brev in. Resterande observationer lägger alla skådare själva in i Svalan. Rrk har därmed besparats många timmars arbete med att datalägga observationer.

Alla rapporter ska behandlas...

Men samtidigt som vi nu slipper dataläggningen har ett annat arbetsmoment växt. Sedan vi började använda Artportalen får vi i dag in mer än tio gånger fler observationer som uppfyller kraven i rapportmallen. Alla dessa ska behandlas inför publiceringen i den årliga Fågelrapporten i FiSt.

Det är ett digert arbete att sortera hundratals häckningsfynd av krickor, mindre hackspettar, vattenrallar m.fl. För att göra bra analyser går det sedan åt många timmar framför datorn. För att klara den ökade arbetsbördan har Rrk kontinuerligt behövt öka antalet medlemmar.

Att antalet fynd ökat medför naturligtvis bättre möjligheter än tidigare att göra bra utvärderingar. Även det antal arter som ses varje år har ökat, vilket visar på en allt bättre rapportering, ökad aktivitet, men inte minst på en generellt högre kunskapsnivå vad gäller artbestämning.

Ny grupp tar sig an svensk fågelrapportering

År 2002/2003 bildades en ny nationell grupp, Nationella rapportkommittén (NrK), som årligen ansvarar för att sammanställa en nationell rapport över de mest intressanta fågelhändelser som inträffat i Sverige. Gruppen tog över

efter Tommy Tyrberg, som skötte detta arbete ensam under flera decennier.

Denna grupp har ett särskilt fokus på att sammanställa fynd med anknytning till naturvård och med inriktning på nationellt rödlis-tade arter. Men gruppens ansvar omfattar även många rariteter. Och det senare ökar ständigt, i takt med att Rk överlämnar ansvaret för allt fler rariteter för granskning till landets Rrk. NrK sammanställer därefter de fynd av rariteter som granskats och godkänts av landets Rrk.

Att Rk kunnat överlämna allt fler rariteter för bedömning till Rrk har varit möjligt eftersom kunskapsnivån hos de flesta regionala rapportkommittéer generellt höjts genom åren. Det är idag Rrk:s uppgift att granska trovärdigheten när det gäller fynd av rariteter som t.ex. alpseglare, skrikörnar, videsångare och bronsibis. Sedan är det NrK:s ansvar att analysera dessa fynd utifrån ett nationellt perspektiv.

Rk behandlar huvudsakligen förstafynd för landet och särskilt svårbestämda rariteter. Därefter publicerar NrK och Rk sedan ett par år tillbaka en gemensam fågelrapport i SOF:s publikation *Fågelåret*.

Alla fynd på ett ställe

Nrk ställde redan vid sitt bildande krav på landets alla Rrk att använda Artportalen som arbetsredskap, vilket alla sedan några år tillbaka också gör. Även Rk använder Artportalen sedan ett par år tillbaka.

Det är verkligen en stor styrka att vi nu kan hitta i stort sett alla fågelfynd som görs i Sverige i en och samma databas, som dessutom är tillgänglig för alla. Många gånger finns även foton som dokumenterar observationen. Detta är en fantastisk utveckling!

Med det ovan sagda hoppas vi att du rapporterar dina observationer i Artportalen och hjälper till att hålla vår rapporteringstradition levande.

Och glöm aldrig en viktig sak – du kan aldrig rapportera för mycket!

Tack till Roland Staav för kommentarer till texten.

Naturvårdsgruppen ser tillbaka

AV **THOMAS STRID**

I StOF:s verksamhet har alltid naturvård och fågelskydd stått högt upp på prioriteringslistan. Hur aktivt StOF varit har dock varierat under åren. Befattningen naturvårdssekreterare i StOF:s styrelse har funnits i åtminstone i två decennier. Thomas Strid tog över som naturvårdssekreterare i början av 1990-talet, och han har också varit StOF:s ordförande. Efter att ha legat nere i några år återuppväcktes naturvårdsgruppen våren 2009.

JAG TOG ÖVER som naturvårdssekreterare efter Svante Joelsson. En för de flesta välkänd StOF:are, inte minst känd för sitt fantastiska arbete av betydelse för bildandet av Tyresta nationalpark. Svante var, och är fortfarande, en viktig länk mellan skydd av skogsfågel i skogsärenden och den nyligen inrättade tjädergruppen, där Svante också ingår. Tjädergruppen har nu startats för Sverige som helhet.

Även Henrik Waldenström, som antagligen alla StOF:are känner till, jobbade aktivt med fågelskydd inom StOF. Hans arbete, som slutligen resulterade i bildandet av Ekoparken den 1 januari 1995, pågick delvis under hans tid som vice ordförande i StOF (från slutet av 1980-talet till mitten av 1990-talet, se artikel på sid. 123. Inte minst StOF:are slet i fält för att kartlägga Ekoparkens fågelliv.

Fågelvakten höll koll

Andra viktiga milstolpar i StOF:s fågelskyddsarbete är arbetet med Fågelvakten, som från 1980-talet och ända in i början av 2000-talet bedrevs av Claes Kyrk och Evert Fredriksson och därefter Sören Lindén. Medlemmarna i Fågelvakten har verkat som kontaktpersoner om någon skulle upptäcka misstänkta brott knutna till fåglar. Detta kunde gälla smuggling av sällsynta fåglar, både in i och ut ur landet, eller boplundring av framför allt rovfåglar och ugglor. Även skydd mot störning av boplatser för känsliga arter ingick.

Dessutom har bevakning av länsstyrelsens skyddsjaktärenden varit en viktig del i arbetet.

Som exempel kan nämnas att länsstyrelsen mellan 1/8 2000 och 31/3 2002 lämnade tillstånd till att 220 duvhökar fångades in och 68 dödades. Vad gäller storskarven finns tyvärr ännu fler och värre exempel. Där har vi framför allt försökt få till en nyanserad debatt, vilket inte varit lätt.

Storflygplats och fågelmatning

En av föreningens allra största utmaningar var att vi deltog i arbetet med lokaliseringen av en ny eventuell storflygplats söder om Stockholm.

Arbetet startade 1999. Vi i StOF, tillsammans med SOF, jobbade stenhårt med att få fram fakta kring fåglar och flyg. Både ur ett naturvårdsperspektiv och, kanske allra mest, ur ett säkerhetsperspektiv. Vad som till slut avgjorde att man övergav tankarna på en ny storflygplats kan alltid diskuteras, men fågel frågan var en mycket het potatis (mer om detta kan du läsa på sid. 120).

Även möjligheten för alla medlemmar att söka naturvårdsstipendier infördes. Det var i början av 1990-talet. Man kunde då söka tio stipendier à 500 kronor per år för att t.ex. sätta upp holkar, mata fåglar med mera. År 2000 instiftade StOF en egen fågelskyddsfond för att stödja fågelskyddsinsatser. Den drivande i arbetet med att bilda denna fond var Sören Lindén.

Naturvårdsgruppen bildas

Under mitten och slutet av 1990-talet växte intresset för naturvård såpass mycket att StOF i början av 1997 beslutade att bilda en särskild

En glatt gäng ur den svenska allmogen har vid Lissmasjön gjort ett gott dagsverke för naturvården. Från vänster Ulf Johansson, Klas Karp, Ola Svensson, Thomas Strid och Richard Karlsson (saknas på bilden gör P.O. Fröberg) Høsten 1997. Foto: Tiina Laanitee.

naturvårdsgrupp. Ett upprop publicerades i FiSt nr 1 1997, där alla intresserade medlemmar inbjöds.

Uppropet resulterade i att en grupp på omkring 25 personer – inklusive representanter för alla lokalföreningar – samlades för att diskutera hur man kunde jobba med naturvård och med vilka frågor. Idéerna om vad gruppen kunde engagera sig i med var många, men vi enades snart om att bl.a.:

- genomföra praktiska naturvårdsinsatser, t.ex. strandängsslåtter, att bygga lomflottar, slåtter av skrattnåsholmar och fågelholksprojekt;
- vara aktiva och ge remissvar i ärenden som gäller fågelskydd – exploateringsprojekt, skogsavverkningar, m.m.;
- genomföra fågelinventeringar.

Röjning med liar och krattor

Naturvårdsgruppens arbete var mycket aktivt fram till 2003, och betydande insatser gjordes. Totalt var uppskattningsvis kring 250 StOF:are involverade i arbetet på något sätt.

Vi startade naturvårdsröjningar av strandängar, vilket var av stor betydelse för fågellivet. Exempel på områden som röjdes är Sandemar, Lissmasjön, Ågestasjön och Angarn. Vi inköpte röjsågar, handsågar, liar, krattor m.m. Med dessa röjdes sly och vass, vilket sedan gjorde att betesdjur lättare kunde beta stränderna.

Våra idoga insatser fick även upp ögonen på många professionella naturvårdare, både på länsstyrelsen och i kommunerna. De kunde sätta in ytterligare, viktiga, åtgärder eller ta över

efter oss. Även ett antal lokalföreningar kom i denna veva igång med ett motsvarande arbete. Även om de gärna ville jobba i egen regi kunde de låna redskap av oss, vilket föreningar på bl.a. Järvafältet, Utö och Landsort gjorde.

Sandemar – vårt flaggskepp

Om jag bara ska nämna ett exempel på våra praktiska insatser måste Sandemar lyftas fram. Tack vare naturvårdsgruppens insatser har den öppna strandängen tredubblats. Detta har självklart varit uppskattat både av fåglar och fågelskådare.

Sedan var vi även drivande i arbetet med att få Sandemar avsatt som naturreservat, vilket blev verklighet den 22 september 1997.

Vi var också hårt drivande bakom bygget av det fågeltorn som till slut restes. Vi föreslog också införandet av det tillträdesförbud som nu skyddar fåglarna både under häckningstid och under höststräcket.

Även bygget av broar, samt en kanalisering av besökarna genom en vandringsled så att både fågellivet och markägaren gynnas, har skett på naturvårdsgruppens initiativ. Självklart måste även den store Sandemarkännaren och StOF:aren Klas Karp nämnas. Hans unika kunskaper om områdets fåglar har varit en viktig grund för alla åtgärder.

Fågelfaunan kartlades

Naturvårdsgruppen jobbade även mycket aktivt med att inventera. Detta arbete gjordes i nära samarbete med alla lokalföreningar, men

FOTO: HANS-GEORG WALENTINUS.

Medlemmar i Angarngruppen rensar holkar i full snöstorm.

även samordnat med Upplands Ornitologiska Förening och då framför allt tillsammans med Bill Douhan.

De arter som inventerades var många. Några som kan nämnas är storlom, svarthakedopping, smådopping, rördrom, häger, snatterand, sångsvan, knölsvan, trana, fiskgjuse, brun kärrhök, storspov, mindre strandpipare, tofsvipa, skrattnås, turkduva, mindre hackspett, röstjär, backsvala och trädlärka.

Holkar, holkar, holkar...

Vad gäller holkar kan tre särskilda projekt nämnas. Det första var det imponerande projektet "1 000 fågelholkar i Stockholm", som leddes av Patrik Slimane åren 1998–2000. Han gjorde det med stor pedagogisk skicklighet även tillsammans med många skolor i Stockholms stad.

Att projektet var stort minns jag särskilt när Patrik på ett styrelsemöte med lite skräck i blicken nämnde att 1 000 holkar är *väldigt* mycket, vilket han noterat då han skulle försöka härbärgera något 100-tal av dessa i sitt källarförråd.

Holkprojektet bedrevs med stöd av Stockholms stads Agenda 21-fond (50 000 kr) och tillsammans med SNF i Stockholms län (projektet presenteras mer ingående på sid. 118). Efter detta holkprojekt satte Patrik igång och genomförde också projektet "100 tornfalksholkar". Även Rudolf Edelbergers uggleholksprojekt i Vallentuna, som startade 2001, måste omnämnas.

Flottar och kor

Under 1999 startade StOF ett flottprojekt, vilket gick ut på att lägga ut flottar som konstgjorda häckningsöar.

Kjell Eriksson under en naturvårdsdag vid Angarnssjöängen, då delar av stranden norr om Skesta hage slyrjordes.

Första året lades flottar ut i Årstaviken, men resultatet blev tyvärr inte det bästa eftersom de förankrades för nära land. År 2001 lyckades vi tillsammans med miljöförvaltningen i Stockholms stad (där bl.a. StOF:aren Mats Gothnier arbetade) få ut tre flottar i Magelungen. Dessa utplaceringar blev däremot mycket lyckade och utnyttjas än idag av rastande änder, inte minst under höstarna (se FiSt nr 1 02).

Idag är Magelungen (Fagersjöviken) en av länets bästa rastplatser för framför allt simänder. (Den hotas dock nu av muddring, *red:s anm.*).

En lite udda, men rolig naturvårdsinsats var när StOF sponsrade tre kor i Ågesta 1997. Detta var naturligtvis inte bara en naturvårdsinsats, utan även till stor del en PR-grej för att väcka intresse och förståelse för betesdjurens betydelse och visa på bristen på sådana djur.

Bristen på betesdjur är tyvärr fortfarande ett av de största hoten mot många av våra fåglar, inte minst strandängsarter.

StOF – fåglarnas röst

Vi var även aktiva med att förslå områden till projektet Important Bird Areas (IBA) år 2000. Totalt har vi nu fem IBA-områden inom vårt

rapportområde: Stockholms yttre skärgård, Hanveden-Hemfosa, Sandemar, Östra Styrar och Torö-Muskö (se FiSt nr 1 2002).

Vi var också aktiva som remissinstans. Eftersom StOF har över 2 000 medlemmar och har inskrivet i stadgarna att vi jobbar med miljöfrågor, har vi enligt miljöbalken formell rätt att yttra oss och vara remissinstans i frågor som rör miljöbalksärenden.

Några exempel på frågor som vi engagerade oss i är olika exploateringsprojekt i regionen, framtagandet av kustplaner för Haninge och Nynäshamns kommuner samt länsstyrelsens arbete generellt med naturvårdsfrågor.

Vi delgav också Sjöfartsverket information om viktiga sjöfågeldområden, i samband med deras arbete med nya farleder, och yttrade oss över några kommuners översiktsplaner.

Ja, listan över vad vi gjorde i naturvårdsgruppen, och inom StOF i stort, kan göras lång. Efter 2003 verkade dock inte gruppen längre som en aktiv grupp. Men det är glädjande att StOF nu återväckt liv i gruppen, vilket omnämndes i FiSt nr 2 2009. För våra insatser behövs och är viktiga. Det är vi StOF:are som måste föra fåglarnas talan. Om inte vi gör det – vem ska då göra det?

Viking Olsson minns orrarnas och storspovens Angarn

AV EVA STENVÅNG LINDQVIST

"Halv fyra hördes koltrast vid Veda, och mellan Rocksta och Angarn hördes orrspele särskilt livligt. Ett tiotal tuppar sågos."

CITATET KOMMER FRÅN en av Viking Olssons anteckningar från Angarnssjöängen. Året var 1939.

70 år senare sitter vi och samtalar i hans arbetsrum i bostadsområdet Oppeby i Nyköping. Denne fågelskådningens och naturskyddets Grand Old Man har inför besöket plockat fram sina vältummade anteckningsböcker från åren 1939 till 1947, då han var en regelbunden besökare vid Angarnssjöängen.

–Men bara på våren, från islossningen, och mest i april-maj, påpekar han. Jag har knappast varit vid Angarn på hösten, och på somrarna hade man andra intressen. Vi cyklade till Öland och ända ner till Krankesjön i Skåne.

Det är en helt annan värld Viking beskriver. Man tog nästan alltid cykeln dit man skulle, och för att hinna i tid till soluppgången fick man gå upp mitt i natten. I varje fall om man, som Viking, bodde i Viggbyholm.

–Och vilka usla grejer man hade... Min första kikare hade tillhört major Geoffrey Lock i Bath i England där jag är född. Den hade varit med i första världskriget och hade en plakett med majorens namn på.

Viking skrattar gott åt detta, och fortsätter med historien om kikare nummer två:

–Den köptes under krigsåren. Jag samlade kaffekuponger för att sälja, och min syster, som gick på Konstakademien, ställde upp med en tavla som hon hade målat. Men gubben som sålde kikaren ville ha mer, så det slutade med att han fick hela min frimärkssamling också!

Fågelbok nästan utan bilder

Därnäst åker Vikings första fågelbok fram, eller rättare sagt två som han själv bundit in i ett band, i en skogsgrön, regntålig klotväv. Våra

Orre vid Angarn.

FOTO: VIKING OLSSON

Storspov vid Angarn.

FOTO: VIKING OLSSON

fåglar och hur man känner igen dem av Rudolf Söderberg, del I och II. Utgivningsåret var 1932, och samma år fick Viking första delen i elvaårs-present av sin mor. "Till Viking – fågelprofessor" står det på försättsbladet. Den 7 december 1933 fick han andra delen på födelsedagen. "Till Vicke – fågelvännen" hette det nu.

–Ja, det här var vad man hade när man skulle lära sig fåglar. Mycket att gå efter var det ju inte, säger han och bläddrar bland all text, illustrerad med små kraftiga teckningar och någon enstaka färgplansch.

Tubkikare fanns inte i sinnevärlden, "inte ens hos storheterna" som Viking uttrycker sa-

Viking Olsson med sin första anteckningsbok – Oppeby i oktober 2008.

ken. Han syftar då bland annat på Sigfrid Durango, en annan 1900-talets Grand Old Man i fågelsammanhang.

–Durango var väl en 10–15 år äldre än jag, och man såg upp till sådana som han. Men han var ganska sträv mot en ny fågelskådarkille som jag. Då var Rune Bollvik enklare att umgås med och han, förstår du, hade mat med sig! Självt hade jag i de flesta fall bara en flaska mjölk och kanske en påse Ako-mint som matsäck. Rune, som jag gjorde sällskap med vid Angarn redan första gången vi träffades, hade i den stora och som jag uppfattade det välfyllda ryggsäcken bland annat stekta ägg som han bjöd på. Kalla stekta ägg i en hög stapel! Han blev alldeles chockad när han såg hur lite jag hade att äta.

Orrspel en vanlig syn

Låt oss följa med Viking på några av de första excursionerna till Angarnssjöängen, mot slutet av 1930-talet. Han hade läst om sjön i *Fauna och Flora*, som han prenumererat på ”nästan ända sedan jag lärde mig läsa”.

–Det var alltid Durango som skrev om Angarn, och jag minns några av hans bilder tagna från Klosterbacken ut över sjöängen, säger Viking.

Den 7 april 1939 står det följande i anteckningsboken:

”Till Angarn med Bengt. Mycket vipor, flera spovar, skratt- och fiskmåsar. Flera hundra änder, mest bläsänder och gräsänder. Orrspel nära vägen och på andra sidan sjön.”

–Orrarna... det var en musik man hörde varje

gång man tog sig upp till Angarn. Orrar och spovar, minns Viking.

Storspoven, som under 1930- och 40-talet var en verklig karaktärsart för Angarn, är Vikings absoluta favoritfågel. Ett av hans egna foton, i stort format, av en storspov hänger över badden i arbetsrummet. Han har också valt ut ett foto av en storspov vid Angarn som han gärna vill att vi publicerar (se sid 42).

Under vårt samtal återkommer Viking ofta till storspoven.

–Däruppe vid gårdarna på andra sidan sjön, kring Kusta, porlade spovarna, berättar han. Så underbart det var att höra dem!

Ringmärkte redan vid 15

Om den 7 maj 1939 läser Viking följande:

”Uppstigning 02.15. Taltrastar och rödhakar sjöngo redan. 03.15 hördes rödstjärt sjunga, och kråkor och skator började visa sig. Halv fyra hördes koltrast vid Veda och mellan Rocksta och Angarn hördes orrspel särskilt livligt. Ett tiotal tuppar sågos, och vid Veda kretsade tre ormvråkar. Mycket beckasiner, och kärr- och drillsnäppor. Vadare i vattnet. Bläsänder och skrak sågos. 6–7 par storspovar höllo till kring sjön. Brun kärrhök över vassen, vråkar över sjön. Kattugglehanon och hennes tre ungar ringmärktes i eken vid vägen.”

Jo, så var det: Viking ringmärkte, och det hade han gjort ända sedan han var 15.

–Jag skrev ett litet töntigt brev till Riksmuseet och frågade om jag fick ringmärka. Jodå, det gick bra, det var bara att sätta igång! Det ter sig skrattretande idag, när ringmärkarna går kurser, har licenser och sådant.

För Vikings del var det på den här tiden heller inte fråga om vare sig nät eller fällor. Det handlade om ringmärkning av fågelungar i bona.

–Jag hade nog ett stabilt rykte om mig att hitta fågelbon. Jag skrev upp var jag fann dem och såg till att jag kom tillbaka vid en lämplig tidpunkt.

”De följde mig till vipåkrarna där vi funno ett bo”, citerar Viking ur sina anteckningar, och minns i samma veva hur traktorernas brummande brukade ackompanjera fågelsången vid Angarn om våren.

–Traktoreorna körde sönder många vipbon, konstaterar han.

Annars var det många kråkor – en fågel som Viking alltid haft ett speciellt gott öga till – och

Ovan: På fågelexkursion till Angarnssjöängen krävs handväska och fina söndagshatten.

T.v.: Sigfrid Durango med fru. Durango gjorde den klassiska fågelboken "Fågla i färg" och skrev många artiklar om djur och natur. Han var också bland de första ornitologerna som besökte Angarnssjöängen, där det här fotot verkar vara taget.

kattugglor som ringmärktes. Vid Angarn fanns det flera kattugglebon, som unge Viking klättrade upp till vid sina besök.

Han berättar också att visst gjordes det återfynd; ungfåglar från Angarn påträffades längre fram på andra håll i Sverige. Något han hade nytta av när han skrev sin licentiatuppsats, som bland annat handlade om unga kattugglors förflyttning.

Med åren skulle Viking komma att märka mer än 35 000 fåglar runt om i landet.

Pedagogisk författare

Idag kommer Viking inte ut i skog och mark som förr. Han kan inte gå utan käpp, knäna ställer till problem. Det är svårt, för att inte säga omöjligt, för honom att studera fågellivet ens i de närmaste omgivningarna.

De är annars inte så tokiga. Det finns ett skogsparti alldeles intill bostadsområdet och

en å som man når via klippta gångar i gräsmarkerna. Eftersom jag kommer till Oppeby en halvtimme för tidigt använder jag den stunden till att gå neråt ån och följa strövtigen som går en bit ovanför.

Det är sent i oktober och fåglarna är få. Det singlar gula löv från träden längs med stigen, som är blöt och hal. När jag hör stjärtmes någonstans nedanför mig, och därefter några överflygande gråsiskor, tänker jag på Vikings ord i hans kanske mest kända bok, Året om i fågelmarkerna (1963, ny och omarbetad upplaga 1997), som jag nyligen läst på nytt:

"Har man väl börjat syssla med fågelstudier, upptäcker man snart att det lika ofta är med hörseln man upptäcker att en viss fågel finns i närheten. Sedan är det ögats tur att lokalisera fågeln och komma underfund med vad fågeln har för sig."

Boken är en lättläst introduktion till hur man fågelskådar och till fågellivet månad för månad.

Under sitt yrkesverksamma liv var Viking läroverkslektor, som det hette på 1960-talet, och den pedagogiska ådran har han haft god nytta av i sitt författarskap.

Välkänd profil inom naturvården

Men framför allt har Viking, utanför klassrummen, varit en välkänd profil inom fågelskydd och naturvård, vilket han också fått en rad utmärkelser för. För ögonblicket är han engagerad i bevarandet av en liten ekbacke i Viggbyholm, där han som barn bedrev en hel del naturstudier. Bland annat mättes ekarna upp, och han visar mig en karta från 1935 där varje ek markerats och omkretsen finns noterad för var och en.

Viking är livligt intresserad av Angarnssjöängens vidare öden sedan han besökte området sist, någon gång på 1940-talet. Sedan flyttade han runt i landet och blev alltmer fascinerad av skogen och framför allt skärgården och kusten med dess speciella fågelliv. Torpet i Gryts skärgård, som dottern Annika nu värnar om, blev en fast punkt och Angarn försvann ut ur bilden.

Så jag får berätta bakgrunden till att Angarngruppen bildades 1968 och om de många årens nötande för att dokumentera fågellivet, ge sjöängen ett fullgott skydd och restaurera den. Inför mitt besök har Viking också bläddrat i "Angarnssjöängen – våtmark i förändring" (Länsstyrelsen 2007) som han fått sig tillsänd. En publikation som han tycker är tråkig att läsa, "med alla sina tabeller och statistik", men han har fastnat för en karta i färg med mycket blått på:

–Det här är inte mitt Angarn, inte fanns där så mycket vatten! Tidigt om våren fanns det ju för all del vattenytor, och man kunde se knipor och sådant, men för mig var Angarn ett ställe där man klafsade runt bland diken och där det inte fanns så värst mycket att se efter mitten av maj.

Klosterbacken ett givet mål

Låt oss återvända till Angarn vid 1930-talets slut. Jag är nyfiken på hur en exkursion gick till, och vilka vägar man tog.

–Vi kom alltid cyklande via Örsta, minns Viking. Där ställde man cykeln. Sedan brukade vi gå upp till hållristningen på bergssidan. Där i närheten fanns ett grävlingsgryt med en

springa som man kunde titta ner i. Ibland såg man grävlingen där. Det var säkert ett konstgryt, som jägarna hade gjort för att de skulle få skjuta ihjäl de stackarna. Sedan gick vi över åkrarna och till vänster, till en dunge med björkar. Den platsen minns jag mycket väl, därifrån kunde man se änder och vadare. Fast det var förstås svårt med vadarna, med kikaren jag hade. Vi fortsatte sedan till Klosterbacken och vidare upp mot bondgårdarna. För att komma dit fick man klafsas över ett antal diken och det hände att man "jumpade" ner sig där.

Här visar Viking en bild på två kompisar på väg över ett dike via en trädstam (se sid xx). Märkvärdigt likt ett ställe med stockar där jag själv brukade ta mig över under tidigt 70-tal. När man gick åt det hållet, vill säga. 70-tals-skådaren klättrade oftast upp på Midsommarberget först, för att kolla läget och få överblick, men det namnet har Viking aldrig hört talas om och än mindre varit där. Sedan gick färden längs sjöängen till norra delen, som även den är i det närmaste otrampad mark för Vikings del:

–*"Gick runt sjön"* står det bara på enstaka ställen i anteckningsböckerna. Det var väldigt svårt att ta sig fram hela vägen.

Viking bläddrar vidare i de nötta häftena, läser och minns:

"Vid Kusta lågo vi i en lada för det regnade hela dagen". Vi såg en jorduggla vid det tillfället, kommer jag ihåg, som kom flygande förbi på låg höjd.

–Den 5 maj 1940 står det att min lärare cyklade opp med mig för att få höra på Vicke Vikings fåglar. Det var rätt fantastiskt att jag lyckades få honom till det. Det var en god och bra lärare, förresten, men biologi hörde inte till hans ämnen.

–Se här, den 26 maj 1940 har jag noterat näktergal *"från ett mindre snår"*. Och ortolansparv fanns det, vid Klosterbacken och uppåt i åkeröarna mot Kusta. 1941: *"Vid orrladan höll 12 orrar på med spel"*... och så träffade jag Bollvik och vi åt stekta ägg. Jag är ingen vidare vän av kalla stekta ägg, men jag tyckte han var generös.

Med vattnet försvann rallen

–*"En flock av 23 brushanar"*, det har jag noterat särskilt, fortsätter han. Det var i maj 1944. Trädlärkorna vi hörde när det fortfarande nästan

var mörkt... nu finns de ju knappt längre. De var så vanliga då. Ängsknarren – ja, man sa ju inte kornknarr på den tiden – hörde vi också vid Angarn.

Jag frågar om "Angarngruppens fågel", det vill säga vattenrallen som finns i gruppens gul-svarta logotyp.

–Jodå, vattenrallen hörde också verkligen till, säger Viking. Det tillstånd som Angarnssjöängen befann sig i då var väldigt förmånligt för vattenrall. När rallarna kände sig störda hörde man deras grisskrik från vasskanterna och starrfälten. Det är förfärliga ljud de avger. Mina kompisar undrade först vad det var, och den allvetande fick svara... Rallarna hörde till "de osynliga", fåglar man inte fick syn på.

–Rallarna försvann så småningom. Jag har en anteckning från den 12 maj 1943: "*Inga rallar, troligen på grund av vasstäckten*". Ett varningstecken. Redan då började sjön torka upp, och jag har minnen av att besöken vid Angarn inte gav lika mycket. Ja, det var den tidens klimatbekymmer. "*En fiskgjuse över sjön*", har jag noterat på flera håll. Den försökte väl fånga något i mittdiket.

Guidade vandringar i gryningen

Under slutet av 1940-talet hade exkursionerna till Angarn en helt annan karaktär. Unge Viking guidade nu grupper av kursdeltagare och allmänhet runt Angarn. Dels för Kursverksamhetens räkning (nuvarande Folkuniversitetet), dels för Svenska Dagbladets.

–Det var en födkrok, för att klara studieåren, förklarar han. Annars är jag ju en ensamvarg i naturen, man ser och hör mest då.

Man häpnar när man hör hur dessa utflykter för "vanligt folk" gick till: samling för avfärd mitt i natten, det vill säga vid 02.45, i förhyrda bussar. Den som följde med fick sedan finna sig i att klafsa runt i blötan i Vikings fotspår – inte sällan, på den tiden, i helt olämpliga skor – och vara beredd på att ramla i bäcken. Något som hände av och till. Inget för veklingar, precis, men många ville följa med. Grupperna var stora; ofta mötte 30–40 personer upp.

Viking ledde fågelkurser också, och en av kursdeltagarna skulle så småningom bli hans hustru.

–Jag och en väninna hade bestämt oss för att gå en kurs, berättar Ulla. Jag ville gå en littera-

turkurs och hon en fågelkurs. Nå, det blev till slut fågelkursen...

–Ja, man undrar ju hur livet skulle ha blivit annars, funderar Viking.

Ulla är inte "skådare", men delar sin mans natur- och fågelintresse.

–Det bör man göra om man ska leva ihop, och det har vi gjort i över 60 år nu, säger hon och ler.

Papplåda till skydd mot ugglorna

Medan vi dricker te och äter hembakt berättas ett och annat minne utifrån en prövad hustrus horisont. Det hände att mannen blev illa tilltygad under utövandet av sin hobby.

–En gång kom jag hem till Ulla och gick in sidledes för att det rann så mycket blod kring ena ögat, berättar Viking. Jag hade fått en kattugglehona rakt i ansiktet, och det gick håll på både ögonlock och hornhinna.

–EN gång!?

Ulla protesterar kraftfullt.

–Det hände FLERA gånger att du kom hem väldigt blodig!

–Och tänk den gången när du gick ut på kvällen för att fotografera ugglor med en pappkartong över huvudet. Du hade klippt håll för ögonen. Det var ju en bit att gå från bilen genom skogen i mörkret fram till fotogömslet, så det var tur att ingen fick syn på dig då!

När vi skratat färdigt visar Viking en av de bilder som togs då. Den finns med i *Året om i fågelmarkerna*; en bild av en hona som just landar vid boet med en sork. Vingarna är utfällda. Det är en tjusig bild, en av många mycket fina fotografier som Viking tagit genom åren och publicerat i sina böcker. Men när jag frågar om han inte har någon bild av sig själv, skådande vid Angarnssjöängen förstås, skrattar han hjärtligt.

–Absolut inte! Det har alltid varit jag som fotograferat. Jag brukar säga att det i albumen ser ut som om mina barn inte haft någon far. Han stod ju alltid bakom kameran.

Innan vi skils åt ställer han sig i alla fall framför kameran, för en gångs skull, med sin första anteckningsbok i handen.

Tidigare publicerad i *Fyrtio år med Angarngruppen* 1968–2008. (Meddelande från Angarngruppen nr 28).

Skådning på 1950-talet

AV **HÅKAN DELIN**

"Henrik (Waldenström) har blivit redaktör för FiSt, och i sitt första nummer tänker han ta idel nya djärva grepp. Men för att få den perfekta avvägningen, har han reserverat plats för ett inslag om gamla tider. Av den anledningen leds undertecknad fram – som en darrig veteran som sett kejsaren – för att berätta om hur vi tittade på fågel på 50-talet, vi som var i tonåren då."

Ja, så löd ingressen i Håkan Delins artikel i FiSt nr 3 1982. Här återgiven endast lätt redigerad och försedd med mellanrubriker.

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

Hans Lithén har intagit en bekväm position för att följa sjöfågelsträcket vid Pålundet mellan Mörkö och Hölölandet, 1958.

INTE VAR DET så särskilt mycket vi såg, med nutida mått mätt – vi var inte så avancerade. Bensinen var billig, men farsan höll hårt i bilnycklarna. Senare års räder ned till Falsterbo och Kullen var otänkbara. Lördagar-söndagar fick vi alltså vackert hålla oss till landskapen närmast Stockholm.

Hjälstaviken var nog det populäraste exkursionsmålet (nåddes med tåg), och en del av

oss hade hittat vägen till skogskojorna uppe i Bergslagen. Landsort och Torö hade däremot inte alls kommit på modet ännu.

Samling vid af Chapman

Eftersom vi var helt okunniga om de scener som spelas upp kring Landsort när havsisarna lägger sig, höll vi under själva högvintern mest till kring Stockholms ström. Vår samlingsplats

Under 1950-talet var vittrut en betydligt vanligare vinterart vid Strömmen än numera. Den här vittruten besökte dock Stockholm under vårvintern 1963.

var af Chapman, som på den tiden hade konditoriserivering. Man behövde alltså aldrig vara rädd för att bli lämnad på kajen, som vid Ankarudden.

Vinterfågellivet på Strömmen var rikare på 50-talet än nu. Av salskrake visade sig enstaka hannar så gott som varje vinter, vilket numera knappast är fallet trots att arten i övrigt blivit allt vanligare. Av vittrut kunde man ibland se flera exemplar samtidigt. Rekordet var åtta exemplar på isen utanför Skeppsholmen en kväll i februari 1956, och det står sig nog fortfarande. Kanske är det litet bättre med vintermat för vittrutarna i ishavshamnarna numera.

Havsörnarna gav spänning

Det som gav spänning åt vintervandringarna runt stadens vatten var annars havsörnarna. De var regelbundna gäster, och det brukade röra sig om 2–4 exemplar. Främst alternerade de mellan isarna utanför Blockhusudden och de höga strandbergen vid Ellensvik, men de gjorde också seglatser inåt Strömmen mest var dag.

Vi som höll till därinne behövde aldrig tveka

när en havsörn var på gång. Mönstret var alltid detsamma. Det började med att abnorma mängder vigg kom inrasande från Djurgården, och kikarspanade man då mot himlen över Danvikstull fick man klart besked i form av en svärm på flera hundra kretsande trutar. När sedan gräsänderna under kajen började snärpa i upprörd kör och simma utåt var det dags att rikta kikaren mot Fåfangan, för vid det laget skulle havsörnen komma där, i maklig glidflykt. Och då skulle för övrigt alla trutarna vid Tegelbacken redan vara på väg upp i en jättekarusell.

Örnar vid Stadsgården

Det var mycket ovanligt att örnarna gick ned på isen i innerstaden, men det hände. En dag i februari 1956 hade fyra gamla havsörnar samlats vid rännan mellan Kastellholmen och Stadsgården, och tre av dem lade sig sedan att kretsas lågt över Skeppsholmen i strålände solsken. De där örnarna torde ha varit bofasta i Stockholms närhet, annars hade de knappast valt vinterrevir i anslutning till Stockholms ström. Det är alltså inte stort hopp om att nya ska ersätta dem som försvunnit.

Vem vill få en död vigg i huvudet?

TECKNING: HÅKAN DELIN

Pilgrimsfalk i Stadshustornet

Ett par vintrar satt det en pilgrimsfalk uppe i Stadshustornet, men den gjorde inte så mycket väsen av sig. Man fick stå länge och frysa för att få se den flyga, och då flög den vanligtvis raka vägen bort.

Några uppvisningar i klass med jaktfalkens framfart över Riddarfjärden 15 år senare blev det inte. Ett par rejält långa och väloljade slag såg jag, och de imponerade naturligtvis, men det var något opersonligt över dem – litet av målsökande robot. Den i vansinnesfart framskenande jaktfalken var så mycket mer kött och blod, så mycket mer tilltalande att identifiera sig med. Och så hör det ju till sakens natur att pilgrimsfalkens mest storstilade slag oftast slutar i det fjärran fördolda.

En snorunge, eller...?

En gång var jag dock nära nog. Jag stod ute på Skeppsholmen, alldeles vid kajkanten, och kikarspanade på ett par salskrakar som låg utanför. Plötsligt drog det till vid ena örat, samtidigt som det brakade till rätt inunder mig – ett våldsamt plask. Min omedelbara tanke var att

en ovanligt inpiskad snorunge smugit sig på mig bakifrån och försökt kasta ned mig i vattenet med ett snöblock. Men när vattenkaskaden lagt sig, flöt det upp en stendöd vigghona och stirrade på mig med ett gult öga.

Jag snodde runt och tittade upp. Där var det full fart på en duvflock över taken och en tydlig oro bland trutarna, men ingen synlig orsak till uppståndelsen. Eftersom det inte fanns några luftledningarna att bryta nacken mot, och eftersom man inte ska behöva räkna med att viggas dör av hjärtslag i flykten, håller jag för troligt att vigghonan blev knockad av pilgrimsfalken på hög höjd över Skeppsholmen för att sedan störta så gott som rakt i skallen på mig. Men nära skjuter ingen hare.

Fyrtotalisterna gynnade

Somrarna fördrev vi väl i allmänhet hos släktingar på landet. Dessa bodde inte alltid vid de bästa fågellokalerna, men arrangemanget befrämjade i alla fall grundträningen. Man undgick också att få svartpannad törnskata som ny art före järpe, och man hade lärt känna bivråken innan man började huggsexan på släktet *Aquila*.

Utlandsresor bortsett från rena språkresor var ovanliga. Den sorts driftiga fågelskådare som far till Grekland och Marocko numera för kanske till Ottenby då. Alaska och Thailand motsvarades väl närmast av Camargue.

Ändå tror jag att årskullarna omkring 1940 var gynnade, jämfört med de senare följande. Sina nya arter bestämde man själv i lugn och ro, man slapp få dem utpekade som prickar i fjärran. Och trots att Rosenberg givit ut sin oöverträffade handbok fanns det goda möjligheter att träffa på något okänt och obeskrivet. En och annan gåta är bra för fantasin.

Favoritgåtan löst till slut

Min egen favoritgåta var länge ett mystiskt läte som jag hörde djupt inne i skogen en stilla majnatt; ett dovt tjongande, som liksom tog sats med ett nasalt vinande. Mest trodde jag på älg, men något litet också på lokatt. En dag många år senare fick jag höra lätet igen, på en grammo-fonskiva. Det var brunandhanens spelläte. Jag hade mycket riktigt varit i närheten av en liten myrsjö, och akustiken hade varit ovanligt god den där natten.

Det handlade alltså i hög grad om inrikes fågelskådning på 50-talet. Högst i kurs stod fjällvandringarna. Dessa var på intet sätt några sekunda företag; vi strövade säkert omkring väl så mycket då som någon gör nu. Att man kunde se fjällgäss (till och med ungar) på den tiden vet alla. Intressantare att framhålla är vad vi inte såg, nämligen fjälllämlar, hökugglor och fjällugglor.

Ingen såg några lämlar

Jag hörde aldrig ens talas om någon som såg en lämmel; lämlar var något som man läste om i böckerna. När det äntligen rapporterades ett massuppträdande i september 1963 i Härjedals-fjällen körde jag utan vidare betänkligheter de erforderliga 120 mil en helt vanlig veckohelg, bara för att titta på lämlar. Det säger kanske något om hur märkvärdiga man tyckte att de var på den tiden.

Hökugglor fanns antagligen, men de måste ha varit fåtaliga. Det var bara Olle Mauritzons pappa som sett någon, och det hade han gjort under en av beredskapsvintrarna. Fjällugglan var snarast en legend; ryktet om en autentisk observation vid Abisko i mitten av 50-talet gick vida. Någon kan invända att lågkonjunkturen kanske delvis var skenbar, att ornitologerna var färre förr. Men då bör man minnas att alla de här arterna är sådana som i hög grad noteras av vanliga fjällvandrare.

Hökugglan "var mans art"

Situationen från och med 1960 har onekligen varit annorlunda. Lämlarna har blivit en ingrediens i fjällvandringen som man så smått räknar med – många eller enstaka eller i vart fall några torra fjolårslik. Hökugglan har blivit var mans art. Och beträffande fjällugglan har utvecklingen länge varit hoppingivande, även om det dröjde ända till 1978 med häckning i stor stil.

Det sistnämnda – fjällugglornas senfärdiga svar på lämlarnas återkomst – väcker misstanke om att fjällugglor är betydligt mer hemortstroga än sitt rykte. Vore de så vida kringdragande som litteraturen ibland givit sken av, borde de väl ha hittat tillbaka till de svenska fjällen i mängd långt före 1978. Lämmelmäsiget var det året knappast större än vissa år

under 15-årsperioden dessförinnan. Man kan dessutom fråga sig varför seglivade fåglar som fjällugglorna skulle behöva dra upp åtta ungar under de rika åren, om de vore opportunistiska nomader som siktade på att hitta ett nytt givande häckområde mest varje år.

Anonyma år för fjällugglan

Snarare är det väl så att fjällugglorna bör ha ovanligt god råd att blott och bart avvakta under de fattiga åren. De skulle naturligtvis vara tvungna att göra ett besök i det presumtiva häckområdet varje vår, och att så också sker finns det observationer som tyder på.

Om det verkligen förhåller sig så – att en fjällugglepopulation från år till år är knuten till ett bestämt område, låt vara vidsträckt, och att det är lämmeltillgången i just det området som avgör om det skall bli någon häckning överhuvud taget – är det lätt att hitta en förklaring till fjällugglans beståndsutveckling de senaste årtiondena. Stammen var stark i början av 1940-talet, men minskade stadigt genom naturlig avgång under den nästan 20 år långa period av envis lämmelbrist och uteblivna häckningar som därpå följde.

Ovetande om lämmelåren

När sedan lämlarna dök upp igen, 1960, hade fjällugglestammen krympt till en obetydlig rest. Eftersom det gick trögt med påfyllning utifrån, tog det många år av spridda häckningar för att bygga upp stammen till den nivå, som möjliggjorde masshäckningen 1978.

Modellen med den (relativt) hemortstroga fjällugglan har ytterligare en fördel: den löser mysteriet med hur t.ex. fennoskandiska fjällugglor kan få reda på att det är lämmelår på, låt oss säga, Samojedhalvön. De får aldrig reda på det!

Jag gissar alltså att fjällugglornas anonyma år kommer att visa sig vara en parentes och att de som nu är i tonåren inte ska behöva vänta till sin medelålder för att få se fjällugglehanen sitta på en lavklädd sten på heden och gräla, med jättegäpet vidöppet.

Det gamla gänget

AV **PER-ERIK TONELL**

Per-Erik Tonell leder en nyårsexkursion till norra änden av Hjälstaviken i början av 1960-talet.

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

"Sen Håkan Delins uppmärksammade kåseri i förra numret av FiSt (3/82) har det anmält sig ett helt koppel med kåsörer som till varje pris vill berätta "hur det egentligen gick till på 40- och 50-talen, alltså ...". Jag släpper därför fram min käre miljövårdslektor Per-Erik Tonell, Stockholms Universitet."

Så långt redaktör Waldenström. Håkan Delins alster finns återgivet på sid. 47. Nedan kommer Per-Erik Tonell till tals, i en artikel som endast moderniserats genom en lättare puts samt mellanrubriker. Den publicerades i FiSt nr 4 1982.

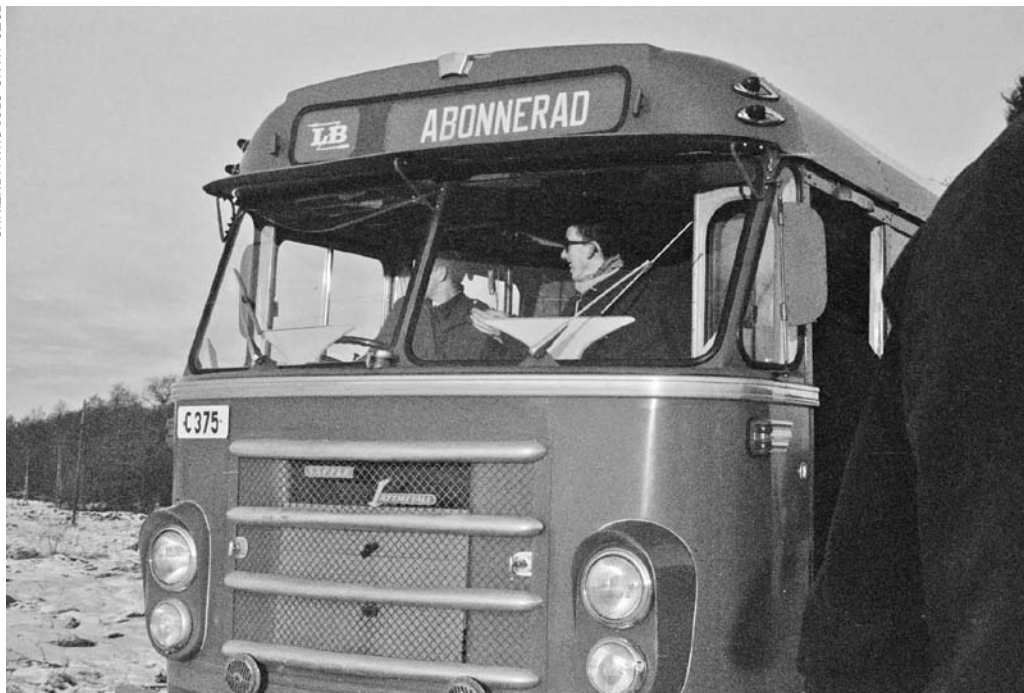
JAG TROR INTE Henrik riktigt anade vilka dammluckor han öppnade när han bad ett antal män mitt i 40-årskrisens gruvligheter att skriva ned sina minnen från en provande skådartillvaro.

Hur började det? Varför släppte aldrig denna last? Vad är det som gör att man lika förbannat varje vår bannar varje intrång i skådartid? Varför börjar man inte samla frimärken i stället?

Det började vid Laduviken

Jag vet hur det började. Det finns mycket noggrant bokfört i anteckningsböcker som år efter år fylldes med de mest pekoralistiska notiser om natur. Laduviken är orsaken till allt detta. Den låg 1955 såväl som i dag inom promenadavstånd från hemmet.

Synen av en rörhöna 1 maj -55 satte i gång en

Per-Erik Tonell, exkursionsledaren. Exkursionerna gick ofta med buss, som på denna vinterexkursion 1960.

process som innebar att man fick gå om i skolan. Genom marsövernattningar grundlades en knackig hälsa, och genom allt skådande förhindrades många sköna tillfällen till synd.

Riktig fart först med SFU

Men riktig fart blev det först pingsten -55, då man vunnit inträde i den tidens stillsamma variant av dagens världsförbättraraggressiva fältisar. Namnet då – Sveriges Fältbiologiska Ungdomsförening – säger just vad det var frågan om: en samling väluppfostrade skolungdomar som var ljus på biologitimmarna och inte ägnade helgerna åt bara söndagsstek och matiné.

Pingsten -55 for alltså Stockholmsklubben av SFU till Hjälstaviken. Det var det vanliga förspelet med två timmars tåg, vandring från Ekolsunds station med en ryggsäck som var som hämtad från Nordiska museets avdelning för folklivsforskning. Tyngdpunkten på häcken och remmar som skavde. Tung kikare med lätt prismaförskjutning.

Håkan Delin och andra gudar

Ledare var killar som då framstod som gudar – med åren har dom blivit något lite mindre gud-

aktiga. Därvar Håkan Delin – redan då fasansfullt kunnig och med huvudet lätt på sned. Anders Eriksson – mer av elegant från Öfre Östermalm – sekunderade. Olle "Morris" Mauritzon – i dag välbeställd företagare, då på väg att bli problem-barn – fanns naturligtvis till hands för tvärsäkra uttalanden om hur allt egentligen var.

Några kvinnor vill jag minnas. Jag möter dom ibland i dag – dom är inne på tredje äkten-skapet, dansar jazzbalett och är inte riktigt så äppelkindat ljuva som -55.

Man "mådde rätta"

Vi slog läger i hasseldungen i söder och lyckades få tolv kilo tyg, remmar och stålpinningar att påminna om ett hem. Vaddsovsäcken gav insynsskydd men ingen värme.

Nu hade man inte behövt sovsäck, för en av vitsarna med läger på den tiden var att man skulle "slagga" så lite som möjligt. Ve den som sov de första två dygna. Det gjorde att man gick som i trans.

Man har inte sen dess mått så rätta; det må ha varit vilka dygnslånga samkväm som helst när missad syndkvot från ungdomen skulle tas igen på det häftiga sjuttitalet.

Tidig morgon under en kurs i Trosa 1961.

Man luktade också rök för jämnan, för elda skulle man göra. Det är konstigt att inte Hjälstavikens omgivning ser ut som en stor kolmila efter alla brasor. De nya friluftskläderna revs också raskt sönder – som 14-åring hade man inte den grenhöjd som höjdarna i fågelskådargrenen hade.

Sex gånger blåbärssoppa

Jag tror vi gick tre varv runt viken – trots att man hade mjölksyra till härfästet skulle man inte missa en sekund med Håkan. En eftermiddag när vi just käkade blåbärssoppa (= varmt blåfärgat vatten) för sjätte gången samma dygn, kom Anders Eriksson forsande och rapporterade myrsnäppor i norra delen.

Rask marsch och lång obs av myrsnäppor på vårflytt. Allt man sett därefter är ankskit jämfört med "16 myr", som man salt skrev i boken. I övrigt vill jag minnas att vi såg det vanliga slättsjögarnityret, men självklart var det mer upphetsande då när gulärta, vattenrall och rördrom var nya kryss.

Eftersom Håkan var med såg vi inte mer än vi såg, vilket ju var trist. Iyrket har jag nästan daglig kontakt med de halvgamla fältisarna och

Anders Eriksson, "eleganten från Öfre Östermalm", 1956.

dom kan ju mitt under en föreläsning rusa iväg för att kolla om ryktet om bredstjärtad labb på Skansen är sant.

Skidor – men ingen snö

Men visst har även jag sett för mycket. Hade man bestämt sig för att höra slaguggla blev ju första bästa hundskall norr om Uppsala en solklar slaguggla.

Apropå svinakalla aprilnätter så är nog äventyren vid randen av Hövskovsmossen 1956 bland det häftigaste. Vi for upp ett gäng fältbiologer en påsk – vårkänning i Stockholm och kramsnö i Virsbo. Klistervalla anbefalld.

Det var bara det att snö saknades första halvmilen, så då gick vi med tung packning och skidor på axlarna. När snön kom gick inte skidorna att få loss från anoraken. Patetiska syner utspeglades i myrlaggens skvattribemängda snö.

"Karl XII:s likfärd"

Men vi kom fram till stugan, där Morris fanns kvar från föregående kurs som ett rufsigt troll. Skarsnö och pärluggla, morgonkyla och sparvuggla, orrspel och halvstekt korv, innan vi sista natten fick nåt vaj på eldningen så att koloxid spred sig i vårt puttriga torp. Folk spydde i kors och bena var som spagetti på morgonen när vi anträdde återtaget i dagsmejan.

Vid ankomsten till Virsbo station påminde vi starkt om tavlan av Karl XII:s likfärd. Med Anders Eriksson – oklanderligt chic som alltid – i

täten såg vi nog också ut som en något modern variant av Barna från Frostmofället (se Håkan Delins artikel, red:s anm.).

Invánarna i Virsbo kunde inte ana att vi varit på hälsosamt påskläger för att få frisk luft och avkoppling.

Ögon som hos en strömning

Överhuvud låg tydligen mycket av tjusningen de första åren i att man hade det djävligt på turnéerna. Man skulle komma hem som ett kolli, halvt medvetslös, lätt rökskadad och med ögon som hos en fyra veckor gammal strömning – annars hade man inte skådat hårt nog. Folk som krävde sömn mobbades raskt ut ur föreningen.

Genomgående hade vi för kunniga ledare för att se mer än vi såg. Lars Svensson som i dag stryker bland obsarna var en av de försiktiga gesällerna. Förortsklubbarna såg mycket mer.

Till tidens begivenheter hörde, som Håkan i förra kåseriet antydde, dagarna på Strömmen. Vi hade en period av ringmärkning av svan och änder på flottan vid Strömbron. Då luktade man träck sportloven igenom!

Tre man och en sothöna

Roland Staav – allvarlig då som nu – inledde nog sin bana som sothönsfångare. Det var lite skådespel när tre man inför hundratalet flanörer närmast krossade en vettskrämd sothöna som sen försågs med en ring. Detta lyckliggjorde omsider fågelvetenskapen med uppgift om att en sothöna som var på Strömmen på vintern häckade på Värmdö på sommaren och kom tillbaka till Strömmen nästa vinter.

I samma bransch – forskning gubevars – fick vi utstå mycken kritik, när vi med nät fångade talgoxar mitt i pensionärernas bästa matningsdistrikt på södra Djurgården.

På Strömmen gällde det att man fick sova men i gengäld skulle man frysa så mycket som möjligt för att bli etablerad i eliten. Jag klämde tre timmar i minus 29 grader; en vittrut på långt håll och blåskatarr för livet!

Blåfrusen stare five-point-five

Denna hårda tid följdes av lunchrasternas eviga rännande på Gärdet för att ”ha” första lärkan och vipan. Man skulle vara först på allting. En

blåfrusen stare i medio februari var five-point-five.

Vi hade också vildmarkssafari varje vinter till Nyfors. Härförleden var jag där. Vildmarken är inte längre så påträngande – man hör videon från radhusen vid Nyfors i dag.

Många av de tidiga skådarna la av. Dom gifte sig utanför SFU, vilket faktiskt hände även om SFU som kopplingsinstans var helt enastående.

Dom andra skaffade sig hela den borgerliga apparaten och valde IKEA före Angarn, BRA (varuhus, numera Coop Forum, red:s anm.) före Torö.

”Haft nåt?”

Några tappra har hängt kvar genom åren. Håkan är en – hur han hinner sköta en barnläkartjänst vår och höst begriper jag inte. Man ser honom överallt och han har alltid sett tio gånger mer än man själv.

Men jag har allmänt en känsla av att vi var lite mer mänskliga på 50-talet. I dag när man möter dom riktiga skådarna vid Lappkärret och Angarn är dom för det första helt grönladda och svåra att skilja från starren.

Dom är också lika korthuggna i talet som en finsk skidlöpare i målfällan. ”Haft nåt?” väser dom. Jag brukar djäklas med att klämma i med ”två öken norr”, dymedelst antydande en kalasobs av två ökenpipare i norra delen av Angarn. En del tjurussningar i sen tid är jag alltså skyldig till. Överhuvud kompenserar jag mitt knackiga skådande med rätt så kryddade berättelser och får därmed lite rörelse i leden.

Fullt med skådare på Danderyd

Ibland möter man också gamla skådare i nya situationer. Jag bröt en fot -76 och på Danderyd träffade man fullt med skådare.

Svårast att manövrera ut var nog narkosläkaren, som direkt vid uppvaknandet sporde om jag haft nåt. Just då hade jag haft ovanligt lite.

Så har det varit hela tiden. Jag kommer aldrig att bli ett fall för raritetskommittén. För det första känner jag bara igen de vanliga fåglarna och för det andra är jag aldrig på plats när det händer nåt.

Nu ska jag i väg till Ottenby med StOF – helt säkert blir det inga rarrisar i år. Men jag tröstar mig med att jag hade 16 myr pingsten -55. Det är mitt gamla gäng.

På kryss med kryss eller En krysstad historia

AV LARS-GUNNAR BRÅVANDER

Biologen och f.d. fältbiologen Lars-Gunnar Bråvander hör till dem som började skåda på "den gamla dåliga tiden", som han själv uttrycker saken, med kikare av gjutjärn, päronformad ryggsäck och utan larm. Läs hans filosofiska skröna om skådandet förr och nu, med fokus på det som mer än något annat dominerar fågelskådandet idag: kryssandet!

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

Havsfågelskådning vid Herrhamra kvarn en snöfattig vinterdag 1965. Notera frånvaron av tubar – de var en sällsynthet på denna tid.

ALLTSÅ: HUR BÖRJADE nu allt detta kryssande? Som ensamvarg i skådandet (oftast) har jag inte insett vidden av den framväxande folkrörelsen – **att kryssa** – förrän nu på gamla dar.

När jag började kryssa på 50-talet var det på sin höjd en tävling om vem som hade flest kryss i Sverige. Detta var dock i allmänhet hemligt, utom för den innersta kretsen av fågelskådar-kompisar. Det visade sig dock att väldigt många utnyttjade krysslistan i fälthandboken *Europas fåglar* (första upplagan kom 1955) att kryssa i.

Utanför Sveriges gränser var det väl otänkbart att kryssa.

Kommunikationen mellan kryssare var mycket begränsad. När man mötte någon annan skådare vid till exempel Hjälstaviken morsade man på varandra med frasen *Haft nått?* Svaret på detta var ofta *Nej*, eller *Inget särskilt*. Eller så kunde det till sist krypa fram att man sett något ovanligt, genom svar av typen: *Jo, men bara en kungsörn och några spetsbergsgäss*.

Med det svaret fick man nöja sig, även om

Exkursion till Vaskasjöarna i Tveta, Södertälje 1961. Då omgivna av storskog och myr och med orrspel, idag granne till Tveta avfallsanläggning.

man brann av lust att fråga mer: *Var exakt var obsen gjord? Fanns dom kvar? Åt vilket håll flög dom?*

Tigande skådare

Om man frågade mer fick man antingen inget svar, för då hade den mötande fågelskådaren redan hunnit komma utom hörhåll, eller så fick man en blick som antydde att man var en super-tönt som inte klarade av att upptäcka fåglarna själv.

När man under icke sällan stora vedermödor lyckats kryssa en ovanligare fågelart skulle man minsann inte låta någon annan (= töntig nybörjare) så lättvindigt få se arten. Den som hade för lång kikarrem, dessutom, så att kikaren dinglade nere på naveln, var för evigt dömd som en nolla (är detta ursprunget till begreppet navel-skådning?)

Vi som gått i Fältbiologernas hårda skola förde noggranna anteckningar om antalet exemplar samt hane, hona, ungfågel, sträckriktning, väder, vind och andra omständigheter. Enligt boken *Fåglar som hobby*, som alla skådare ägde på den tiden, skulle allt antecknas!

Så uppfanns den lilla portabla krysslistan,

som befriade oss från det vetenskapliga oket och som därmed lade grunden för en **folkrörelse**. Det blev plötsligt mycket bekvämt att föra anteckningar och hålla reda på vilka arter man sett. Tack Olle (Mauritzon), som tillverkade dem på sitt tryckeri Märstatryck!

Tuffare tag

OmkungKarlX:eGustafärkryssarnasbeskyddare så är Olle fågelkryssandets fader genom sin genialiska uppfinning! Det gick helt enkelt inte att anteckna för mycket på denna lista, vilket bidrog till en välkommen effektivisering.

Men man hade ju förargliga hål i listan, luckor utan kryss som man måste fylla. Detta ledde till en globalisering, om uttrycket tillåts, av kryssarkulturen. Nu, på det begynnande 1960-talet, blev det alltså tuffare tag. Ut i minus 20 grader i urskogen för att lyssna på ugglor. Upp till fjällen kånkande på en päronformad ryggsäck fylld med fågelböcker, handkikare av gjutjärn och med en 3 kg tung värmande (?) vaddsovsäck. Här upplevde man lyckliga stunder med snösparv, fjällpipare och fjällgås (ja, de fanns på den tiden på fler ställen än nu).

Livsfarlig landstigning på isig betongbrygga. Lilla Karlsö i januari 1965.

Lite senare i kryssandets historia uppstod på allvar **tävlingsmomentet**. Henrik (Waldenström) gav här fågelkryssandet ett verkligt ansikte, då han även räknade kryss på varje exkursion. När man varit ute i yttersta havsbandet en hel dag, och sett många sjöfåglar, fick man snällt stanna till vid Waxholm för att även kryssa gråsparv.

Passiv period

Nu får historikerna hjälpa mig, då jag inte följde kryssandets utveckling särskilt väl under 1970- och 80-talet. (I takt med det ökade tåggluffandet blev det nu möjligt att fylla HELA listan i Europas fåglar, varför det plötsligt blev den som gällde. Och Olle tryckte följaktligen även en Europakrysslista. *Reds. anm.*) Jag ägnade mig åt studier, jobb, familj och skilsmässa, som alla andra vanliga medborgare, och obsarna kom vid fågelbordet hemma eller vid sommarstugan. Bara några enstaka gånger per år kom jag iväg på en riktig egotripp. Liksom Muminpappan hade jag då och då ett eget litet äventyr och vrålskådade på någon enslig plats.

Men sen kom 1990-talet. När jag vaknade upp

Håkan Agvald (med glasögon), Lars-Gunnar Bråvander och Inger Zandin. Mannen med ryggen mot kameran är okänd.

från min synnerligen passiva period som kryssare fann jag att utvecklingen på kryssningsfronten hade genomgått en fullständigt explosionsartad utveckling. **Kryssarna kommunicerade med varandra!**

Modern teknik

Fågelskådarna måste ha varit de första som tog till sig den moderna tekniken, med rapportering via **datorer**, **minicall** (först) och **mobilttelefon** (sen).

Författaren kontrollerar vadare söder om Sebybadet på Öland 2004. I bakgrunden Lotten Sjölander.

Helt plötsligt fick man veta vilka obsar som gjorts **redan samma dag, ja i samma stund**, och det var bara att välja och vraka om man skulle åka till Hjälstaviken och titta på tuvsnäppa eller Angarn och titta på vaktel. Eller om man skulle åka ännu längre... om man skulle **dra** på en art som fanns någon helt annanstans i Sverige. **Artportalen**, åtkomlig via datorn, gjorde dessutom att man lätt kunde se alla möjliga fågelobsar gjorda i hela Sverige, både vanliga och ovanliga.

Den senaste uppfinningen på kommunikationsområdet, som definitivt underlättar kryssandet, är mobilen med inbyggd GPS. Får man även koordinaterna kan man få reda på exakt var fågeln befinner sig. Sedan är det bara att rusa till bilen och lyda GPS tills man är framme. Även utan GPS brukar det dock det inte vara så svårt att upptäcka fågeln, då alla parkerade bilar vägleder, och lite senare snärskogen med stativben till alla tubkikarna.

"Måste bryta!"

Helt plötsligt blev det ännu roligare att skåda. Några timmar tidigare visste man kanske inte riktigt... (oj, larm, nu måste jag bryta!) var man hamnade. Ena dagen stod man och stirrade på en cettisångare i några buskar i Nynäshamnstrakten, sedan var det en trädgårdsträdskrypare i en park utanför Malmö.

Att cettisångare stört nattsömnen åtskilliga gånger under medelhavssemestrarna hör inte till saken. Det gällde ju **Sverigelistan**, den mest prestigefyllda av alla grenar inom kryssologin. Ibland var det väl lite frustrerande, då man efter 50 mils bilåkande inte alltid hann fram till pipin innan den försvann (oj, fick just larm, måste bryta här!).

Inte nog med det, man kan ju också tävla mot andra än sig själv, genom att **lägga ut sina listor på nätet**. Nu har kryssandet nått fram till sin guldålder, då man lätt kan tävla om hur många arter man sett på fågelbordet, hur många tomtkryss man har, kryss i hemkommunen, på favoritlokalen, i landskapet, i Sverige, Europa eller i andra världsdelar, i Palearktis eller rentav hela världen.

Viktigare än krysslister för ett geografiskt område är antalet kryss per tidsenhet. Det säger verkligen något om kryssarens... (ursäkt

avbrottet, fick ett larm till) effektivitet. Hur många kryss lyckas man komma upp i under 16 timmar i januari, eller under hela december, eller under året?

En sport

Den populäraste grenen av alla är denna: **årskrysslistan**. När min fågelskådaraktivitet tilltog under 1990-talet hade jag en årskrysslista som jag i all hemlighet fyllde i. Jag skämdes nämligen lite över min barnslighet att kryssa. Det gör väl inte en välrenommerad (jo, pyttsan!) stadgad, vuxen, seriös forskare och lärare som jag. Sedan visade det sig att flera av mina högt ärade kolleger med fågelintresse också kryssade – mer eller mindre i all hemlighet.

Nu har även jag bejakat att jag bibehållit mitt barnasinne. Jag kryssar för fullt och tävlar om flest årskryss med nämnda personer, med några till och med mig själv.

Observera att en sann kryssare ska ha god amatörstatus och endast drivas av lusten att få se så många arter som möjligt. Även om alla dessa glada amatörer, med sina stora ornitologiska kunskaper, säkert kan tillföra forskningen och miljövärden värdefulla kunskaper så är kryssningen primärt **en sport** och ingenting annat. Om man inte kommer upp i 200 årskryss så är man inte ens en medelmåttig kryssare i B-klassen. För att tillhöra A-klassen bör man absolut komma upp i minst 250 Sverigekryss per år.

100 m herrar

Årskryssandet i Sverige är att jämföra med friidrottens mest prestigefyllda gren, 100 m herrar. Det är den ädlaste av alla grenar inom kryssologin, då den tvingar skådaren att vara ute året om, och helst överallt i Sverige, såväl på natten som på dagen.

Man säger att idrotten är så viktig för hälsan och välbefinnandet, men den måste ligga långt efter fågelskådandet i betydelse för folkhälsan. Kryssandet tvingar en att gå långa sträckor, ja ibland till och med springa, och man får massor av frisk luft. Särskilt om man skådar liror i orkan, då får man väldigt mycket frisk luft per tidsenhet.

Några definitioner kanske vore på sin plats. **Att observera** en fågel är inte samma sak som

Detta vaknade författaren upp till: handkikarna hade ersatts av en skog av tubar och alla skådare hade larm. Säbysjön 4 januari 2009, dagen efter det kanske mest spektakulära fågelfyndet för vårt rapportområde, gulbrynad sparv.

att kryssa en art. En observation kan inrymma väldigt mycket information om artens etologi och ekologi, förutom upplevelser. Att kryssa en art – ja, där skulle jag vilja använda mig av Stig Grybe (ni vet han med sketchen om de vita örarna efter Waxholmsbåten) och hans definition från 1960-talet: "Man tittar på fågeln – och sedan är det färdigt".

Reglerna säger dock att man själv ska kunna "arta" den. Det räcker inte med att någon auktoritär fågelskådare påstår att det är just den arten. Däremot räcker det med att höra arten, om det står utom allt tvivel att det inte är någon härmfågel, ett astmapip, ärtsoppsframkallat muller eller kompisens mobil som står för ljudupplevelsen.

Nya utmaningar

Nu när kryssandet blivit en sport och **en folk-rörelse** står vi inför lite nya utmaningar. Snart går vi ju om etablerade sporter, som att titta på fotboll. Fotbollspubliken tittar ju i timmar på bara en sak, nämligen en liten rund boll (så utomordentligt löjligt!). Vi, däremot, tittar på så många olika saker, som också rör sig,

och ibland räcker det med någon minut för att kryssa.

Med bilsporten blir konkurrensen förstås värre, men frågan är om inte kryssologi kan räknas som en bilsport (jfr Club300:s tidskrift *RoadRunner*).

Mot golfsporten blir det svårare att hävda sig, och kryssandet måste skärpa sig för att bli den största sporten. Visserligen tas mycket stora och betydelsefulla samhällsbeslut bakom benen på tubkikarna, och en och annan affärsuppgörelse träffas – precis som på golfbanan. Men när det gäller handikapp, efter vilket stadium man uppnått i sin fågelskådarkarriär, har vi inte kommit lika långt.

Många klasser

Jag antydde att det finns A- och B-skådare. Här måste vi differentiera klasserna mycket mer. Kvinnor borde tävla i en klass för sig, t.ex. men vi borde också lära av orienterarna som har många tävlingsklasser. Vi kan ha knatte-, tonårs-, junior- och seniorskådningsklasser m.fl. klasser. Folk med olika rörelsehinder bildar egna klasser. Det borde gå bra att ha rullstols-

Hörsågen har ersatts av beskrivningar av fågellokaler i bokform och BMS-larm via mobilen.

eller rollatorrallyn också, då det skett en otrolig utveckling på fågeltornsfronten.

Sedan borde vi kunna ordna tävlingar, t.ex. distriktsmästerskap. Kanske kan man ordna något index, så att när man knatar runt Angarnssjön – i ”att ha med sig tubkikare-klassen” – kan man kora den som har sett flest arter per tidsenhet som segrare.

En klass som jag själv kan tänka mig att delta i är klassen för morgontrötta: antalet fågelarter skadade efter kl 10.00 på dagen. Trötta tonåringar får här också en chans.

Med förnuft

När vi snart blir den dominerande folkporten borde sponsring vara självklar. Tillverkare av Volvo, SAAB och andra bilmärken av typ cruiser, kanske Chrysler (kan uttalas kryssler) m.fl. jeepar av olika slag, förstås, eller allra helst amfibiefordon borde tävla om kryssarnas gunst. Ford Thunderbird tog aldrig chansen att sponsra fågel-skådare, och ni vet hur det går för Ford numera.

Nej stopp och belägg, nu går det för långt! Vi får ju aldrig glömma vårt miljöansvar. Det ser

ju ut som om vi kryssare snart är den enskilt största orsaken till klimatförändringen. Vi vill ju i framtiden både se pingviner och skedsnäppor, även om det är frestande att få en del värmeälskande, tropiska fåglar som Sverige kryss. Vi måste kryssa med förnuft – kanske ha en tävling i hur många kryss man kan få i Sverige utan att släppa ut CO₂, rapa eller prutta metan. Cykeln borde få en renässans, och vad är det för fel på att åka kanot eller segelbåt? ”Kryssa för att kryssa!” borde bli vår slogan.

Man blir så glad, så glad...

I en sån här sport, där så mycket prestige står på spel, måste man se upp med avarter – fusk, dopning och mutor. Svårast är väl att styrka att man sett arten om man är ensam om obsen och sålunda undgå anklagelser om fusk. Vem kan t.ex. tro att jag såg en blåstjärt 1967? Detta problem är dock snart löst, då samtliga inom kort förväntas ha en digitalkamera med sig och dokumentera obsen genom tuben – eller spela in lätet på mobilen.

Dopning har aldrig varit något problem. Visserligen har det varit alkohol med i spelet, var-

Ungdomsskådning under 1960-talet

Olle Mauritzon berättar för dagens unga skådare

AV RASMUS ELLEBY OCH JACOB RUDHE

Då StOF bildades 1959 valdes Olle Mauritzon in som ungdomsrepresentant i styrelsen. Vad vore då mer naturligt än att låta dagens ungdomsrepresentanter intervjua "legenden" Morris, alias Morr-Olle, alias Olle Mauritzon?

FOTO: HANS-GEORG WALENTINUS

Från ett läger i början av 1960-talet.

VI MÖTER OLLE Mauritzon vid hans hus, Skånela Prästgård, beläget nära fågelsjön Fysingen vid Rosersberg. Efter att ha hälsat på frun Inez dröjer det inte länge innan de två fågelhundarna, Bonnie och Lady, också vill ha del av uppmärksamheten. När vi visats runt på tomten, där försommargrönskan står i sitt flor, slår vi oss ned på verandan. Det är en ljummen junikväll, och vi bjuds på fika och Olles torkade äpplen. Vi är

där för att ta reda på hur ungdomsskådningen såg ut när en "räv" som Olle började.

Representerade unga skådare

Vid en ålder av 20 år valdes Olle 1959 in i Stockholms Ornitologiska Förenings första styrelse, som ungdomsrepresentant. Redan då hade han hållit på med fågelskådning i många år. Rollen som ungdomsrepresentant betydde egentligen inte så mycket arbete annat än att representera andra fågelintresserade ungdomar. Olle var dock redan en aktiv ledare både i Sveriges Ornitologiska Förenings (SOF) Stockholmsgrupp och Sveriges Fältbiologiska Ungdomsförening (SFU).

Då det gällde SOF-exkursionerna arrangerades dessa dock inte bara för ungdomar, eftersom exkursioner enbart för den åldersgruppen inte existerade. Målet för resorna var bl.a. Gotland, Öland, Stockholms skärgård och Norduppland. Oftast åkte man då runt i en abonnerad buss.

Inga drag på rarrisar

Själva inställningen till fågelskådning hos unga, såväl som äldre, under denna tid skiljer sig från den man kan se hos många idag. En exkursion till Öland innebär nu för tiden med ganska stor sannolikhet flera inslag av raritetsjakt, medan den på 60-talet innebar möjligheter att få se svenska arter som ängshök och rödspov. Fokus låg mer på speciella händelser, som ugglelyssning eller ejdersträck, och mindre på artjakt. Statusen hos unga fågelskådare låg inte i antal kryss utan vem som hade störst kunskap.

Intervjuteamet hemma hos Olle Mauritzon på Skånåla prästgård i juni 2009. Fr.v. Rasmus Elleby, Jacob Rudhe, Olle och FiSt-redaktören Hans-Georg Wallentinus.

TECKNING: GUNNAR LINDEWALM

Morris, Olle Mauritzon, 1960.

Det ökade intresset för artjakt skulle kunna förklaras av förbättrade kommunikationer mellan fågelskådare. Visserligen fanns det listor med personer som man skulle ringa runt till om något ovanligt dykt upp, men detta var inte alls lika utbrett som de avancerade informationssystem som används idag.

SFU en samlingspunkt

Något som till stor del bidrog till att många ungdomar började ägna sig åt fågelskådning under 60-talet var troligen SFU, som då var mycket mer inriktat på fåglar än vad Fältbiologerna är idag. För många var SFU en förening där man träffade likasinnade och gjorde roliga exkursio-

ner ut i naturen. Förutom fåglar ägnade man sig i åt blommor, fjärilar och andra insekter, mossor och bevarande av natur.

Föreningen var som aktivast under denna tid, kanske därför att exploateringen av naturen ökade markant, något som upprörde många. Den miljöfråga som var hetast under Olles tid i SFU var miljögifterna. Ett antal medlemmar såg konsekvenserna av gifterna och inledde en heltäckande satsning där alla distrikt inom föreningen skulle samla in döda fåglar. På så sätt fick man starka bevis på miljögifternas effekt på fåglarna (se också artiklar på sid. 88 och 92).

Lärare värvade medlemmar

SFU hade ofta ett bra samarbete med läroverken, vilket gjorde att många som var intresserade av natur automatiskt slussades in i föreningen. Ofta var det biologiläraren på skolan som inspirerade eleverna till ett mer aktivt naturintresse. Till skillnad från de flesta av dagens biologilärare hade de vanligtvis enbart ämnet biologi, vilket oftast innebar att lärarna var mer specialiserade inom sitt område. Som en följd av detta kunde lärarna därför lära sina elever mer än bara det mest grundläggande inom biologin.

Ett faktum är i alla fall att exkursioner till

närliggande områden var mycket vanligare då. Biologiläraren Tore Linell var en av eldsjälarna under Olles tid i Östra Real och tog med sina elever ut i naturen flera gånger. Olle berättar om en exkursion till Ravalen på Norra Järvafältet, där Tore visade fåglarna och naturen.

Skådning istället för gymnastik!

När Olle gick i skolan kunde man dessutom välja mellan att ha gymnastik eller att skåda fåglar på egen hand. Någon som utnyttjade detta var såklart Olle, som en gång i veckan gick runt och skådade fågel på Djurgården och i (nuvarande) Ekoparken, istället för att ha gymnastik.

Förutom att anordna exkursioner var SFU bland de första i modern tid som började med fenologiobservationer i större utsträckning och alltså förde noggranna anteckningar över vårfåglarnas ankomst. Observationerna sammanställdes för hela landet. Inventeringar av olika slag utfördes också, t.ex. räkning av antalet häckande fåglar i ett område.

När man som SFU:are började bli lite äldre, och hamnat i 20-25-årsåldern, var det naturligt att sluta i föreningen. Då gick man ofta över till någon annan förening med koppling till intresset, t.ex. någon ornitologisk förening om man var fågelintresserad. Av denna anledning var de flesta något äldre när de blev medlemmar i StOF, även om en del ungdomar gick med tidigare för att få tidskriften och kunna delta även i StOF:s exkursioner.

”Ungt blod” behövs!

Eftersom SFU – senare Fältbiologerna – var den absolut största föreningen för naturintresserade ungdomar var behovet av en ungdomsverksamhet inom StOF helt enkelt inte lika stort som nu. Detta var anledningen till att särskilda ungdomsaktiviteter saknades inom föreningen under 60-talet.

Idag är dock behovet av en livskraftig ungdomsverksamhet inom StOF stort, då det inte längre finns samma möjligheter för fågelintresserade ungdomar att ägna sig åt sitt intresse på annat håll. Vi vill att StOF ska fortsätta att vara en förening där unga fågelskådare kan följa med på exkursioner och träffa likasinnade, och att man även i framtiden kommer att inse vikten av ”ungt blod”!

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

Olle Mauritzon testar uppvindarnas bärkraft på Hoburgen i januari 1965.

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

Tidig frukost efter en natt i sovsäck, i början av 1960-talet.

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

Notera den obligatoriska kepsen! Olle Mauritzon leder en fågelexkursion per båt 1961.

”Att måla är ett sätt att uppleva natur”

AV EVA STENVÅNG LINDQVIST

Av alla skådare som växt upp i Stockholmstrakten är Lars Jonsson den i särklass mest kända. Hans underbara fågelmålningar fascinerar i dag en hel värld. Vi bad Lars om att få publicera just en av hans bilder på omslaget till jubileumsnumret, och visst fick vi det! Det blev en havsörn, den stolta fågel som är föreningens symbol och även i stor utsträckning en symbol för Stockholmsområdets fågelfauna.

NU ÄR DET inte första gången som Lars medverkar i FiSt. Han har även tidigare bidragit med teckningar och målningar till tidskriften.

Han ritade för övrigt även omslaget till Södertörnsklubbens program. Lars var fältbiolog, och medlemmar som hade konstnärliga talanger var hett eftertraktade i Fältbiologerna när programmen skulle snickras ihop.

Det är precis så här det är...

Av detta drar läsaren den korrekta slutsatsen att Lars växte upp söder om stan och var aktiv i föreningar som gillade att hålla på med fåglar. Men familjen tillbringade somrarna på Gotland, och det är denna vackra ö som Lars sedan länge bebor. Sedan Museum Lars Jonsson invigdes i Vamlingbo 2004 har han rentav blivit en av Gotlands främsta turistattraktioner.

I detta museum kan man vandra runt länge bland ejdrar, strandpipare och skärfläckor, fångade i en rörelse eller sovande på en revel. Tankarna går till egna upplevelser av samma fågelarter... jovisst, precis såhär är det, när den rosa skymningen sänker sig vid havet och skärfläckorna sömnigt går till vila...

Strödda anteckningar

Ibland finns Lars själv att beskåda på sitt museum. Så var det en dag i augusti i år, och inte bara det, visade det sig. Lars var där för att tala om sin konst.

Hade redaktionen för jubileumsnumret vid denna tidpunkt hunnit till omslagsfrågan – vilket vi gjorde fem dagar senare – hade denna artikel antagligen blivit annorlunda. Man hade

FOTO: EVA STENVÅNG LINDQVIST

Lars Jonsson.

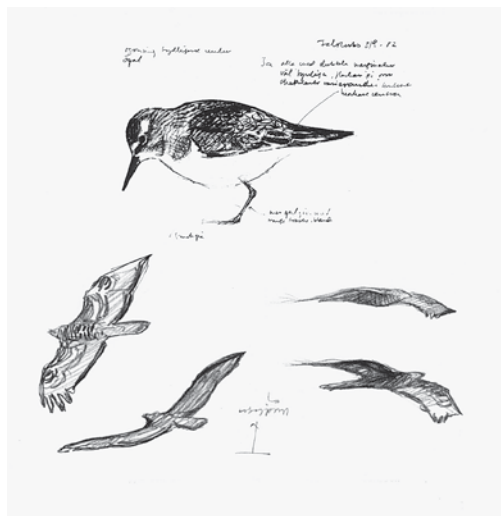
kanske rentav kunnat göra en riktig intervju. I ateljén kanske, till och med. Tänk, vilken lycka! Nu får det istället bli några strödda anteckningar. Kanske ger de ändå lite relief åt Lars studie av örnen som pryder omslaget.

Samlar på intryck

Lars säger sig samla på intryck, ”systematiskt.” Stundens intryck är det viktiga.

–Jag målar det jag ser. Inte det jag vet, säger han och förklarar att man har 6–8 sekunder på sig, inte mer, att fånga intrycken.

Sedan är det för sent, för då börjar man min-

Lars Jonsson har bidragit till FiSt med fågelskisser (ur FiSt nr 4 1982), men också gjort ett av omslagen. En roskarl prydde omslaget till FiSt nr 3 1983. Se också sid. 25.

nas vad man egentligen vet om fågeln, eller fåglarna, som syns där i tuben.

Lars tecknar med ett öga i tubkikaren, vars ben han samtidigt klämmer fast på något sinnrikt sätt i dörren på den gamla folkabussen.

Skissen – ett sökande

Han säger att han skissar, och tillägger att det är viktigt att se skissen som ett sökande.

Han visar oss åtskilliga, och förklarar vad vi ser – och inte ser. På några finns någonstans i bilden ett fåtal pensel- eller penndrag. Det blev inte mer – fågeln som Lars börjat skissa av lyfte.

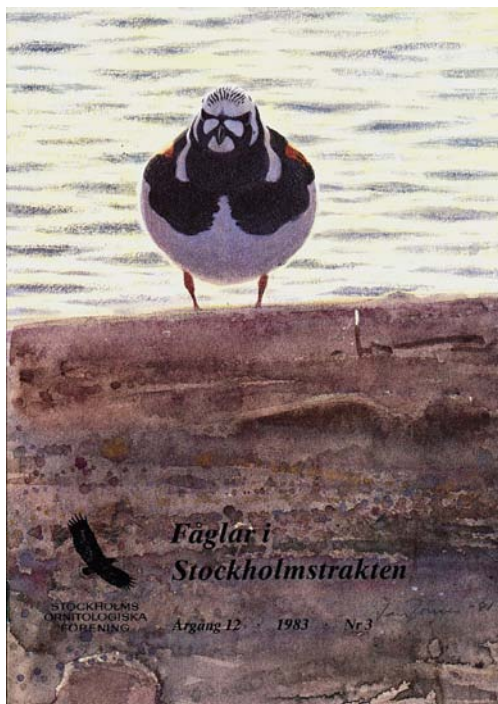
Skisserna får vara som de är, ofullbordade och ändå fullbordade. De antyder minnet av en närvaro, precis så som man själv flyktigt minns den där lilla kustsnäppan som stod där i ena ögonblicket men inte i nästa.

Många gånger är det sovande fåglar på Lars bilder. Förklaringen är enkel, får vi veta: de står still.

Har man väl börjat...

–Akwareller är som trampolin hopp, förklarar han nu. Har man väl börjat måste man fullfölja. Det händer saker med vattnet och papperet. Slumpen är med i det hela. Akvarellmålning är att orkestrera slumpen.

–Att måla är en del i en upplevelse. Det är

ett sätt att uppleva natur. Fåglar och natur har ett slags abstraktion. Vi kan inte definiera vad det är som berör oss. Kanske har det med vår historia att göra. En gång levde vi som en del i naturen, och vi fick se upp för djuren omkring oss. Det gjorde att vi uppmärksammade dem på ett särskilt sätt.

Lika mycket skådare

Lars Jonsson är lika mycket skådare som han är konstnär. Drar gärna på rariteter och upptäcker en hel del själv. En dröm är att en gång få upptäcka en ny art för Sverige. Inte kanske i första hand inom vårt rapportområde, hellre då Gotlands. Fast Ågestasjön eller andra fågelrika ställen i trakten av Farsta skulle väl inte vara helt fel?

57-åringen i den gula tröjan står med fötterna stadigt på golvet och pratar om sitt världsberömda måleri. En gång i tiden lekte han fågel i skogen. Satt uppe i träden och låtsades att han var en bevingad varelse. Han försökte sig dock inte på att flyga. Hade han gjort det vete fåglarna hur det hade gått. Med omslaget till jubileumsnumret.

Nya bosättare i rapportområdet

AV **TOMAS VIKTOR**

När Stockholms Ornitologiska Förening bildades den 25 november 1959 hade totalt 260 fågelarter observerats inom vårt rapportområde. Av dessa bedömdes 150 häcka mer eller mindre regelbundet i Stockholmsområdet. Nedan följer en genomgång av de nya häckfågelarter som uppträtt i rapportområdet från 1959 och framåt, uppdelad per decennium. Därefter följer en genomgång av nya arter som observerats i området fram till i dag.

FOTO: LARS FRIBERG

Smådoppingen konstaterades häcka för första gången i Långängssjön på Lidingö 1962.

ANTALET FÅGELARTER som häckar i vårt område har ökat markant under den 50-årsperiod som StOF har funnits. Trots att den totala markareal som finns tillgänglig för fåglarna har minskat har biotoperna förändrats så att de tydligen passar fler arter.

Tillskottet till Stockholms häckande fågel-fauna uppgår sedan 1959 till 26, d.v.s. en ökning med en ny häckande art vartannat år.

Stenknäck ny häckart 1959

Decenniets sista år bjöd på en konfirmerad häckning av en ny art, nämligen **stenknäck**, vid Frössvik på Bogesundslandet.

FOTO: LARS FRIBERG

1960-talet inleddes med ett första fynd av häckande **strömstare**.

De **gråhagrar** som häckade i Täby under året var troligen områdets första häckande hägerpar utanför Djurgården (1). Ett frågetecken finns dock för fåglarnas spontanitet, eftersom lössläppta individer från Skansen har häckat i närheten av Djurgården sedan 1940-talet.

1960-talet: nya, trevliga häckarter

Decenniet inleddes med ett första fynd av häckande **strömstare**. Detta glädde säkert många skådare, då de trevliga vintergästerna nu även kunde ses under sommarhalvåret. Häckningen skedde vid Norrga kvarn på Södertörn 1960.

En annan fågel knuten till vatten, nämligen

smådoppingen, konstaterades häcka för första gången i Långängssjön på Lidingö 1962.

Den **mindre flugsnapparen** noterades på Öja den 18 maj 1963, under omständigheter som tydde på häckning. Minst en adult sjungande hanne och 1–2 honfärgade fåglar observerades samtidigt.

En av dåtidens auktoriteter på området, Wolf Jenning, kommenterade observationen i *Vår fågelvärld* med att han ansåg att "häckning skett på ön sedan några år tillbaka".

Samma år besökte Wolf Jenning Sandemar, och kunde den 30 juni konfirmera en häckning av **höksångare** vid Höggarn.

Uppgifter i VF 1968 gör gällande att häckning konfirmerats på Öja redan 1962. Uppgifterna har kontrollerats, men något häckningsfynd tidigare än 1963 har inte kunnat verifieras.

Även sommargyllingen sätter bo

Sommargyllingen var en mycket sällsynt gäst på våra breddgrader under 1950- och 60-talen. Arten, som invandrade från sydligare breddgrader först under 1930-talet, häckade mycket sällsynt i Skåne och var en första klassens raritet i områden upp till Mälardalen. Men i skärgården utanför Nynäshamn konstaterades den häcka för första gången 1964.

Arten är fortfarande sällsynt, och häckningar inom Stockholms rapportområde konstateras väldigt sällan. De fåglar som kommer hit är nog mestadels hannar som förlänger sin flyttning till periferin av utbredningsområdet.

Kärrsångaren är en art som invandrat till Sverige under 1900-talet. Dess normala kärnområde var bland brännässlor i södra Götaland. Att få höra sången, som består av idel härmningar av andra fågelarters sångstrofer, betraktades ofta som höjdpunkten vid en nattlig försommarexkursion vid denna tid. I och med den snabba spridningen norrut var det bara en tidsfråga innan kärrsångaren skulle konstateras häcka i Stockholmsområdet.

Ett kärrsångarbo påträffades för första gången inom vårt område vid Sandemar 26 juni 1965. En detaljerad redogörelse för upptäckten av boet och häckningsutfallet finns i *Vår fågelvärld*, vol 25, 1966 där även höksångarhäckningen beskrevs.

En annan väntad häckart, som klappat på

FOTO: LARS FRIBERG

Turkduva fanns i Stureby redan på 50-talet, men det var först i maj 1970 som arten konstaterades häcka.

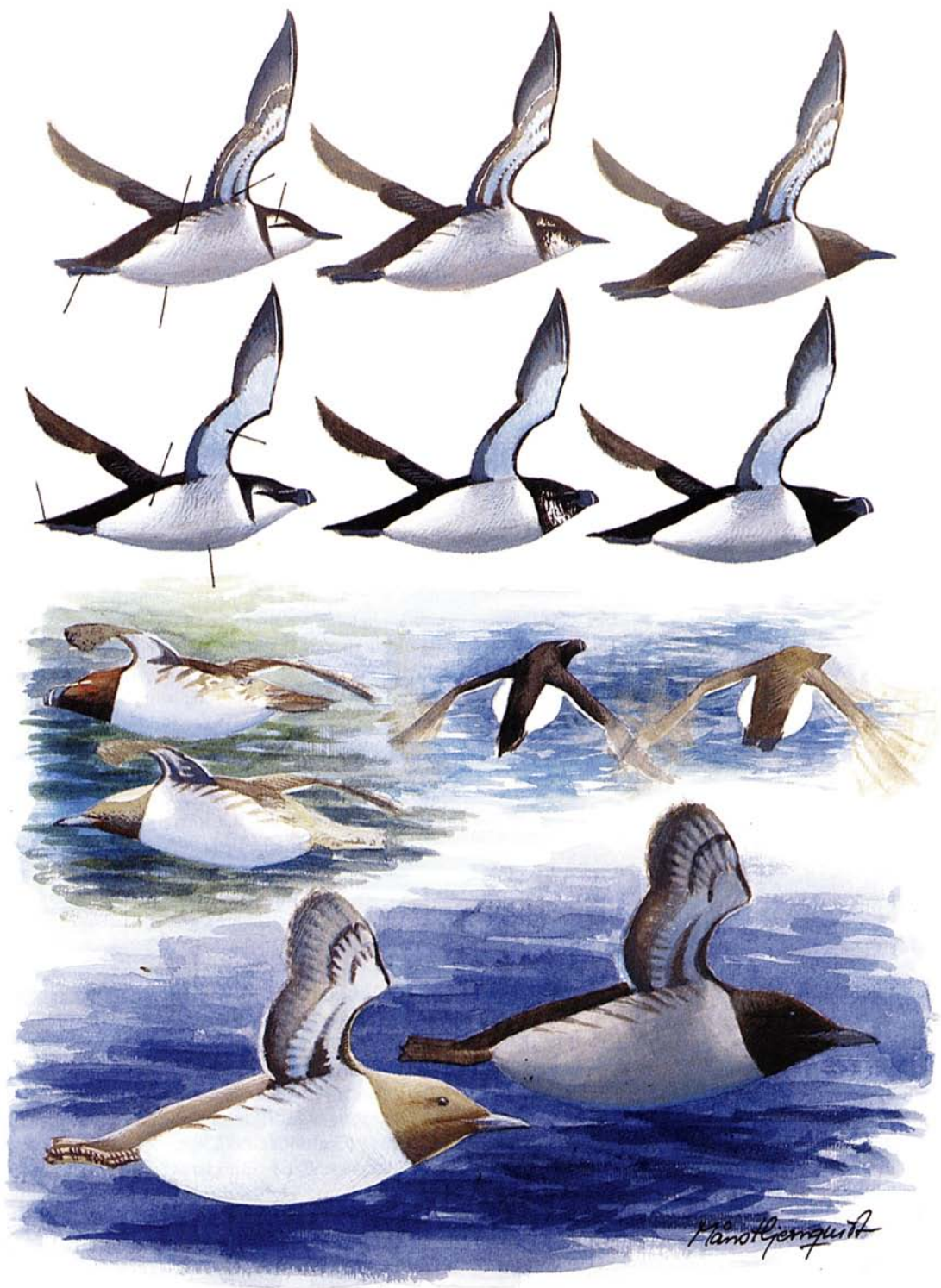
porten en längre tid, var **gravand**. Arten hade häckat i Östergötlands och Södermanlands skärgårdar och Stockholmsområdets första par häckade vid Reveludden på Torö 1966.

1970-talet: turkduva och rosenfink

En sentida, sydlig, nykomling i svensk natur är **turkduvan**. Under 1900-talet spred sig arten med en rasande fart från kärnområdet i västra Turkiet till hela Europa, inklusive Sverige. Arten observerades häckande första gången (Skåne och Halland) på 1950-talet.

Enligt officiella årsrapporter var det under 1960-talet som turkduvan etablerade sig i Stockholmsområdet, men det var först i maj 1970 som arten konstaterades häcka för första gången, i Stureby (*Vår Fågelvärld* vol 30, 1971). Efterforskningar av Patrik Slimane, publicerade i FiSt nr 1/1998, visar att turkduva fanns i Stureby så tidigt som 1953. (Stureby är en av de fåtal platser i Stockholmsområdet där man fortfarande kan beskåda turkdovor).

Rosenfink är en östlig invandrare, som första gången konstaterades häcka 1950 vid Hovran i

Alkor, från FiSt nr 3 1997. Första raden: sillgrisslor, andra raden tordmular, tredje raden tordmule överst resp. till vänster, sillgrissla underst resp. till höger, nedersta raden sillgrissla till vänster, tordmule till höger. Illustration: Måns Hjernerquist.

Skäggmes observerades vid Ågesta första gången 1975.

Hedemora. Den fann sig även väl tillrätta i vårt områdes strandskogar/snår. Den 1 juli 1971 kunde fyra ungar ringmärkas vid Fysingen.

Första sillgrissleungarna

Den första häckningen av förmodat spontant uppträdande **gråhäger** upptäcktes 1972 vid Östra Styrån utanför Ösmo.

Sångsvan konstaterades häcka i södra Uppland våren 1974.

Sillgrisslor observerades i södra skärgården under hela 1970-talet. Vid ett besök vid Grän den 1 juli 1973 kunde de första nykläckta ung-

arna i rapportområdet ringmärkas tillsammans med några av föräldrarna.

Kentsk tärna upptäcktes för första gången häcka på Krokskär i södra skärgården den 14 juni 1975, genom att en oflygg unge observerades på ett fågelskär. Spridningen norrut hade därmed fortsatt efter den första konfirmerade häckningen i Sverige, som skedde på Måkläppen utanför Falsterbo 1911.

En art som tidigare häckat i vårt område, men som trängts undan, är **korp**. Den första nutida häckningen i Stockholmsområdet konstaterades på Södertörn 1975, där två par skred till häckning.

1980-talet: lundsångaren flyttar hit

Under 1980-talets första hälft registrerades en ny häckande fågelart, nämligen **lundsångare**. Boet upptäcktes på Biskopsö i den södra delen av skärgården 1984.

I slutet av decenniet utökades häckfågelfaunan med besked. **Grågås** häckade första gången i inlandet 1988, med två par i Angarn. Samma år konstaterades **trana** häcka för första gången i rapportområdet, i Nynäshamntrakten, med två par. Tidigare hade häckningar skett i Uppland, nära gränsen till vårt rapportområde.

Ängshök häckade i norra delen av rapportområdet 1988, och två flygga ungar konstaterades där under sensommaren. Från den första

Lundsångare konstaterades häckande första gången 1984.

konstaterade häckningen (Närke, 1923) har artens utbredning varit starkt sydostlig med kärnområden på Öland och i Skåne (1). Artens expansion syns även i norra Uppland, där flera par häckar årligen.

Häckande skägg- och pungmes

En annan art som spred signärmast explosionsartat över landet detta årtionde var **skäggmes**. De första observationerna av arten i vårt område skedde 1975, då ett antal fåglar observerades i Ågestasjöns vassar. Den lokala rapportkommittén (Lrk) bedömde inte dessa fåglar som spontana, utan som förrymda burfåglar!

Det dröjde till 1988 innan skäggmes konstaterades häcka. Det var i Lännåkersviken, där två nyligen flygga ungar kunde ringmärkas – 22 år efter det första häckningsförsöket i landet, som konstaterades i Hammarsjön, Skåne, 1966 (1).

Decenniets sista år bjöd på ett väntat första fynd av **pungmes**. Ett par byggde då sitt konstfärdiga bo, som likt vävarfåglarnas vävs ihop av växtdelar och har ingång från sidan. Det var vid Bro i Kungsängen, 1989. Vid en kontroll i september fann man tyvärr tre okläckta ägg i boet. En annan häckning konstaterades samma år vid Edssjön i Sollentuna.

1990-talet: storskarvens epok inleds

Svarttärnan är en art med sporadiskt uppträdande i området under vår och försommar. Den första häckningen konstaterades 1993, då förhållandena i Angarnsjöängen tydligen var optimala för arten, och då hela 4 par skred till häckning där. Tre häckningar lyckades och resulterade i 5 flygga ungar.

Storskarv av den ras som kallas mellanskarv (*Phalacrocorax carbo ssp sienensis*) konstaterades häcka första gången 1994 vid Grän i Nynäshamns skärgård. Könsmogna fåglar hade under 1980-talet observerats både i skärgården och i Mälaren, så nyetableringen var väntad.

Storskarv är en art som funnits tidigare i vårt område, vilket benfynd vid utgrävningar i Birka på Björkö visat.

Den första häckningen av **halsbandsflugsnappare** konstaterades omkring tio km öster om Hemmesta på Värmdö den 5 juni 1996. Halsbandsflugsnapparen är en sydostlig art, som är allmän så nära Stockholmsområdet som på Gotland, så häckningen var inte oväntad. Enligt uppgift i FiSt nr 3 1998 var det oklart om honan i paret var en renrasig halsbandsflugsnappare.

Trastsångare har vid ett flertal tillfällen hävdats revir i någon lämplig vassrugge i vårt område men häckning har inte konfirmerats förrän 1996. När en Lidingöskådare skulle fotografera en sjungade trastsångare i Kyrkviken, observerade han plötsligt en individ till med bomaterial i näbben. Boet lokaliserades vid ett senare tillfälle, när ungarna var större och tre ungar kunde ringmärkas.

2000-talet: cironärsla och dvärgbeckasin

Citronärsla konstaterades häcka för första gången i vårt område 15 juni–14 juli 2001, då en hane häckade med en gulärlehone av nominatras vid Menhammarsviken på Ekerö. Häckningen resulterade i minst två hybridungar.

År 2005 genomförde **dammsnäppa** för första gången en lyckad häckning, i Svartsjövikens där tre ungar kom på vingarna.

Den första säkerställda häckningen av **dvärgbeckasin** konstaterades i Lissmasjön 2006, där ett par ”stod” på samma plats i en månad. På grund av störningsrisken, och risken att trampa på ungarna, gjordes inga försök att vandra ut på maden för att ringmärka ungarna. Däremot konfirmerades häckningen på avstånd via tubkikare.

REFERENSER

1. Durango S., 1969. Fåglarna i färg. Almqvist & Wiksell
2. Nilsson S., 1817. Ornithologia Svecica, del 1. Köpenhamn

Nya häckfågelarter i Stockholms rapportområde under de senaste 50 åren

Antal arter	1950-59	1960-69	1970-79	1980-89	1990-99	2000-
nykomlingar	2	7	5	5	4	3
försvunna	0	0	0	0	0	0
Σ	2	7	5	5	4	3
förändring	+2	+9	+14	+19	+23	+26

Förstafynd 1959–2009

SAMMANSTÄLLNING: **TOMAS VIKTOR**

Året är inte slut när jubileumsnumret går i tryck. Att vad som helst kan hända, när som helst, vet den som minns hur nyårsfriden oväntat bröts av det osannolika larmet om gulbrynad sparv. Vilken kanonart detta jubileumsår – inte bara för Stockholms rapportområde, utan för hela landet! Sedan dess har kaspisk trut tillkommit, en observation som dock ännu inte hunnits synas i sömmarna av Rrk.

HÄR FÖLJER OBSERVATIONERNA av nya arter i Stockholms rapportområde från föreningens bildande 1959 fram till pressläggningen. Totalsumman är 89 arter. Därutöver har ett tiotal raser observerats.

Det totala antalet arter för vårt rapportområde ligger nu på 349. Men, som sagt, än har inte tolvslaget förklingat... Visst vore det roligt att komma upp i 350 just detta år!

Observationerna följer i tidsordning.

1959–1969

- 261. **Tallspurv**, 18 januari 1959, Täby, 1 ex ringmärktes. Första godkända fyndet i Sverige (1).
- 262. **Svartpannad törnskata**, 2 juni 1961, Ärvinge, Järva-fältet.
- 263. **Storlabb**, 2 juni 1962, Ekholmen, SV Nämndö.
- 264. **Alkekung**, 27 januari 1962, Arenberga gård, Märsta.
- 265. **Dvärgsparv**, 17 januari 1963, Tibbleviken, Upplands-Bro.
- 266. **Mindre sångsvan**, 15 april 1963, Lövsjön, Södertörn.
- 267. **Brun glada**, 13 oktober 1963, Kevinge, Danderyd.
- 268. **Flodsångare**, 5 juni 1963, Sandemar.
- 269. **Gulhämpling**, 8 juni 1963, Sandemar (nära slottet).
- 270. **Rosenfink**, 8 juni 1963, Sandemar (vid slottet).
- 271. **Kentsk tärna**, 2 juni 1964, Husarö.
- 272. **Svarthakad buskskvätta**, 27–28 september 1964, Sandemar.
- 273. **Svarthalsad dopping**, 11 maj 1965, Norviksfjärden, Nynäshamn.
- 274. **Vitögd dykand**, 5 november 1965, Nynäshamns hamn.
- 275. **Brandkronad kungsfågel**, 16 april 1968, Bandhagen.

276. **Kornsparv**, 21 april 1968, Vada kyrka, Vallentuna.

277. **Vitnäbbad islom**, 25 maj 1969, Öja.

1970–1979

- 278. **Lavskrika**, 9 februari 1970, Sofielund, Sollentuna (den första noterade observationen gäller dock ett skjutet exemplar, "nära Stockholm före 1817" (2)).
- 279. **Havssula**, november 1970, 2 km. V. Landsort. 1 ex följde en trälare. (1968 följde en havssula en trälare 20 km SO Landsort, vilket är utanför, men nära gränsen till, rapportområdet.)
- 280. **Ismås**, 15 april 1971, Blockhusudden, Djurgården.
- 281. **Lappuggla**, 9 november–12 december 1971, i Nynäshamnstrakten.
- 282. **Svartnäbbad islom**, 11 november 1972, Örudden, Torö.
- 283. **Busksångare**, 9 juni 1973, Skänelholms slottspark, Sigtuna.
- 284. **Gråspett**, 4 november 1973, Gåsberget, Hässelby.
- 285. **Större piplärka**, 9 oktober 1974, Reveludden, Torö.
- 286. **Rödhuwad dykand**, 7 maj 1975, Vädersjön, Tungalsta (två honfärgade fåglar).
- 287. **Amerikansk kopparand**, 13–28 september 1975, Eds-sjön, Upplands Väsby.
- 288. **Forsärla**, 4 maj 1977, Ekholmsnäs, Lidingö.
- 289. **Rosenstare**, 25 september 1977, Ekholmsnäs, Lidingö.
- 290. **Rallhäger**, 4–17 november 1977, Lötsjön, Sundbyberg (3).
- 291. **Tuvsnäppa**, 18 augusti 1979, Torö.

1980–1989

- 292. **Citronärla**, 4 maj 1980, Erstavik (en hanne).
- 293. **Ökensångare**, 21 maj 1982, Stora Nassa.
- 294. **Ökenstenskvätta**, 21 april 1983, Ågestasjön.

295. **Sydnäktergal**, 9 maj 1983, Alasjön, Sigtuna.
296. **Storlabb**, 26 juni 1983, Landsort.
297. **Korttälarka**, 8 maj 1985, Värbergstoppen.
298. **Svartbent strandpipare**, 15 maj 1983, Isbladskärret, Djurgården.
299. **Vassångare**, 20 maj 1987, Svartsjövikén.
300. **Kohäger**, 19 juli 1987, Åkersberga. (Förstafynd för Sverige. Fågeln, som var ringmärkt i södra Spanien, hittades död i skogen.)
301. **Svarthuvad sparv**, 26 juli 1988, Landsort.
302. **Isabellatörnskata**, 18 oktober 1988, Landsort.
303. **Grålira**, 23 mars 1989, Landsort.
304. **Vitögd dykand**, 2 juni 1989, Landsort. (Den 18 maj 1963 sköts 1 ex vid Tistelholmen utanför Torö, men sannolikt inom Södermanlands rapportområde.)
305. **Sibirisk piplärka**, 1 oktober 1989, Landsort.

1990-1999

306. **Rostgumpssvala**, 8 maj 1990, Landsort.
307. **Slaguggla**, 1991. "En fågel spelade våren 1991 i ett skogsområde nära Kårsta, Vallentuna" (citrat från Fågel-rapporten 2000 i FiSt nr 3 2001).
308. **Vitvingad tärna**, 18 augusti 1991, Reveludden, Torö.
309. **Videsångare**, 6-16 oktober 1991, Landsort.
310. **Dvärggransångare**, 10 oktober 1991, Landsort (se artikel på sid. 148).
311. **Sibirisk järnsparv**, 13 oktober 1991, Landsort.
312. **Sibirisk tundrapipare**, 30 juni-1 juli 1993, Angarnssjöängen.
313. **Amerikansk bläsand**, 5 juni 1994, Fysingen (vid Skånela).
314. **Lappmes**, 1 november 1994, Landsort.
315. **Ringand**, 10 maj 1995, Fysingen.
316. **Tjockfot**, 27 maj 1995, Nynäs Gods.
317. **Skägg-tärna**, 30 maj-3 juni 1995, Angarnssjöängen.
318. **Trädgårdsträdskrypare**, 16 maj 1996, Landsort.
319. **Bergstaigasångare**, 18 oktober 1996, Läckar, Torö.
320. **Svarthuvad mås**, 23 augusti 1997, Landsort.
321. **Tereksnäppa**, 20-21 juni 1997, Tärnskar, Nämdö.
322. **Nunnestenskvätta**, 25 oktober 1997, Hammarby-backen.
323. **Brednäbbad simsnäppa**, 29 maj 1998, Nättarö.
324. **Asiatisk kalandarlärka**, 28 januari-21 mars 1999, Landsort.
325. **Mindre bergand**, 20 april-5 maj 1999, Fituna.
326. **Isabellastenskvätta**, 13-16 maj 1999, Utö.
327. **Ökenpipare**, 4 juli 1999, Utö.
328. **Mindre skrikörn**, 30 juli 1999, Järvafältet.
329. **Brunsångare**, 10 oktober 1999, Landsort.

2000 t.o.m. september 2009

330. **Sumpvipa**, 20-23 april 2000, Uvängen, Sorunda.

331. **Silkeshäger**, 26 april 2000, Grödinge.
332. **Smutsgam**, 30 juli 2000, Sorunda.
333. **Gåsgam**, 26 augusti 2000, Mälarhöjden.
334. **Blåstjärt**, 25 oktober 2000, Sandhamn.
335. **Rödstrupig sångare**, 5 maj 2001, Landsort (ringmärkt).
336. **Jungfrutrana**, 20-23 maj 2001, Vadadalen, Vallentuna.
337. **Mindre lira**, 22 september 2002, Landsort.
338. **Dvärgrördrom**, 21 oktober 2002, Landsort.
339. **Större turturduva ssp orientalis**, 2 november 2002, Åkersberga.
340. **Amerikansk kricka**, 23 april 1988, Angarnssjöängen.
341. **Dvärgsumphöna**, juni 16 juni-5 juli 2003, Angarnssjöängen.
342. **Rödhuva törnskata**, 23 juni 2003, Korsby täppa, Utö.
343. **Sandtärna**, 18 maj 2004, Landsort.
344. **Fältsångare**, 17 juni 2004, Landsort.
345. **Blek tornseglare**, 28 oktober 2004, Värbergstoppen.
346. **Rödvingad vadarsvala**, 30 maj 2005, Ågesta.
347. **Cettisångare**, 8-20 juni 2007, Älviken, Nynäshamn.
348. **Gulbrynad sparv**, 6 januari-27 februari 2009, Säbysjön, Järvafältet.
349. **Kaspisk trut**, 22-25 augusti 2009, Skeppsbron, Gamla stan (ännu ej godkänd).

RASER

Engelsk sädesärla, sädesärla av rasen **yarellii**, 7 april 1984, Lindö, Lovö.

Gulärla, rasen **lutea**, 3 maj 1986, Sandemar.

Brunsiska (gråsiska) av rasen **cabaret**, 9 april 1988, Landsort.

(Sibirisk eller vitgumpad) svarthakad buskskvätta, rasen **maura**, 29 augusti 1988, Läckar, Torö.

Sibirisk gransångare, rasen **tristis**, 4 maj 1989, Landsort.

Varfågel, rasen **homeyeri**, 30 september 1993, Landsort.

Silltrut, rasen **intermedius**, 8 juli 1997, Skeppsbron, Stockholm.

Gulärla, rasen **feldegg**, 19 maj 1998, Edesnäs, Utö.

Tundrasädgås, sädgås av rasen **rossicus**, 27 maj 1998.

Ärtsångare, sydostlig ras: **minula**, **halomondendri** eller **margelanica**, 30 oktober 2000, Landsort.

(Isländsk) rödspov, rasen **islandica**, 5 juni 2004, Angarnssjöängen.

REFERENSER

1. Sollenberg P., 1959. Tallsparven (*Emberiza leucocephala*) anträffad för första gången i Sverige. Vår fågelvärld 18:128-131.
2. Nilsson, S. 1817-1821. Ornithologia Svecica. Köpenhamn.
3. Hedgren, S. 1981. Sällsynta fåglar i Sverige 1980 - rapport från SOF:s raritetskommitté. Vår fågelvärld 40:491-500, sid. 499).

Lövsångare eller rödstrupig sångare – vilken är vanligast om 50 år?

AV **TOMAS VIKTOR**

I det framtidsscenario som målas upp av de flesta klimatforskare får vi i Sverige i en framtid två grader högre medeltemperatur och ökad nederbörd sett över hela året. Om man jämför med ett område som idag har detta klimat blir slutsatsen att gärdsmygen är den art som kommer att gynnas mest i Stockholmsområdet. Prognosen gör gällande att populationen kommer att femfaldigas i våra skogar under det kommande halvsekle. Bofinken befäster fortfarande förstaplatsen i konkurrens med lövsångaren. Ringduva och koltrast kommer också att vara framtidens vinnare, och deras positiva populationstrend består.

ATT MÄNNISKAN påverkar miljön är och förblir ofrånkomligt, med den stora befolkning som nu finns spridd över i stort sett hela klotet. En effekt är klimatförändringarna. Hur de påverkar vår miljö, och hur fauna och flora påverkas, debatteras livligt bland vetenskapens företrädare samt inte minst hos våra politiker.

Olika scenarier förs fram, baserade på antagandet om stigande temperaturer. Dessa väntas leda till att inlandsisar smälter, vilket i sin tur ger höjda havsnivåer som dränker låglänta kustzoner.

Hur kommer klimatförändringarna att påverka fågelfaunan under de kommande 50 åren? Stora förändringar vad gäller sammansättning och antal väntas kunna ske på bara något tiotal år. Fåglar är duktiga på att snabbt leta reda på nya biotoper och födoresurser som de kan utnyttja.

Gränsar till taigabältet

Variationerna i väderlek är stora, men låt oss se hur klimatet för närvarande gestaltar sig i

FOTO: LARS FRIBERG

FOTO: LARS FRIBERG

Lövsångare, överst, och rödstrupig sångare.

vårt rapportområde. Sverige ligger i det s.k. västvindsbältet, där lågtrycken rör sig i en bana från väst-sydväst mellan varmluften i Afrika och kalluften över polarområdena i norr. Närheten till Golfströmmen, som pressar upp varmt vatten från den tropiska delen av Atlanten, ger ett för breddgraden mycket mildt klimat, främst under vintermånaderna.

Enligt Köppens klimatsystem befinner sig södra Sveriges kustområden i den varmtempererade zonen, där lövskogen dominerar. Stockholmsområdet ligger precis på gränsen till den kalltempererade zonen, där barrskogen tar över som dominerande naturtyp.

Under åren 1991–2005 registrerades en tydlig uppvärmning med i genomsnitt 1,0 °C, i vårt område jämfört med normalperioden (se fotnot) 1961–1990. Man får dock vara försiktig med att dra förhastade slutsatser av denna ”värme-

bölja”, eftersom en likvärdig temperaturhöjning noterades även från slutet av 1800-talet fram till 1930 (1).

Mer eller mindre höjd temperatur

FN:s klimatpanel IPCC har utarbetat en mängd olika klimatmodeller (2) som visar vad vi kan förvänta oss i framtiden beroende på vilket livsstilsmönster vi väljer.

De modeller man oftast hänvisar till betecknas SRES A2 och B2. A2 är det utsläppsscenario som beskriver en snabb befolkningsökning och en intensiv energianvändning. I scenario B2 räknar man med en långsammare befolkningsökning och mindre energianvändning.

Utsläppen av växthusgaser, främst koldioxid och metan, förändras på olika sätt mellan och inom de olika scenarierna.

I samtliga scenarier beräknas medeltemperaturen i Stockholmsområdet stiga från +5,8 °C på årsbasis till mellan +8,4 och +8,9 °C fram till 2059 (1).

Rysk vinter att vänta?

Nu är inte alla vetenskapsmän som studerar klimatförändringar ense om att det blir varmare i Skandinavien. Vissa norska klimatexperter, med Björn Gevik i spetsen, hävdar att Golfströmmen kommer att mattas av betydligt inom de närmaste 50–100 åren, till följd av det stora sötvattensbidraget från de smältande Grönlandsisarna (3). Golfströmmen är en del av världshavens cirkulation, som drivs av skillnader i temperatur och salthalt. Det är främst Nordatlanten som drabbas, om värmetransporten från tropiska hav minskar.

Detta hände troligen för 11500 år sedan, då stora mängder sött smältvatten plötsligt strömmade ut från Nordamerika när något utlopp plötsligt bildades från en av den senaste istidens issjöar. Effekten i norra Atlanten blev så pass omfattande att Golfströmmen påverkades, och regionalt blev klimatet under ett millennium flera grader kallare. Havsströmmarna återgick sedan sakta till de förhållanden som råder nu.

Om medeltemperaturen i Stockholmsområdet sjunker med dramatiska 5 °C till följd av Golfströmmens avmattning, vilket Wentzel beskriver i en artikel i *Forskning och framsteg* (4),

har vi plötsligt ett inlandsklimat som kan jämföras med Arkhangelsk vid Vita havets strand, där årsmedeltemperaturen uppgår till +0,6 °C (burr!).

Jämförelse med Paradisbakkerna

Låt oss studera ett närliggande område, med ett klimat som IPCC:s prognos B2 hävdar att vi kommer att få i Stockholm om 50 år, och jämföra förekomsten av de vanligaste fågelarterna där med vad som nu observeras i Stockholmsområdet.

Denna jämförelse utger sig inte för att vara vetenskapligt djuplodande, utan är avsedd mer som en jämförelse mellan insamlade data från standarddruttsinventeringar i Uppland (utförda på uppdrag av Lunds universitet och Länsstyrelsen i Stockholms län) och en översiktlig kartering i ett område 50 mil söder om Stockholm, fågelvägen.

Det område som valts ut är ett ca 20 km² stort naturreservat på sydöstra Bornholm som kallas Paradisbakkerna. Medeltemperaturen i området är +7,9 °C, vilket är 2,1 grader högre än i Stockholmsområdet. Nederbördsmängden är på årsbasis 609 mm, vilket är jämförbart med den nederbördsmängd som i medeltal faller över Stockholmsområdet på ett år.

Paradisbakkerna består av ett antal naturtyper, relativt lika dem östra Svealand, av vilka fyra dominerar:

- Föryngringsytor med unga granar och andra lövträd insprängda.
- Björk- och tallskog med ett välutvecklat buskskikt.
- Gammelgranskog med mosskikt.
- Storvuxen gammal och ung bokskog (är dock inte vanliga hos oss i dagsläget).

Linjetaxeringar här – och där

I ett försök att få så jämförbara resultat som möjligt, valdes en linjetaxeringsmetod. Metoden bygger på att **alla** fåglar som hörs eller ses längs en bestämd linje registreras. Resultaten räknas sedan om till antal registrerade individer per inventerad kilometer. Dessa resultat jämförs sedan med de linjetaxeringar som jag utfört vid standarddruttsinventeringar under våren/sommaren i Stockholms län. Eftersom samma person utfört alla inventeringar mini-

Författaren vid en föröng-
ringsyta med ek och gran
längs en inventeringslinje
på Bornholm.

Högväxta björkar med
tallinslag och ett välut-
vecklat buskskiikt längs en
annan inventeringslinje på
Bornholm.

meras försöksfelet; olika kunskapsnivå, hörselskärpa eller arbetssätt påverkar alltså inte resultatet.

På Bornholm inventerade jag fyra olika linjer på morgonen den 28 juni, och de jämförs med det samlade resultatet från alla linjer jag inventerade i Stockholms län.

För att få ett så bra jämförelseunderlag som möjligt har ungfåglar räknats bort. Beräkningarna grundar sig alltså bara på vuxna fåglar, varav den absoluta majoriteten har registrerats som sjungande.

De standardrutter i Stockholms län som jag inventerade mellan 24 maj och 22 juni består av en fastlandrutt, två rutter i mellanskärgården och en i ytterskärgården. De bör betraktas som

ett hyfsat representativt urval av biotoper inom vårt rapportområde.

Som en extra jämförelse redovisas även det samlade resultatet från alla linjetaxeringar utförda inom ramen för standardruttinventeringar i Uppsala län. (5)

Lövsångaren blir trea

I tabell 1 redovisas resultaten från de olika linjetaxeringarna som antalet individer per inventerad kilometer. Vidare redovisas placeringen på "20-bästa-listan" inom varje distrikt, där jag utgår från den relativa tätheten av de 20 vanligast förekommande arter som registrerats vid fyra kompletta standardruttinventeringar i Stockholms län.

Ringduva.

I vårt rapportområde är lövsångaren ohotad etta på listan över de vanligast förekommande skogsfåglarna. På Bornholm och i Uppsala län registrerades 4,8 respektive 5,5 individer per kilometer, vilket placerar arten på tredje respektive andra plats på dessa listor.

Arten är som synes väldigt vanlig i Östersjöområdet, men kommer enligt prognosen att minska något och halka ned till tredje plats på listan över de vanligaste skogsfåglarna.

Bofinken var den vanligaste arten på Bornholm och noterades där med 7,6 individer per kilometer, jämfört med 5,9 i vårt område. Beståndstätheten hos bofink är ungefär lika i Stockholms och Uppsala län, och antagligen är det födotillgången som sätter gränsen för hur många bofinkar det kan finnas. En ökning av temperaturen leder med all sannolikhet till att det kommer att finnas fler insekter, vilket kan gynna inte bara bofinken, som gärna utfodrar ungarna med insekter som ett komplement till den vegetabiliska kosten, utan även alla specialiserade insektsätare.

Fler ringduvor i skogen

Talgoxe, koltrast, ringduva och blåmes noterades med mer än 2,5 individer per kilometer i vårt område. Våra vanliga mesar var något färre på Bornholm, medan koltrasten fanns i jämförbara antal och ringduvan var betydligt vanligare.

Ringduvan har som bekant ökat markant i våra samhällen och städer och fortsätter att öka även i skogsmiljöer. Denna ökande trend kommer sannolikt att synas även i vårt område under kommande år.

Grönfink och svartvit flugsnappare, som båda har en gynnsam utveckling i Stockholmsområdet, noterades inte alls på Bornholm. Båda arterna iaktogs i städer och samhällen, men inte i den rena skogsmiljön. Någon prognos utfärdas därför inte för dessa arter.

Ett flertal arter som placerade sig mellan sjunde och 14:e plats noteras i vårt område med omkring en individ per kilometer inventeringslinje. Av dessa var rödhaken något ovanligare på Bornholm än i Stockholms län.

Gärdsmygen en vinnare

I denna grupp finns den art som enligt prognosen kommer att vara vinnare, nämligen gärdsmysen. I vårt område och i Uppsala län är förekomsten mycket likartad, med 0,74 respektive 0,69 individer per kilometer. Detta kan jämföras med 5,2 individer per kilometer på Bornholm. Gärdsmyg är den näst vanligaste arten där, efter bofink, och antalet individer överstiger lövsångarens numerär.

Gärdsmygens ökning syns redan i vårt område, och fortsätter den positiva trenden så kan vi förvänta oss en minst femfaldig populationsökning under de kommande 50 åren.

Större hackspett, kungsfågel och svartmes noterades i relativt lika antal i alla undersökta områden.

En artgrupp som är betydligt vanligare på Bornholm än i östra Svealand är de tropikflytande sångarna. Jämfört med Stockholmsområdet noterades sju gånger fler svarthättor per kilometer på Bornholm, vilket renderar arten en femteplats på listan.

På Bornholm uppgick trädgårdssångarnas antal till nära två individer per kilometer, vilket är fem gånger fler än i Stockholmsområdet. Detta faktum, samt att grönsångaren var 14 gånger vanligare på Bornholm, stöder tesen att Saharas ökade utbredning för närvarande inte påverkar dessa arter negativt.

Gulsparven vanlig bornholmsbo

Vidare noterades taltrast, gulspurv och nöt-

Gärdsmygen – en vinnare?

skrika i 2–5 gånger högre antal på Bornholm än i både Stockholms och Uppsala län. Här är det framförallt glädjande att notera att gulspårparven är så pass vanligt förekommande i skogsmiljö, vilket är ett mönster som också kan skönjas i de standarddruttsinventeringar som utförts i Stockholms län.

Som framgår av tabell 1 registrerades 35,1 individer längs varje kilometer linje i vårt område. Motsvarande värde för Uppsala län var 26,3 individer år 2008. På Bornholm registrerades 43,4 individer per inventerad kilometer.

Observera att detta gäller de 20 vanligaste fågelarterna funna vid fyra standarddruttsinventeringar i vårt län. Om andra biotoper inkluderas, till exempel åker och hagmark samt sjöar och våtmarker, utökas listan snabbt med andra vanliga arter.

I Uppsala län är stare och sånglärka fortfarande mycket vanliga och noteras på fjärde respek-

Gulspår.

Tabell 1. Häckfågeltaxering i skogsområden. Jämförelse mellan Stockholms län (2009), Bornholm (2009) och Uppsala län (2008). Listan utgår från de 20 vanligaste arterna vid linjetaxering i skog i Stockholms län.

Art	Stockholms län		Bornholm		Uppsala län	
	Ind./km linje	Platssiffra	Ind./km linje	Platssiffra	Ind./km linje	Platssiffra
Lövsångare	6,8	1	4,8	3	5,5	2
Bofink	5,9	2	7,6	1	5,7	1
Talgoxe	3,4	3	1,4	9	2	3
Koltrast	3,2	4	2,8	6	1,4	6
Ringduva	3,1	5	4,8	3	1,4	6
Blåmes	2,6	6	1	13	0,32	19
Grönfink	1,4	7	0		0,54	17
Nötväcka	1,4	7	1	13	0,1	64
Svartvit flugsnappare	1,1	9	0		0,33	22
Rödhake	0,9	10	0,48	17	2	3
Taltrast	0,81	11	1,4	9	1,4	6
Gärdsmyg	0,74	12	5,2	2	0,69	14
Större hackspett	0,71	13	1	13	0,57	16
Kungsfågel	0,7	14	1	13	0,69	14
Gulspurv	0,69	15	2,4	7	1,2	9
Svarthätta	0,47	16	3,3	5	1,1	10
Svartmes	0,44	17	0,48	17	0,22	29
Trädgårdssångare	0,36	18	1,9	8	0,83	12
Nötskrika	0,28	19	1,4	9	0,08	73
Grönsångare	0,1	20	1,4	9	0,19	51
Totalantal/km linje	35,1		43,36		26,26	
Medelvärde/art	1,755		2,168		1,313	

FOTO: LARS FRIBERG

Brandkronad kungsfågel, snart i en enbuske nära dig?

tive sjunde plats på Uppsala läns 20-i-topp-lista. Därför är det sannolikt att *antalet* fågelindivider kommer att öka i vårt område, men det är inte alls säkert att *antalet arter* ökar.

I tabell 2 redovisas de prognosticerade förändringarna hos de 20 vanligaste skogsfåglarna, om bestånden utvecklas som de vid Paradisbäckerna på Bornholm.

Nyetablering från andra väderstreck

Som redovisats i artikeln om fågelfaunaförändringen sedan 1959 (sid. 68) har antalet nya häckande fågelarter ökat med omkring fem arter per decennium.

Mycket tyder på att denna positiva trend kommer att hålla i sig. Från söder invandrar flera arter, och det dröjer nog inte många år förrän någon konstaterar häckningar i vårt område av turturduva, svarthakad buskskvätta, brandkronad kungsfågel och gulhämpling.

Från sydliga/östliga områden kommer devita hägrarna, som stadigt ökar sin närvaro i Stockholms län under häckningstid. Troligen är det den tåliga ägretthägers bo man först kommer att finna i vårt område. Även silkeshäger och kohäger är fullt möjliga som nya häckarter, om vi fortsätter att utnyttja nötkreatur som landskapsvårdare.

Tropikflyttarna expanderar

Från sydliga nejder kommer även ett antal sångare att expandera sina häckningsområden till Stockholmstrakten. En cettisångare från en östlig population gjorde en första framstöt 2007, och det kommer säkert fler.

Av sångarna är det tropikflyttare som expanderar sina utbredningsområden norrut. Då är det inte så troligt att provencesångaren kommer först, eftersom den är en stannfågel på kontinenten. Troligare är att besöken av rödstrupig sångare, iberisk gransångare, bergsångare och polyglottsångare kommer att bli mer frekventa.

Från öster finns det stora chanser att den nu fast etablerade busksångaren följs av stäppsångare.

Fotnot: SHMI jämför vädret med den senaste normalperioden, som alltid är 30 år. Den normalperiod som gäller nu är åren 1961–1990.

Tabell 2. Populationstrend i Stockholmsområdet

Art	Förändring
Lövsångare	▼
Bofink	▲
Talgoxe	▼▼
Koltrast	►
Ringduva	▲
Blåmes	▼▼
Grönfink	?
Nötväcka	▼
Svartvit flugsnappare	?
Rödhake	▼
Taltrast	▲▲
Gärdsmyg	▲▲▲
Större hackspett	▲
Kungsfågel	▲
Gulspurv	▲▲▲
Svarthätta	▲▲▲
Svartmes	►
Trädgårdssångare	▲▲▲
Nötskrika	▲▲▲
Grönsångare	▲▲▲

- 0- ±10% förändring
- ▲ 10-50% ökning
- ▲▲ 50-100% ökning
- ▲▲▲ > 100% ökning
- ▼ 10-50% minskning
- ▼▼ >50% minskning

REFERENSER

1. Sveriges meteorologiska och hydrologiska institut, www.smhi.se.
2. IPCC, 2000. Special report on emissions scenarios (SRES), 2000.
3. Gjevik, B., 2000. Model simulations of tides and shelf waves along the shelves of the Norwegian-Greenland-Barents Seas. I: Davies, A. M. (ed.), 2000. Modelling Marine Systems, Vol. I, p. 187-219. CRC Press Inc., Boca Raton, Florida.
4. Wentzel, A.-K., 2004. Risk för skandinavisk köldchock. Forskning och framsteg nr 3 2004.
5. Douhan, B., 2009. Standardrutter i Uppsala län 2008. Fåglar i Uppland nr 1 2009.

Kustfågelinventeringar i Stockholms län

AV SÖREN LINDÉN

Det har gjorts flera kustfågelinventeringar i Stockholms läns skärgård. Sammantaget har de visat hur snabbt fågelfaunan i kustområden kan förändras. En art som bergand har försvunnit helt. In har storskarven kommit – och det med besked!

ETT NYHETSINSLAG i de regionala TV-nyheterna under våren 2009 visade tjänstemän från länsstyrelsen i Stockholm på besök utanför Dalarö. De boende hade begärt att få riva skarvbon, eftersom de upplevde fåglarna som ett sanitärt problem.

Fiskare och andra boende i skärgården ansöker årligen om tillstånd att få skjuta storskarv och att riva bon. De döda träden i skarvkolonierna upplevs som tecken på död och förintelse, och nedgången i fisket skylls på skarven. Ornitologer hävdar motsatsen och talar om en naturlig expansion av storskarv, ingen dokumenterad nackdel för fisket och hur andra fågelarter drar fördel av skarvarnas kolonier.

För 20 år sedan bråkade ingen om storskarven i Stockholms skärgård. Då fanns det nämligen inga häckande skarvar. År 2009 häckade drygt 5 000 par storskarv i länets skärgård!

Oavbrutna förändringar

Alla naturtyper förändras oavbrutet, mer eller mindre. Få områden i Stockholms närhet torde ha förändrats så mycket som skärgården, både över och under vattenytan. Fåglarna är en djurgrupp som snabbt svarar på förändringar, genom att öka eller minska i antal.

Stockholms läns skärgård omfattar ca 1 700 kvadratkilometer med karg ytterskärgård, näringsrika vikar vid fastlandet och däremellan ett landskap som till största delen består av skogklädda öar av skiftande storlek. Skärgården sträcker sig från Öja, med den välkända byn Landsort i söder, till ön Singö i norr. Som bredast är skärgården ca åtta landmil.

Förutsättningarna för fågellivet är så skiftan-

Svea II.

FOTO: EDWARD WIBECK

de som de bara tänkas kan. Från kustlabbens boplatz på den kala trädlösa kobben med öppen havshorisont och gråsälar till grannar, till den idag största silltrutkolonin i skärgården – på Fjäderholmarna i inloppet till Stockholm, med Gamla stans siluett i fonden.

Inventerade från Svea II

Det har genom tiderna gjorts två heltäckande kustfågelinventeringar i Stockholms läns skärgård: 1971–1976 och 2000–2005. Den förstnämnda gjordes i landstingets regionplanekontors regi. Den senare var Sveriges Ornitologiska Förening huvudman för, dock med huvudsaklig finansiering av Stockholms läns landsting.

Förutom dessa två heltäckande inventeringar utförde Edward Wibeck år 1937 en omfattande, men inte heltäckande, kustfågelinventering. Wibecks inventering var den första som beskrev förekomsten av kushäckande fågelarter i hela vår skärgård. Trots sin begränsning gav inventeringen en god bild av de vanligaste kustfåglarnas förekomst i Stockholms skärgård.

Edward Wibeck åkte runt i motorbåten Svea II av "Pettersson-modell" och inventerade ett urval områden som han benämnde "skärgårdsområden". Han avgränsade dessa så gott det gick efter naturliga gränser. Ett exempel är "Skärgårdsområdet Gillöga", med själva ön Gillöga och den närmast omgivande skärgården. Likadant gjorde han med områdena Stora Nassa, Huvudskär m.fl.

Särskilda projekt kompletterar

Utöver dessa omfattande inventeringar finns projekt avseende vissa fågelarter. De arter som undersöks för närvarande är skräntärna, storskarv, havsörn och berguv, samt alkorna. Dessutom rullar Skärgårdsstiftelsens projekt "Levande skärgårdsnatur" på. Projektet använder metoden att bara inventera delar av skärgården genom en årlig uppskattning av antalet individer av ett urval fågelarter. De flesta av dessa mindre områden finns i ytterskärgården.

Nämnas ska också alla observationer från skärgården som fågelskådare lägger in i den Internetbaserade Artportalen ("Svalan").

Allt detta sammantaget bidrar till vår kunskap om skärgårdens fågelliv.

Före Wibecks inventering 1937 finns inte mycket av samlad kunskap om skärgårdens fågelliv, utan vi får lita till spridda observationer och bedömningar. Vad vi vet är att jaktbara arter påtagligt påverkades av jakt och äggplockning (äggtäkt) långt in på 1900-talet. Det var en del i den naturhushållning som var en förutsättning för att skärgårdsborna skulle kunna klara sitt uppehälle i den karga skärgården.

I Wibecks kölvatten

Åren 1971–76 genomförde Åke Andersson i Regionplanekontorets regi en upprepning av Edward Wibecks inventering från 1937. Han lånade Wibecks originalkartor från 1930-talet och kunde på så sätt åka i hans "kölvatten". Även den inventering som genomfördes 2000–2005 använde sig av samma inventeringsmetod, vilket är en styrka när skillnaden mellan antalet häckande par ska beräknas.

Kortfattat kan inventeringsmetoden beskrivas som en räkning av antal observerade par samt, för kolonihäckande fåglar, räkning av bon eller antal fåglar delat med två. Varenda strand

FOTO: SÖREN LUNDÉN

Vitkindad gås.

längs öar och vikar besöks tre gånger under häckningssäsongen, för att täcka upp samtliga kustfågelarters häckningstid. Resultatet blir en god uppskattning av antalet häckande par per kvadratkilometer-ruta, vilket varit den ytenhet som använts.

Arbetet utfördes av kunniga ornitologer, som i båtlag om oftast två personer inventerade allt från de innersta vikarna till de yttersta kobbarna. Den ena personen skötte båt och navigering och den andra spanade och fyllde i fältprotokollet. Det sistnämnda bestod av ett A4-ark med uppgifter per kvadratkilometer-ruta. Ett dagsverke blev således ett ansevärt antal ark som därefter skulle läggas in på dator.

Inventeringarna omfattade kustfåglarna i skärgården. Med det avses arter som är direkt beroende av vattenmiljön, d.v.s. andfåglar, lommar, doppingar, sothöna, vadare, måsfåglar och alkor.

Bergand ut, storskarv in

När den senaste inventeringen (2000–2005) jämfördes med den från 1970-talet, visade det sig att en art försvunnit som häckfågel (bergand) och en etablerat sig (storskarv). Vidare var vitkindad gås och kanadagås ytterst fåtaliga vid inventeringen på 1970-talet. Detsamma gällde gråhäger, som dock inte inventerades. Alla dessa arter har ökat rejält och är nu vanliga i delar av skärgården.

Större strandpipare.

Av övriga arter hade 14 ökat och 20 minskat i antal. Således handlar det inte bara om nedgångar, även om det är ett dåligt tecken när drygt hälften av arterna har minskat i antal. Ser vi till fågelfamiljer uppvisar alla vadarfåglar (utom större strandpipare) en klar nedgång, medan det i övriga familjer är ungefär lika många som ökat respektive minskat.

Det har inte varit inventeringarnas uppgift att beskriva orsakerna till de olika fågelarternas antalsförändringar, men naturligtvis har frågorna väckts. En orsak till många fåglars antalsminskning, åtminstone lokalt, är minkens expansion. Men minken har nog ibland fått stå som syndabock även när den inte varit orsaken.

En större, och mer svårgripbar, orsak torde vara förändringen av Östersjöns ekosystem genom övergödning. Förändringar i vegetationen, planktonförekomsten och fiskfaunans sammansättning har kanske påverkat fågelbestånden mer än vi anar.

Vinnare och förlorare

Låt oss slutligen presentera några vinnare och förlorare bland skärgårdens fåglar under de senaste 70 åren.

• Ejder

Om man i något sammanhang endast fick välja en fågelart som representant för vår skärgård råder det nog ingen tvekan – det är ejder! Ejdern är den ojämförligt vanligaste kustfågelarten, med drygt 100 000 par (perioden 2000–2005). Antalet har svängt under åren mellan inventeringarna, och det finns tecken på att ejdern har minskat efter den senaste inventeringen.

Jämförelsen mellan perioderna 1971–1976 och 2000–2005 visar att ökningen i ytterskärgården var 43 procent, medan den i innerskärgården bara varit marginell. I mellanskärgården har utvecklingen istället varit den motsatta, en minskning med 16 procent.

• Bergand

Berganden är den enda kustfågelart som i modern tid helt försvunnit som häckfågel i Stockholms skärgård. Wibeck noterar på 1930-talet: *”Ännu en dykandsart, berganden, förekommer sparsamt som häckfågel i Stockholms skärgård”*.

Fyrtio år senare, vid Kustfågelinventeringen på 1970-talet, skriver Åke Andersson och Roland Staav: *”I det stora hela får berganden betraktas som en sparsam häckfågel i Stockholms läns skärgård”*. Vid inventeringen i början på 2000-talet var den försvunnen.

Silltrut.

• Svärta

På Edward Wibecks tid benämndes delar av ytterskärgården som "svärtskärgårdar", och svärtan var vanligare än ejdern i många områden i mellanskärgården. Idag finns endast en spillra kvar av det forna beståndet. Arten förekommer något mer allmänt endast i norra ytterskärgården och måste betraktas som starkt hotad.

Vid inventeringen i mitten av 1970-talet hade svärtan minskat betydligt i antal, men var fortfarande förhållandevis vanlig. Vid den senaste inventeringen hade arten minskat med 89 procent i jämförelse med hur det var på 1970-talet.

• Silltrut

Silltruten tillhör också kategorin "förlorare", och det även ur en annan aspekt. Den ras av silltrut vi har i skärgården – *Larus f. fuscus* – finns bara i Östersjön och ingen annanstans. I den nationella rödlistan har den klassningen "Sårbar". Framtiden ter sig dystert, eftersom den har minskat i hela utbredningsområdet. Här har de naturvårdande myndigheterna i länderna runt Östersjön ett ansvar för att bevara den kol-svartvingade östersjö-silltruten.

Det kan upplevas som en paradox att just denna trut är bland de vanligaste större fågelarterna i Stockholm under sommarhalvåret. Nå-

got att tänka på när man passerar Sergels torg och ser alla silltrutar som kretsar över city och rastar på Kulturhusets takkant!

• Roskarl

Den brokigt tecknade roskarlen är en av de kustfågelarter som har minskat allra mest – sedan 1970-talet med hela 75 procent. Även om beståndet överlag har minskat har nedgången varit som störst i mellanskärgården. Idag finner vi roskarlen bara på ett fåtal platser i den yttre, karga skärgården.

Som tidigare nämnts har vadarfåglarna drabbats hårt, och roskarlen delar nedgången med rödbena, tofsvipa, strandskata och drillsnäppa.

• Grisslor

Av våra tre häckande alkor – tobisgrissla, sillgrissla och tordmule – har den förstnämnda minskat med hela 74 procent sedan 1970-talet, framförallt i mellanskärgården. Till viss del tycks minkens expansion ha del i denna minskning. Det är intressant att notera att dubbelt så många tobisgrisslor räknades in 1971–1976 som under 1930-talet.

Tobisgrisslan är ett bra exempel på hur relativt fort en fågelpopulation kan variera i stor-

Sillgrissla.

lek. Däremot uppvisar de andra två alkorna en kraftig beståndsökning. De häckar i kolonier i ytterskärgården och har troligtvis gynnats av en förändrad tillgång på lämplig bytesfisk.

• Fiskmåsar och skäggdopping

Två arter som nästan har halverat sina bestånd mellan de två heltäckande inventeringarna är fiskmåsar och skäggdopping.

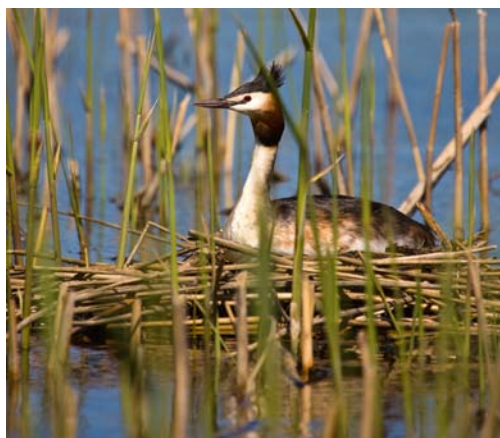
Fiskmåsen är en karaktärsfågel för ytterskärgården, men finns spridd i hela området. Den

är fortfarande den talrikaste måsfågeln i skärgården, trots att utvecklingen varit negativ. Nedgången har varit störst i den södra delen av skärgården, där drygt hälften av paren har försvunnit.

Skäggdoppingen hör främst till innerskärgårdens näringsrika vikar, där den idag är tämligen allmän. Tyngdpunkten finns i inner- och mellanskärgården i den norra delen av skärgården.

Fiskmås.

Skäggdopping.

• Storskarv

Till sist det mest slående exemplet på hur fort en fågelart kan expandera om de rätta förutsättningarna finns: storskarv av rasen *sinensis* – populärt benämnd mellanskarv.

År 1994 etablerades den första kolonin i Stockholms läns skärgård. Då räknades 39 bon på ön Grän i Nynäshamns kommun. Därefter har en expansion ägt rum som saknar motstycke i vår skärgård. År 2008 häckade 5 196 par! Samtidigt var 2008 också det år då det för första gången

konstaterades en liten minskning (muntlig uppgift från Roland Staav).

Nya inventeringar behövs

Låt oss hoppas att det inte tar 30 år till nästa omfattande inventering. Förhoppningsvis kan man med gemensamma krafter planera och genomföra regelbundna inventeringar med kortare tidsintervall, för att följa kustfåglarnas utbredning och antal. Kanske ett samarbete mellan länsstyrelsen i Stockholm, Skärgårdsstiftelsen och StOF?

Tack till Roland Staav för värdefullt tillägg och kommentarer till texten.

REFERENSER

- Wibeck, E. 1939. Sjöfågellivet i Stockholms skärgård. Stockholm.
 Regionplanekontoret 1980. Den häckande kustfågelfaunan i Stockholms län 1974–1975. Naturresursinventeringen. Stockholms läns landsting.
 Andersson, Å., Lindgren, P.-O. och Staav, R. 1978. Linjetaxeringar av sjöfåglar under häckningstid i Stockholms skärgård 1937–38 och 1973–74. Vår Fågelvärld 1978 sid. 209–223.
 Sveriges Ornitologiska Förening 2009. Kustfågelbeståndets utveckling i Stockholms läns skärgård.

Fåglarna och kvicksilvret

AV HANS-GEORG WALLENTINUS

Allt eftersom decennierna har rullat på har miljöfrågornas fokus vidgats allt mer. Under 1950- och 60-talen var frågorna lokala, under 1970- och 80-talen regionala (för vår del europeiska) och under 1990- och 2000-talen globala. Då Stockholms Ornitologiska Förening bildades var frågorna trots allt, med dagens ögon betraktade, idylliska. Men ett gigantiskt miljöproblem lurade runt hörnet redan under föreningens första decennium...

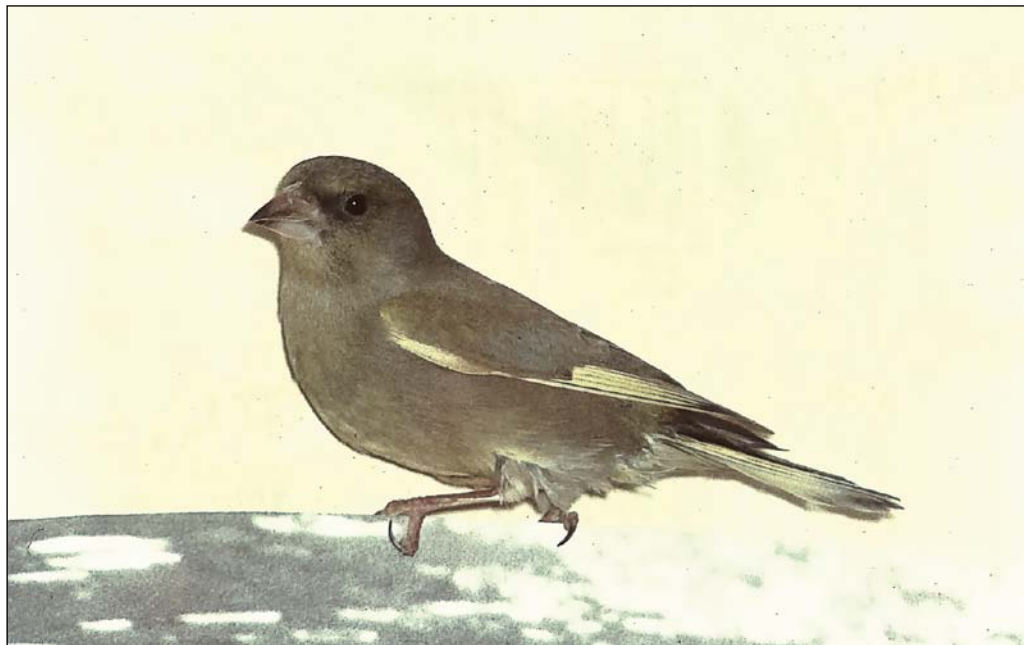

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

"Min" grönfink fick flyga omkring i rummet under dagarna, för att den skulle öva sig att flyga igen. Södertälje i mars 1959.

LÅT MIG FÅ börja med en liten berättelse från vintern 1958/1959. Jag bodde då fortfarande i föräldrahemmet i Södertälje, och vi matade varje vinter småfåglarna.

En vacker senhöstdag hittade jag i vårt körsbärsträd en grönfinkshanne som i princip mist flygförmågan. Jag tog in fågeln och lät den bo i en wellpapplåda (på den tiden var det inte ett jaktbrott att ta hand om en skadad fågel), men den fick senare flytta in i en papegojbur som en av mina skådakamrater bistod med. Fågeln matades med solrosfrö. Frampå senvintern hade grönfinken repat sig såpass att den kunde

flyga, men bara i cirkel. I april föreföll den dock helt frisk och återfick friheten.

Först flera år senare insåg jag att den här fågeln hade drabbats av akut kvicksilverförgiftning. Användningen av kvicksilver i industrin och jordbruket, i det senare fallet i form av kvicksilverbetat utsäde, var det gigantiska miljöproblem jag antydde i ingressen. Det skulle komma att slå hårt mot många fågelarter, främst fröätare, samt rovfåglar som livnär sig på småfågel eller smågnagare.

Även större rovfåglar som havsörn och berguv drabbades, men i deras fall var kvicksilver-

källan i första hand utsläpp av kvicksilverhaltiga ämnen i vattnet – främst från industriverksamhet.

Medel mot svamp

Kvicksilverbetning av utsädet gjordes för att det inte skulle angripas av svampsjukdomar. Då man kom på att metylkvicksilver (en organisk förening med kvicksilver) var betydligt mer effektivt än de äldre preparat som användes, påverkades fågelfaunan ännu mer eftersom metylkvicksilvret var så mycket giftigare än de äldre preparaten. Det metylerade kvicksilvret bands lätt till fåglarnas fettvävnad.

Spillsäd åts av fröätare som bl.a. gulsparr, ortolansparr och grönfink. Dessa i sin tur togs av rovfåglar, och ens k. biomagnifikation uppstod. En rovfågel som ätit många kvicksilverskadade tättingar kunde lagra stora mängder kvicksilver från bytesdjuren i sin fettvävnad. Under perioder med svält frigjordes kvicksilverföreningarna och återlagrades där fettvävnad fanns kvar längst – i hjärnan och längs nerverna. Symtomen blev oförmåga att flyga, konstiga rörelser (lite påminnande om de som orsakas av fågelinfluensa) och att äggskalen blev tunna. Fågeln ruvade ofta sönder sina ägg.

Färre flyttande tornfalkar

Åren 1961–65 var jag ansvarig för Fältbiologernas årliga fenologiundersökningar (fenologi betyder i sammanhanget att man studerar hur våren framskrider). I undersökningen följdes bl.a. ett antal flyttfåglars återkomst.

År 1961 hade jag tyckt att tornfalkarna inte var så vanliga som jag kom ihåg från andra hälften av 1950-talet, och utan att egentligen veta något om orsakerna tog jag med tornfalken som fenologiart. 1963 kom så Rachel Carsons bok *Tyst vår* ut på svenska. Boken beskrev hur småfågelfaunan påverkades av kemikalier som användes i jordbruket.

I en artikel i tidskriften *Fältbiologen* samma år refererade jag till att jag undersökt hur många rapportörer som nämnt tornfalken i sin fenologirapport 1962 och 1963. Resultatet var inte glädjande. 1962 nämndes falken i 42 procent av alla rapporter, 1963 i 34 procent.

Jag konstaterade följande: "Jämför man hur rapporterna fördelar sig på jordbruksbygd och icke

FOTO: HANS-GEORG WALLENTINUS

Under 1950-talet var tornfalken fortfarande mycket vanlig i jordbrukslandskapet. Tornfalksbo på Ikö vid Mörkö, juni 1957.

jordbruksbygd [1962] blir sammanhanget än tydligare mellan tornfalkens försvinnande och den ökande giftspridningen. I de stora jordbruksdistrikten hade 34% av rapportörerna sett tornfalk, medan motsvarande siffra för övriga områden är 48%!"

I fenologirapporten för år 1964 skrev jag följande: "Artens förekomst i skilda delar av landet är av rapporterna att döma skrämmande dålig, tredje fenologidagen [19 maj] uppvisar t.ex. stora 'falklösa' områden."

I fenologirapporten från 1996 skrev författaren Rolf Jorde: "Den [tornfalken] rapporterades genomgående vara sällsynt". Han citerade också några rapportörer: "fanns förr om åren", "inte sedd på flera år". Flera sådana kommentarer fanns på de blanketter som skickades in.

Det gick alltså oroväckande snabbt utför för tornfalken.

Bättre analysmetoder behövdes

En ledare i *Fältbiologen* från 1964, föranledd av Rachel Carsons bok blev inledningen till aktionen "Samla kalla fakta", som genomfördes av Fältbiologerna och SNF åren 1964–65. Läsarna ombads skicka in döda fåglar till Statens veterinärmedicinska anstalt, SVA, där de skulle få dödsorsaken klarlagd.

Vid SVA var analysmetoderna för kvicksilver i små mängder inte speciellt välutvecklade vid denna tid. Därför kopplades metallurgiprofessorn Sven Eketorp från KTH in. Han tog fram

Hornugglan bodde några träd ifrån tornfalkarna. Ikö vid Mörkö, juni 1957.

en mycket exakt metod för mätning av de vikt-mässigt mycket små mängderna kvicksilverföreningar i fåglarnas fettvävnad.

Det svenska rekordet för kvicksilver i en enda fågel innehades en tid av en gulspärvar som hade 35 milligram kvicksilver per kilo kroppsvikt (en gädda svartlistas vid en halt på 1 milligram per kilo kroppsvikt).

År 1964 skrev Åke Axelsson i artikeln "Kan Kilsbergens uvar räddas?" resignerat: "Tyvärr får man nog svara nej på rubrikens fråga." ... "De båda uvar man nu håller i voljären vid Mälasjön befarar man ha blivit sterila till följd av att de fått kvicksilverförgiftade duvor från Örebrotrakten som mat."

Myndigheterna svårflörtade

I tidskriften Växtskyddsnotiser skrev D. Lihnell 1965 under rubriken "Utsädesbetningen under debatt": "I press och radio har under den senaste tiden naturskyddsfolket och ornitologerna gått till häftig attack mot användningen av kvicksilverhaltiga medel till betning av utsäde. Det framföres som ett faktum att en stor del av vår fågelvärld är hotad till sin existens till följd av kvicksilverförgiftning. I första hand sågs hotet vara riktat mot vissa fröätande fåglar, som

på de nysådda fälten kommer i tillfälle att äta betat utsäde. Beståndet av dessa fågelarter uppges minska i oroväckande takt. Även vissa rovfåglar skulle genom förgiftade bytesdjur falla offer för kvicksilverdöden och vara på väg att utrotas. Krav har rests på att betning med kvicksilverhaltiga medel skulle helt förbjudas eller åtminstone starkt inskränkas. Framställningar om snara åtgärder av denna art har inlämnats till Kungl. Maj:t och även tagit form av riksdagsmotioner."

Han fortsätter: "På naturskyddshåll synes man alltså ha sin inställning fullt klar: utsädesbetningen med kvicksilvermedel är en högst skadlig företeelse, en förstörare av oersättliga naturvärden."

Förbud till slut – nästan...

Året därpå noterade Rune Bollvik, Svenska Naturskyddsföreningen, att det inte gick som på räls att få bort kvicksilver från jordbruket: "Giftnämndens beslut att inte motsätta sig användningen av kvicksilverhaltiga betningsmedel har väckt oro och bestörtning hos naturvårdare och stora delar av allmänheten" ... "Den i sommar av SVA framlagda undersökningen 'Kvicksilverförgiftningar bland vilt i Sverige' visar klart vilken katastrofal inverkan kvicksilverbetningen har på det vilda."

Logga för aktionen "Samlakalla fakta" 1964–65. Teckning: Gunnar Lindemalm.

Det kan tilläggas att färgningen av det betade utsädet nu ändrades från rött – vilket det tidigare varit – till blått, eftersom forskning visat att blåfärgade korn inte var lika populära bland fåglarna som de rödfärgade (färgen kallades "Viktoriablå").

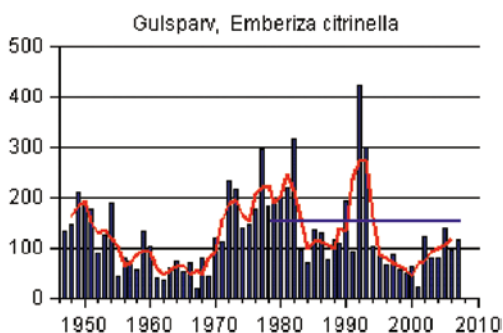
Trots giftnämndens beslut 1965 blev det till slut ohållbart för myndigheterna att förneka kvicksilvrets stora påverkan på fågelfaunan. 1966 förbjöds användningen av metylkviksilver, med motiveringen att man noterat omfattande påverkan på framförallt fröätande fåglar men också på rovfåglar.

Ytterligare restriktioner i användandet av kvicksilver infördes 1975, och 1988 förbjöds det (i princip) helt i t.ex. jordbruket och industrin. Inom parentes kan nämnas att all användning av kvicksilver förbjödits från halvårsskiftet 2009 (jo, du läste rätt), men industrin har respit till 2013 – trots förbudet redan 1988!

Gradvis återhämtning

Efter hand började fröätarna återhämta sig. Gulsparv kunde snart åter räknas i större skaror, och det blev nu åter möjligt att höra ortolansparv sjunga från björkdungarna i odlingslandskapet.

Med rovfågeln var det värre. När jag jämför dagens tornfalksförekomster med det sena 1950-talets tycker jag mig kunna konstatera att tornfalken aldrig nått samma populationstäthet som före kvicksilverkatastrofen. Men där spelar säkert senare förändringar i odlingslandskapet in – det handlar ju trots allt om en tidsrymd på 50 år då dessutom mycket i jordbrukslandskapet har förändrats.

Fångst av flyttande gulsparvar vid Ottenby 1947–2007. Diagrammet visar nedgången, som inleddes redan kring 1950 och som kulminerade under senare delen av 1960-talet. Då var antalet fångade gulsparvar nere i mindre än en tredjedel av antalen åren kring 1950. Återhämtningen gick sedan snabbt, och arten var uppe i tidigare numerär redan ett par år in på 1970-talet. Från SOF:s hemsida, under rubriken "Miljöövervakning".

Ett flertal aktioner inleddes för att hjälpa de rovfåglar vars antal gått ned till farligt låga nivåer. Program för pilgrimsfalk, havsörn (se sid. 92) och berguv (se sid. 99) inleddes. SOF och/eller Naturskyddsföreningen var drivande i många av projekten.

Fiskgjusen, som liksom övriga rovfåglar hade påverkats av kvicksilver, kunde komma tillbaka av egen kraft. Men i gjusens fall rörde det sig, liksom för havsörn och delvis berguv, mer om utsläpp av kvicksilver i vatten samt DDT och PCB (se nedan). Utsläppen kom från industrier, bl.a. pappersindustrin och elektronikindustrin, men även tandläkarmottagningar, kemilaboratorier, bekämpningsmedel i jordbruket m.m. Även trasiga febertermometrar som slängdes bidrog.

Kviksilveret visade sig tyvärr inte vara det sista hotet mot faunan. Snart nog uppmärksammades effekterna av PCB (polyklorerade bifenyler), liksom från bromerade (organiska föreningar med brommolekyler påkopplade) flamskyddsmedel och på senare tid könshormonliknande föreningar från industri och mediciner. Gulsparvsdiagrammet visar ett minimum även kring det senaste sekelskiftet. Kan-ske kan det vara flamskyddsmedlen som ligger bakom detta? Det gäller alltså att aldrig slappna av, men nu finns åtminstone en väl inövad apparat hos de ideella föreningarna när det gäller att agera mot ofta tröga myndigheter.

Havsörnens återkomst

AV BJÖRN HELANDER

Få ornitologiska projekt har väl uppmärksammats så mycket som Svenska Naturskyddsföreningens Projekt Havsörn. Framför allt genom det idoga arbete som eldsjelen Björn Helander under många år lagt ned på projektet och på att göra det känt. I den här artikeln berättar Björn själv om det lyckade havsörnsprojektet.

NÄR JAG Började intressera mig för fåglar på allvar i slutet av 1950-talet var havsörnen sällsynt. Den siffra som nämndes i fågelböckerna på den tiden, t.ex. Rosenbergs *Fåglar i Sverige*, 1955 (11), var att det fanns 40 par i hela Sverige.

Även om det i själva verket fanns mer än det dubbla, troligen totalt omkring 100 par vid Östersjökusten och ett litet antal i Lappland (2), var beståndet litet och arten upplevdes som sällsynt.

Beståndet hade ökat från fridlysningen 1924 och nådde ett tillfälligt maximum under 1950-talet, för att sedan långsamt börja minska igen. Denna minskning berodde inte, som tidigare, så mycket på den illegala förföljelse som i och för sig fortfarande förekom på en del håll. Det var istället fråga om ett helt nytt hot, i en ny tid – miljögifter.

Rachel Carsons bok "Tyst vår", som kom i svensk översättning 1963 (1), blev en väckarklocka som skrällde högt och öppnade ögonen för nya, skrämmande perspektiv. Och runt Östersjöns kuster kom just havsörnen att bli den art som tydligast av alla illustrerade effekterna av miljögifter.

Misslyckade häckningar

I början av 1960-talet blev det tydligt att det var något som inte var som det skulle med havsörnarnas fortplantning. Detta uppmärksammades i en artikel i *Sveriges Natur* 1963 av Viking Olsson (10), med uppgifter från Östergötlands skärgård.

Samma sak hade samtidigt observerats i det tysta på andra håll, inte minst i Stockholms skärgård. Där hade flera boplatser följts under

många år, utan att man kunnat konstatera att de hade producerat några ungar alls på senare tid.

Men detta med miljögifter var ännu ett i stort sett okänt begrepp för de flesta. Många ville skylla på att de skygga örnarna stördes av den ökande småbåtstrafiken. Och visst var örnarna skygga, efter all förföljelse som de under långa tider hade utsatts för. Men ändå – havsörnen lägger sina ägg tidigt i mars, och ungarna ska normalt vara halv vuxna när båtsäsongen drar igång i maj-juni. Det stämde inte riktigt.

Ägg utan vikt

Jag fick själv en första hint om att det var något annat än störningar från båtlivet som måste vara orsaken den första gång jag hittade ett övergivet ägg i ett bo. Det var i slutet av maj 1964. Boet, som jag fått tips om, låg i Stockholms skärgård.

När jag kom fram smet en gammal gulnåb-bad havsörn med grävitt huvud tyst iväg från boet utan att återkomma. Jag klättrade upp och lyckades ta mig runt bokanten. Det borde ha funnits halv vuxna ungar i boet vid denna tid, men jag fann bara ett ensamt ägg i bogropen mitt i det jättelika boet.

Jag kände på ägget – det var alldeles kallt. Ruvningen hade alltså avbrutits. Men när jag försiktigt lyfte upp det för att titta närmare på det kom överraskningen – ägget vägde nästan ingenting! När jag skakade lätt på ägget skramlade det inuti. Ägget var alltså helt intorkat.

För mig var detta första kontakten med det jätteproblem i form av skalförändringar genom påverkan från DDE (en stabil nedbrytningspro-

Havsörnsunge.

dukt av DDT) som drabbat havsörnen och flera andra arter så hårt.

Allt färre revir bebodda

Signalerna i början av 1960-talet om havsörnens problem gjorde att Naturskyddsföreningen började planera för en riksinventering av boplatser och häckningsutfall. Inventeringen drogs igång 1964, och jag deltog själv som ung volontär.

Resultaten från detta första års inventeringar visade att farhågorna om att allt inte stod rätt till med örnarna var riktiga. Fortplantningen hos de få par som fanns kvar var katastrofalt dålig!

Föreningen beslutade att följa utvecklingen under ytterligare några år – dystra år med mestadels misslyckade häckningsförsök. Ibland låg något ägg kvar i de övergivna bona och kunde tas tillvara, men oftare fanns där inget ägg alls, eller bara skalbitar.

Situationen bara fortsatte att försämrats. Det ena reviret efter det andra tömdes, och efter

ytterligare ett par år bedömde vi situationen som ohållbar – havsörnsbeståndet gick mot en krasch.

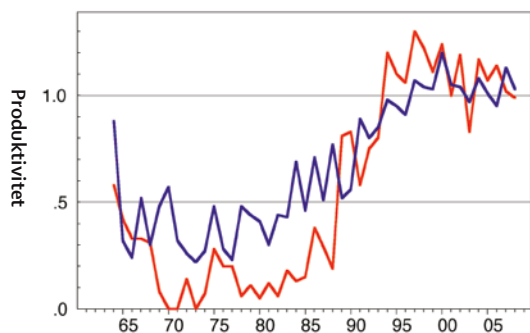
Projekt Havsörn startas

Idén att starta ett särskilt projekt för att vända utvecklingen tog form, och 1971 kom Projekt Havsörn igång. Projektet är uppbyggt kring inventeringar och forskningsinsatser, kombinerat med aktiva skydds- och stödåtgärder.

De viktigaste åtgärderna har varit arbetet med boplatsskydd och vinterutfodring. Boplatsskyddet är mer eller mindre ett evighetsjobb. Där blir man aldrig färdig – en bra tillgång till ändamålsenliga häckningsplatser är förstås helt avgörande för artens framtid. Och den omfattande stödutfodringen vintertid var det som räddade beståndet från att kollapsa helt under 1970-talet (4).

Utvecklingen vänder

Det är påfallande hur oerhört dåligt fortplantningen fungerade under lång tid i just Stock-

Figur 1. Produktiviteten hos havsörnar vid svenska östersjö-kusten. Röd linje anger Stockholms län (AB) och blå linje kusten förutom AB län. Havsörnens produktivitet definieras som det genomsnittliga antalet ungar som produceras i beståndet per par och år, inräknat alla kontrollerade par i beståndet, d.v.s. även de som inte producerat någon unge räknas in. Produktiviteten i det svenska kustbeståndet fram till början av 1950-talet är beräknad till ca 1,3 ungar per par, baserat på en genomsnittlig andel lyckade häckningar på 72 procent och en genomsnittlig ungkullstorlek på 1,84 (3). Dessa värden använder vi som referensnivåer för normal produktion. (Från Helander, 1994).

holms län. Under perioden 1964–1988 (25 år) lyckades per år bara i genomsnitt 13 procent av paren få fram någon unge. Ett medelvärde för produktiviteten – antalet producerade ungar utslaget på alla kontrollerade par – stannade under samma period vid 0,17 ungar per par och år.

Även kustbeståndet i övrigt hade en starkt nedsatt reproduktion under samma period, med en genomsnittlig produktivitet på 0,41 – att jämföra med den normala på ca 1,3.

Figur 1 visar utvecklingen av produktiviteten hos havsörnsbeståndet i hela Stockholms län från 1964. Av figuren framgår att de första tecknen på en förbättring av fortplantningen kunde konstateras något tidigare i det övriga kustbeståndet (1984).

Förbättringen i Stockholms län dröjde till 1988, då häckningsframgången kom ikapp med ett dramatiskt språng. Under 1990-talet var produktiviteten något högre i Stockholms län än längs den övriga kusten, men nivåerna har utjämnats under 2000-talet och ligger nu på drygt 1,0.

Höga koncentrationer miljögifter

Ambitionen i inventeringsarbetet har varit att följa utvecklingen i alla kända revir år efter år för att dokumentera häckningsresultatet och

Märkning och provtagning av en havsörnsunge. Kurt Elmqvist till vänster och författaren till höger.

antal ungar. Samtidigt har det gällt att få tag på så många av de döda äggen som möjligt, för undersökningar av miljögifter och skalkvalitet.

Det har också varit viktigt att dokumentera de häckande havsörnarna, så långt detta varit möjligt, och att registrera byten av individer i paren. Detta är av stort intresse, dels eftersom det är en förutsättning för att kunna beräkna den genomsnittliga överlevnaden, dels för att få ett bättre underlag för tolkningar av miljögiftseffekter på fortplantningsförmågan.

Hos havsörnen har just sambanden med miljögifter varit viktiga att studera. Havsörnarnas ägg och vävnader har haft de högsta koncentrationerna av DDT- och PCB-substanser som påvisats bland fåglar i Sverige och är bland de högsta i hela världen.

Det var nog ingen tillfällighet att det var just i en död havsörn – för övrigt en fågel från Stockholms skärgård – som PCB upptäcktes som ett miljögift. I enorma koncentrationer, dessutom. Det blev en världsnöhet när resultaten publicerades 1966 (9).

29 ungar på 19 år!

Ett exempel från ett havsörnsrevir i Stockholms

År	Observationer	Produktion	År	Observationer	Produktion
1957	1 flygg unge sedd	>1	1984	äggska i boet	0
1958	1 flygg unge vid bo	>1	1985	ruvat, misslyckades	0
1959–61		inga data	1986	ny subadult hona!	1
1962	bo använt, tomt	0	1987	äggska i boet	0
1963	bo använt, tomt	0	1988		1
1964	1 övergivet ägg	0	1989		1
1965	2 övergivna ägg	0	1990		2
1966	1 övergivet ägg	0	1991	äggska i boet	0
1967	spillning, öde	0	1992	Troligen samma par under lång period från 1986.	2
1968	nytt bo, tomt	0	1993		2
1969	använt bo, tomt	0	1994		2
1970	äggska i boet	0	1995	Hannen var född 1978 i Stockholms skärgård, avläst vid häckplatsen 1987 och kontrollerad senast år 2000.	1
1971	äggska i boet	0	1996		2
1972	2 adulta, ej häckning	0	1997		2
1973	nytt bo, adult hanne död	0	1998	Honan ej kontrollerad vid bo, men en adult hona låg död vid häckplatsen i september 2006; född vid finska kusten 1982. Åldern stämmer också med att den var subadult vid första häckning 1986.	2
1974	spillning, mkt fjädrar	0	1999		1
1975	ny hanne, missl. häckn.	0	2000		1
1976	spillning, fjädrar vid bo	0	2001		2
1977	äggska i boet	0	2002		1
1978	äggska i boet	0	2003		2
1979	ad hona + ny hanne	0	2004		2
1980	1 övergivet ägg	0	2005		1
1981	misslyckad häckning	0	2006		1
1982	1 ad i boet	0	2007	ny adult hona, ej häckning	0
1983	misslyckad häckning	0	2008		2

Tabell 1. Häckningsprestanda i ett häckningsområde för havsörn i Stockholms skärgård under en 50-årsperiod.

skärgård illustrerar den typiska bilden av utvecklingen när det gäller fortplantningsförmågan (tabell 1).

Den sista kända lyckade häckningen i reviret, innan våra inventeringar startade 1964, ägde rum 1958. Häckningsplatsen har kontrollerats årligen sedan 1962, och inte en enda lyckad häckning genomfördes till och med 1985. Året därpå, 1986, kom ett trendbrott i samband med att en ny, subadult, hona gjorde entré. Något tidigare, eller möjligen samtidigt, kom också en ny hanne in i bilden. Hannen var född 1978 och honan 1982.

Allt tyder på att detta par sedan dess har häckat på lokalen fram till helt nyligen. Häckningar har skett i en obruten svit från 1986 till 2006, och under denna period (21 år) skedde bara två misslyckade häckningar. 19 lyckade häckningar producerade 29 ungar!

Produktiviteten under dessa 21 år blir hela

1,38 ungar per år – inget dåligt facit för ett havsörnsrevir! Kontrasten mot de föregående minst 24 åren utan en enda producerad unge i reviret är minst sagt slående.

Långa tidsserier en fördel

De långa tidsserierna, med årliga kontroller i olika revir, har skapat unika förutsättningar att studera effekterna på reproduktionen av olika miljögiftsbelastningar. Detta har gjort att vi kan jämföra inte bara mellan olika revir, och mellan olika honor inom samma revir, utan också med olika miljögiftsbelastning hos samma hona under hennes levnad.

Havsörnar blir ofta gamla – om än inte riktigt lika gamla som fåglarna i paret som beskrevs ovan. Medelåldern hos adulta, revirhållande, fåglar födda 1975–1981 var minst 18 år (5), och den äldsta kända ringmärkta häckfågeln är för närvarande 30 år (6).

Författaren med bytesrester från ett havsörnsbo: storskarv och grågås.

Förbud gav resultat

Produktiviteten för hela det svenska kustbeståndet av havsörn har varit starkt relaterad till koncentrationerna av DDE och PCB i fett från döda havsörnsägg som samlats in sedan mitten av 1960-talet. Men användningen av DDT och PCB förbjöds, eller reglerades hårt i Sverige och övriga Östersjöländer först under första halvan av 1970-talet.

Resultatet blev det önskade. Koncentrationerna av DDE minskade tydligt, men med en fördröjning i tiden. I de insamlade äggen var koncentrationerna i stort sett oförändrade under 1970-talet och började minska tydligt först under 80-talet. Vad gäller PCB var fördröjningen ännu längre. Först då halterna av DDE och PCB gått ned till en tredjedel av vad de var i mitten av 1960-talet började häkningsframgången öka. Brytningspunkten ligger omkring år 1980.

Från mitten av 1980-talet märktes en tydlig ökning av produktiviteten i beståndet. Ökningen fortsatte fram till slutet av 1990-talet för att sedan plana ut.

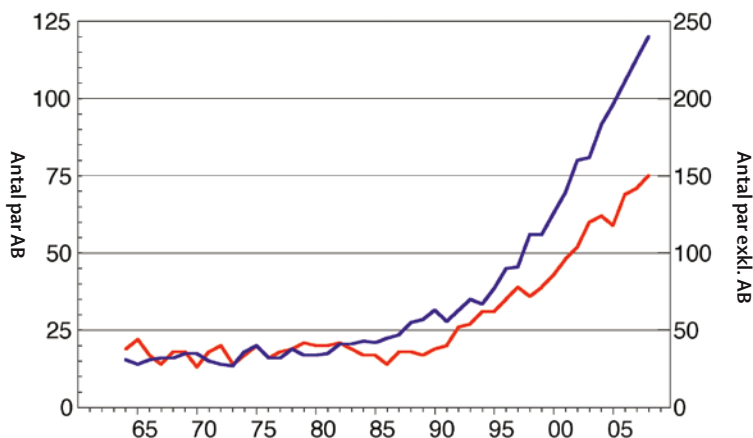
Ett typiskt fenomen hos kustens havsörnar

under framför allt 1960- och 70-talet var att de döda ägg som kunde tillvaratas i bona var starkt intorkade. Detta har i första hand kopplats till en påverkan från DDE. Men när vi undersökte sambanden mellan skalparametrar, miljögifter och produktivitet hos alla ägg, visade det sig att produktiviteten var ännu starkare kopplad till graden av uttorkning av äggen än till koncentrationen av DDE (8). Vad berodde detta på?

Gamla fåglar fortsatt improduktiva

Flera gamla honor har kunnat följas under många år, och vi har kunnat analysera döda ägg från vitt skilda år. Det har då visat sig att trots att halterna av DDE och PCB sjönk i äggen, till nivåer där yngre fåglar fortplantade sig i stort sett normalt, så förblev dessa gamla fåglar helt improduktiva och fortsatte att producera ägg som torkade ut. Det är tydligt att dessa fåglar hade fått permanenta skador av sin tidigare mycket högre belastning med miljögifter. Det hjälpte alltså inte att koncentrationerna av dessa gifter sjönk i dessa individer.

Sambanden mellan produktivitet och upp-

Figur 2. Antal revirhållande havsörnspar vid svenska Östersjökusten. Röd linje anger Stockholms län (AB), med skala till vänster, och blå linje kusten förutom AB län, med skala till höger.

mätta koncentrationer i äggen har annars varit mycket starka för både DDE och PCB. Men ett problem när man ska tolka effekterna av DDE och PCB är att koncentrationerna av dessa två substanser är så starkt korrelerade – en hög DDE-halt i äggen motsvaras oftast av en hög PCB-halt.

Detta hänger ihop med att båda kemiskt sett tillhör samma grupp, s.k. klorerade kolväten, som är fettlösliga och därmed ofta uppträder på samma sätt i miljön. Det har därför varit svårt att med säkerhet säga om den dåliga fortplantningen berott på DDE eller PCB, eller på båda. Här har våra långa tidsserier återigen varit avgörande för möjligheten till tolkningar.

DDE har minskat mest

DDE har minskat proportionellt mycket mer än PCB under perioden, och ligger nu mestadels under det gränsvärde som beräknats för påverkan på fortplantningen (7). Det visar sig att i ägg med döda foster från 1988 och senare, där koncentrationerna av DDE sjunkit betydligt, finns istället ett starkt samband med PCB.

Ett försök till skattning av ett gränsvärde för påverkan från PCB, baserat på överlevnaden av foster hos havsörn, är omkring 500 µg/g i fett i gulan. Halterna i analyserade ägg från åren 1965–1985 var i genomsnitt ungefär dubbelt så höga.

Det på motsvarande sätt skattade gränsvärdet för påverkan på produktiviteten av DDE är 100–120 µg/g, medan koncentrationerna i örnarnas ägg under 1960- och 70-talet var 5–10 gånger högre. En slutsats av detta är att den största

orsaken till Östersjöörnarnas mycket dåliga fortplantning under perioden har varit effekter av DDE (från föroreningen av miljön med DDT), men att effekter också från PCB till största delen maskerats genom effekterna av DDE (8).

Beståndsutvecklingen

Det är intressant att se hur beståndsutvecklingen svarade på den förbättrade fortplantningen.

Avläsningar av ringar på häckfåglar visar att hemortstroheten varit stark hos våra havsörnar. Avståndet från födelse- till häckningsplats var i medeltal ca nio mil för 35 hannar och ca elva mil för 37 honor (5). I det uttunnade bestånd vi haft under expansions-skedet har det varit gott om plats att slå sig ned i närheten av sin födelse-trakt.

Mot bakgrund av den sämre reproduktionen i Stockholms län, och att förbättringen av fortplantningen började något senare än i övriga kustavsnitt, kunde man förvänta sig att även beståndsökningen skulle komma senare. Tecken på detta kan anas i figur 2. Figuren visar att beståndet i Stockholms län ligger kvar på oförändrad nivå, runt 20 par, ända fram till 1990–91. Först därefter börjar det vända uppåt.

Beståndet vid den övriga kusten var 30–40 par till i början av 1980-talet, men började vända uppåt redan kring 1985.

Självfallet spelar kvaliteten på biotoperna också en stor roll. Stockholms län har mycket goda havsörnsbiotoper, inte minst i skärgården, och antalet besatta revir ökade under några år mycket snabbt.

Inom kustavsnittet Arholma-Landsort kan

Björn Helander vid ett havsörnsbo för många år sedan.

man under de senaste åren se tecken på en avmattning i ökningstakten. Antalet kontrollerade häckningsförsök från 2000 till 2008 var 23, 38, 41, 50, 54, 49, 52, 50 och 56. Men för länet som helhet har ökningen fortsatt, och beståndet i kustområdet uppgår nu till 75 par.

Stor och glädjande ökning

När man ser tillbaka på de 45 årens inventeringar känns det nästan lite överkligt att det idag enbart i Stockholms län finns många fler havsörnspar än det fanns längs hela Östersjökusten på 1970-talet!

Havsörnen har också återkoloniserat insjölokaler i större delen av södra och mellersta Sverige. Ett litet antal av dessa – hittills bara en handfull – finns i Stockholms län.

Det kan idag vara lätt att glömma hur illa det var på den tiden då det gick fyra-fem misslyckade häckningar på varje lyckad, och när de lycka-

de häckningarna nästan alltid bara resulterade i en unge. Idag går det två lyckade häckningar på varje misslyckad.

Ett viktigt resultat att lägga på minnet är alltså att trots att det såg ganska hopplöst ut för 40 år sedan så gick det att vända utvecklingen!

Havsörnsinventeringarna bidrog till att användningen av miljögifter som metylkvicksilver, DDT och PCB reglerades och förbjöds. Och nu kan vi tryggt konstatera vilken betydelse förbuden haft för örnarna. Men vilken tid det tog! Den första förbättringen av fortplantningsförmågan visade sig inte förrän drygt tio år efter det att förbudet mot DDT infördes. Sedan tog det ytterligare tio år innan fortplantningen var tillbaka på i stort sett samma nivå som före 1960-talet.

Vi kan bara hoppas att samhället lärt sig av detta – ett tydligare exempel på långvariga effekter av stabila och ackumulerande miljögifter får man leta efter!

REFERENSER

- (1) Carson, R. 1963. *Tyst vår*. Tidens förlag.
- (2) Helander, B. 1988. Den svenska havsörnsstammens utveckling – en tillbakablick. I: Gerdehag, P. & Helander, B., *Havsörn*. Bonniers. Stockholm, sid. 86–91.
- (3) Helander, B. 1994. Pre-1954 breeding success and productivity of White-tailed Sea Eagles *Haliaeetus albicilla* in Sweden. I: Meyburg, B.-U. & Chancellor, R.D. (red.), *Raptor Conservation Today*. WWGBP/The Pica Press, sid. 731–733.
- (4) Helander, B. 1999. Projekt Havsörn – Sveriges första faunaprojekt. *Sveriges Natur Årsbok* 90:86–93.
- (5) Helander, B. 2003. The international colour-ringing programme – adult survival, homing, and the expansion of the White-tailed Sea Eagle in Sweden. I: Helander, B., Marquiss, M. & Bowerman, W. (red), *SEA EAGLE 2000*. Åtta.45 Tryckeri AB, Stockholm, sid 145–154.
- (6) Helander, B. 2009. Havsörn – Minst 52 ungar i Stockholms skärgård. *Levande Skärgårdsnatur* 2009, sid. 18–19.
- (7) Helander, B., Bignert, A. & Asplund, L. 2008. Using raptors as environmental sentinels: monitoring the White-tailed Sea Eagle *Haliaeetus albicilla* in Sweden. *Ambio* 37(6):425–431.
- (8) Helander, B., Olsson, A., Bignert, A., Asplund, L. & Litzén, K. 2002. The role of DDE, PCB, coplanar PCB and eggshell parameters for reproduction in the White-tailed Sea Eagle (*Haliaeetus albicilla*) in Sweden. *Ambio* 31(5):386–403.
- (9) Jensen, S. 1966. Report on a new chemical hazard. *New Scientist* 32:612.
- (10) Olsson, V. 1963. Havsörn och berguv i fara. *Sveriges Natur* 54 (6):177–184.
- (11) Rosenberg, E. 1955. Fåglar i Sverige. Almqvist & Wiksell. Uppsala.

Öga mot öga med Stockholms uvar

AV **ALAR BROBERG**

Det finns de som möter berguvar öga mot öga ganska ofta. Till dem hör Alar Broberg, som ansvarar för övervakning av berguv i Stockholms län. I den här artikeln ger han en inblick i hur arbetet med inventering och ringmärkning kan utveckla sig, och bjuder på några riktigt goda historier.

En berguvsunge blir mätt och märkt enligt alla konstens regler.

FOTO: CHARLEY WIKLUND

EN AV DE aktiviteter som StOF engagerat sig i är övervakning av berguv i länet. En berguvsinventering startades i Stockholms län i slutet på 1970-talet av Jan Ohlsson (Nynäshamn), och i början av 1980-talet började Alar Broberg och Svante Joelsson som medhjälpare. Ganska snart delades området upp i två delar, Nynäs rapportområde (Jan Ohlsson med flera) och resterande del av länet (Björn Hjernerquist, Svante och Alar).

Runt 1984 började berguvsgrupperna sam-

arbeta med Skärgårdsstiftelsen, ett samarbete som fortsätter än idag. Inventeringen av berguv i skärgården är en del av Skärgårdsstiftelsens projekt "Levande Skärgårdsnatur".

Numera hanteras Nynäsområdet av Björn Lundberg och Paul Elfsström m.fl. Resten av länets sköter jag själv med stöd av olika medhjälpare. Claes Kyrk, Helge Röttorp samt Gunnar Hjertstrand från Skärgårdsstiftelsen är de mest aktiva.

Området är stort, och jag är väldigt beroende

En berguv kommer svepande i det sista kvällsljuset.

av inventeringshjälp och information från så många som möjligt. Jag vill därför tacka alla som har hjälpt oss genom åren – länsstyrelsen, ett antal kommuner, Skärgårdsstiftelsen, Ringmärkningscentralen, privata företag och massor av privatpersoner – samt markägare.

Markägarna är betydelsefulla för att vi ska kunna komma in i vissa områden och få hjälp med skyddet av uvarna.

Samma metodik hela tiden

Huvudsyftet med inventeringen är att uppskatta antalet uvrevir i länet och övervaka beståndsutvecklingen över tid. Den grundmetodik som vi följt hela tiden innebär att vi:

- lyssnar efter ropande uvar (senvintern),
- letar efter spår av uv i nya områden (våren),
- letar igenom alla kända uvlokaler (försommaren) – åtminstone alla lokaler där vi vet att det har funnits berguvar under de senaste åren,
- försöker hitta nya uvkullar genom att vara ute och lyssna på nätterna – vi får även in en hel del tips under året som vi följer upp, samt
- kontrollerar gamla, övergivna, lokaler (vart tredje år).

Finns det berguv i uvbranterna brukar vi hitta spår. Om vi hittar ungar ringmärker vi dem, men ringmärkningen är en sekundär sak.

Stabil stam på senare år

Uvstammen har varit ganska stabil i Stockholms län under de senaste tio åren, med 60-talet aktiva revir. På 1970-talet, däremot, var stammen mycket liten, och de flesta upparen fanns i skärgården. På den tiden fanns Sveriges tätaste uvstam strax söder om vårt område, som fylldes på med nya uvar därifrån.

Stammen är som en följd av denna invandring fortfarande klart starkast i de södra länsdelarna. Ännu idag är antalet revir i områden norr om Stockholms innerstad väldigt få, och det gäller både fastlandet och skärgården.

Under 1980-talet ökade stammen ganska snabbt, d.v.s. med några revir per år. Ökningen var verklig, och berodde alltså inte på att våra kunskaper om arten fördjupades för varje år som gick. Berguvar flyttade dessutom in till ett flertal inlandslokaler som vi följt under många

En av Skansens berguvar.

FOTO: CLAES KYRK

år (inte bara med tanke på berguv). Ett exempel är Kungshatt.

Från soptippar till schakt

När man följer en art under många år, oavsett vilken, så får man vara med om mängder av minnesvärda episoder. En hel del är förknippade med besök på udda lokaler, som t.ex. soptippar (de luktar inte så gott i juni!). Eller vad sägs om att hitta ett bo under hallonbuske på ett hygge där man samtidigt bygger nya villor?

Andra exempel på häckningslokaler man inte glömmer i första taget är bergtäkter där man spränger ofta, klippor väldigt nära sommarstugor där folk vistas året runt, gasverkets kolsorteringsverk, militära områden och ventilationsschakt i byggnader. Slutligen bon i maskiner, holkar och andra udda platser.

Skrämmande anfall

Turligt nog är mycket få uvar riktigt aggressiva och anfaller. Att bli angripen av en hona är nämligen en skrämmande upplevelse. Först brukar honan ropa och skrika tills hon inser att vi inte tänker lämna området. Sedan kan hon komma flygande mot en i full fart. När hon väl anfaller går det så pass fort att man inte hinner reagera, och om oturen är framme så står man där med en rispa i kläder och rygg.

Vi försöker att alltid ha en person som håller utkik och varnar när honan kommer svepande, så att man får tid att dra in huvudet. Jag är mest rädd om mina ögon, så jag använder alltid något slags glasögon. Med dessa skyddsåtgärder är risken för att bli fysiskt skadad inte så stor, men man blir rätt omskakad av själva upple-

Uvungarna kan vara fenomenala på att gömma sig i terrängen.

FOTO: CHARLEY WIKLUND

velsen. Hannarna är mycket fegare än honorna och är mycket sällan framme för att skrämma bort oss. På sin höjd kan någon enstaka hane försöka få iväg oss genom att hoa.

Elak hona – från Skansen?

I länet har vi 2–4 honor som vi tycker är särskilt elaka. En av de elakaste häckade på en skärgårdsö där ägaren och hans familj var fågelrädda. Uvungarna brukade sitta nära komposten, och på sommaren när barnen skulle gå dit med avfall kom honan ofta svepande och skrämde dem ordentligt.

Att honan var aggressiv och orädd för människor sades bero på att hon var utsläppt från Skansen.

För att lugna ner situationen tog vi med familjen till ön där vi ringmärkte, men det blev inte så bra eftersom honan anföll och vi måste ducka.

Uvarna måste bort...

Till slut blev det för mycket för tomtägaren, som ansökte hos länsstyrelsen om att få skjuta

eller flytta uvarna. Otroligt nog tog han inte lagen i egna händer.

Länsstyrelsens beslut blev att vi skulle ta äggen till Skansen för kläckning och att ungar skulle släppas ut i skärgården. Utan ägg och ungar att skydda skulle uvhonan inte se någon anledning att gå till anfall. Sedan alla tillstånd blivit klara åkte Sten Söderlund från Skärgårdsstiftelsen till platsen i slutet av april för att hämta äggen. Men boet var tomt och ingen uv syntes till – ett resultat som alla var nöjda med!

När vi under den följande pingsthelgen åkte runt och inventerade i skärgården fick vi någon timme över och bestämde oss för att göra en ny kontroll. Jag hoppade i land och gick upp mot boet, som låg under en stor sten, och tittade in i det från lite håll. Där låg en hona och glodde på mig!

... vilket inte var det lättaste

Hmm – vad skulle vi göra nu? Ungar eller ägg skulle till Skansen, men hur? Honan låg kvar och glodde ilsket med sina brandgula ögon,

och jag backade undan. Efter en diskussion bestämde vi oss för att försöka fånga henne, planen var inte mer detaljerad än så.

Sten ställde sig en bit framför boet och såg till att han fick hennes uppmärksamhet, flaxade med armarna och pratade med henne. Själv smög jag iväg till den ena sidan av stenen. Jaha, och nu då? "Äh, vi kör på och ser vad som händer." Så jag hoppade fram och ställde ett ben tvärs över öppningen. Honan var kvar. Bra eller inte? En uv, med stora klor, under en sten. Henne skulle jag fånga. "Näe, jag sticker inte in handen (kattugglor gör ont nog)."

Till slut tröttnade honan på mig och försökte tränga sig ut under mitt ben. Då kunde jag trycka ned fågeln mot marken och på så vis fånga henne.

I handen är uven snäll

Har man väl en uv i sitt grepp brukar den vara ganska snäll, och man blir sällan klöst. Honan var omärkt, visade det sig. Det var alltså ingen Skansenuv, och i boet låg fyra ägg. Det är den enda kull med fyra ägg som jag har sett i länet hittills.

Vi släppte honan efter ringmärkningen. Året därpå upptäckte vi att hon häckade igen på samma plats. Vi ringde till Skansen för att förbereda dem på att ta emot äggen. Eftersom det var helg tog det en stund att få tag i någon som kunde ta hand om dem, men jag var välkommen. Jag var stressad och låg efter i min tidsplan – familjen väntade – och det snabbaste var att köra upp med bilen till karantänen. Det kändes heltokigt att komma körande på de små vägarna bland alla påfåglar, vitkindade gäss och människor. Så numera går jag alltid till fots inne på Skansens område.

Åter till ön. Den fågelrädda familjen hade nu flyttat därifrån, och de nya ägarna var väldigt glada över att ha berguv på tomten (det gäller de flesta – uven blir ett slags symbol för området). Tyvärr är uvarna borta från ön sedan några år, men de kan dyka upp igen när som helst.

Gasverket tas i besittning

Stockholms mest kända uvar, det vid gasverket, blev i början av 1990-talet en mediaföljetong och kan inte bara hoppas över i en redovisning av berguvsövervakningen i Stockholms län.

FOTO: ALAR BROBERG

Anna Lind döper en av berguvsungarna i Värtagasverket. Året var 1995.

Egentligen började det hela med att Henrik Waldenström hade en vision om hur Ekoparken skulle kunna använda pilgrimsfalkar som en symbol för ekoparksidén. Tanken var att ha falkungar i en holk och mata ungarna tills de blev flygga, i hopp om att någon stannade kvar för att så småningom häcka.

Men innan planen hann genomföras, hösten 1992, började en berguvshanne ropa i gasverksområdet. Uv och pilgrimsfalk i samma berg/område brukar vara lite farligt för falkarna. Falkplanen fick således läggas i malpåse, medan hoppet stod till att uven skulle börja häcka och bli en symbol för Ekoparken.

Bo på sjätte våningen

Under vintern dök en hona upp, och vi försökte sprida så mycket information om uvarna som möjligt för att alla som ville skulle få chansen att se och höra berguv. Massor av observationer av paret gjordes under våren, och det såg ut som om uvarna skulle häcka.

Favorithuset var ett förfallet kolsorteringsverk inom Stockholm Energis område. Som

skydd för uvarna svetsade man fast den enda dörr som ledde in i huset. Uvarna tackade med att häcka på altanen på sjätte våningen. Huset var väldigt förfallet, och att gå runt där kändes inte helt säkert. När uvarna hade försvunnit revs det.

Vi ringmärkte tre ungar första året, och Henrik lyckades få dit en hel del massmedier som dokumenterade händelsen.

Under Vattenfestivalen i augusti blev uvhanen sjuk och fördes till Skansen för vård. Eftersom fågeln var ringmärkt fick vi reda på att det var en hanne som vi hade släppt ut i skärgården. Hans namn var Karl-Edvard.

Karl-Edvard lika poppis som Arafat

Eftersom det var en revirhävande hanne med en hona, väcktes tanken på radiopejling. Jag tog kontakt med Erik Hemingsson på Berguv Nord och fick låna en radiosändare samt pejlingsutrustning. När Karl-Edvard mårde bra igen klistrade vi fast radiosändaren på en stjärtpenna för att kunna följa honom under våren (tills han ruggade pennan i juni).

Vid frisläppandet i november hade Henrik fått riktig fart på media. Det var en ruggig kväll, och det var minst lika många journalister på gasverksområdet som skrev och berättade om Karl-Edvard som på Arlanda, där PLO-ledaren Yasser Arafat samtidigt anlände.

Under våren spårade jag och Mats Jansson Karl-Edvard genom Stockholm, när han flög runt och höll ordning på sitt revir. Senare under våren blev det mest att åka till Gärdet och titta på när han fångade vattensork.

"Koppla hunden!"

Vi pejlade Karl-Edvard till Gärdet en sen kväll i februari. Han satt då ute på ängen som en stor, mörk skepnad mot den vita snön. Jag hade några kompisar i mitt följe som ville försöka fotografera den orädda fågeln. Vi promenerade lite långsamt ut mot honom, då en dam med en hund passerade förbi oss i full fart. Damen

vände sig om och skrek argt till oss: "FÖR TUSAN, NI MÅSTE KOPPLA HUNDEN!"

Vilken hund? Aha, hon menade nog Karl-Edvard... Jag försökte förklara att skepnaden därute var en berguv. Damen fnyste bara, och satte upp farten igen. Självklart flög Karl-Edvard iväg när hon kom väldigt nära, och nu skrek hon "OOO VAD STOR HAN ÄR!"

När en uv med ett vingspann på ca 1,5 meter lyfter framför en i mörkret så upplevs den som **väldigt** stor. Damen blev lätt chockad, hon hade trott att vi drog en rövarhistoria.

Det hela slutade med ett samtal om berguvar där vi poängterade att uven inte är farlig för hundar eller småbarn.

Rapporter välkomna!

Gasverksparet häckade under tre år, och vi ringmärkte sex ungar (3+2+1), alltid under bevakning av ett stort massmedieuppbåd. Det byggdes podium av lastpallar så att alla kunde se. Sista året var även förskolorna i området inbjudna för att se ringmärkningen. Henrik var i sitt esse och Stockholm Energi passade på att visa hur miljövänliga de var.

Sin sista höst påträffades Karl-Edvard åter svårt medtagen. Han var nu så svårt sjuk att man avlivade honom på Skansen. Under våren var honan kvar, men försvann snabbt.

Jag är alltid mycket tacksam för rapporter och idéer om var vi kan hitta berguv. Tyvärr har störningar från folk ökat under de senaste åren, och jag har därför blivit klart mer restriktiv med att sprida information om var berguvarna finns. Om du har kunskap om en uvlokal så njut av fåglarna men håll lokalen för dig själv. Kontrollera gärna med oss att vi känner till lokalen, och rör dig inte i bobranten.

Det enda "offentliga" uvparet 2009 är det som under våren höll till i närheten av bl.a. KTH, Lill-Jansskogen och på Östermalm. Om paret är kvar våren 2010 kommer vi inom övervakningsprogrammet att ge viss information om det, även om vi hittar en häckning.

Sillgrisslan allt vanligare i Stockholms skärgård

AV **ROLAND STAAB**

Invandraren framför andra i Stockholms skärgård, sillgrisslan, har varit föremål för ett omfattande ringmärkningsprojekt som inleddes redan i början av 1970-talet. Förutom att drygt 5 000 grisslor ringmärkts hittills, har projektet bidragit till ökad kunskap om grisslornas liv och förflyttningar. Vad artikelförfattaren Roland Staav inte vet om Östersjöns grisslor är inte värt att veta – här berättar han ingående om dessa fascinerande fåglar och hur de ökat inom vårt område.

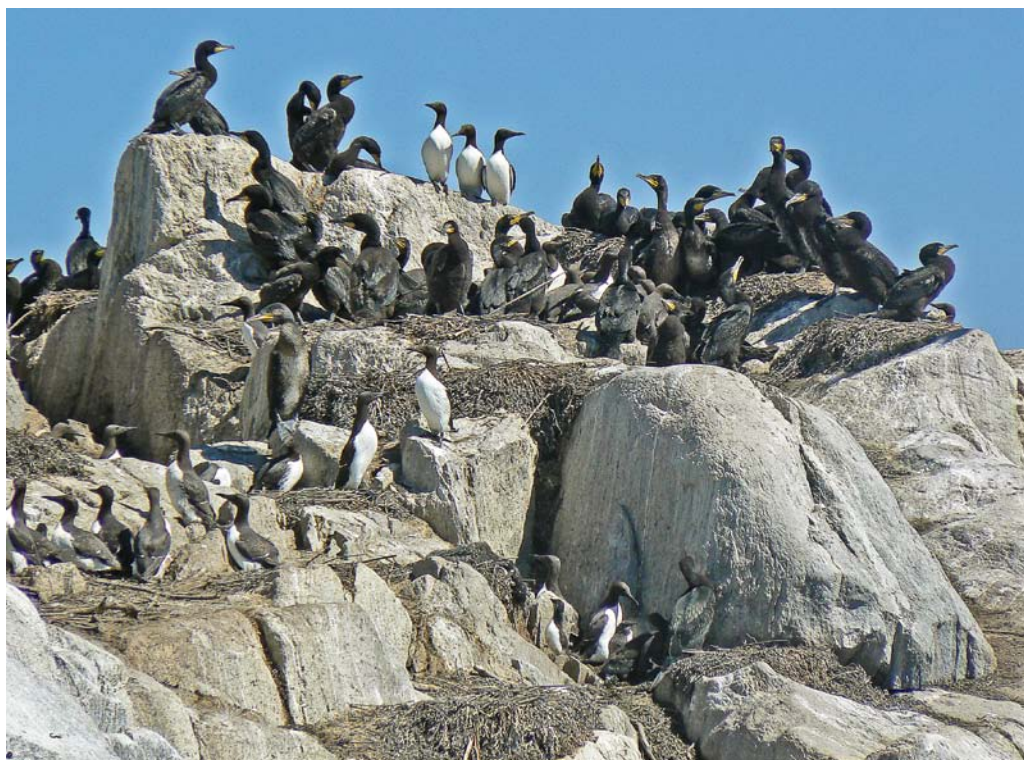

FOTO: ROLAND STAAB

Sillgrisslor och storskarvar på Grän.

SILLGRISSLAN HAR UNDER 1960- och 1970-talen invandrat som häckfågel till Stockholms läns skärgård, och beståndet innehöll i början av 2000-talet minst 600 par. Skärgårdsstiftelsens projekt Levande Skärgårdsnatur och dess föregångare har följt beståndets utveckling, och i ett omfattande ringmärkningsprojekt som pågått under flera decennier har drygt 5 000 sillgrisslor märkts.

Fynden visar att utflyttningar och byten mellan kolonierna är vanliga i hela Östersjön, och att sillgrisslor från Atlanten någon gång också kan slå sig ned i våra kolonier.

Det omfattande ringmärkningsprojekt som bedrivits visar också att sillgrisslor kan bli mycket gamla och att flera fåglar blivit betydligt äldre än 30 år. Lokalt kan storskarvar gynna sillgrisslorna kraftigt, vilket mycket tydligt har

Kolonier av sillgrisslor 2009. 1. Sule Skerry, Orkney, 2. Hallands Väderö, 3. Christiansö, Bornholm, 4. Stora Karlsö, 5. Lilla Karlsö, 6. Hamnskar, Bålinge, 7. Gunnarstenarna, 8. Grän, 9. Svenska Högarna, Lillö, 10. Svenska högarna, Kalken, 11. Understen, Abborren, 12. Understen, Stridsbådan, 13. Saltvik, Åland 14. Saggö, Åbo, Finland, 15. Bonden, 16. Haverören, Aspskar, Finland.

visat sig i södra skärgården under de senaste åren.

Wibeck hade sina aningar...

Redan under sina klassiska sjöfågelinventeringar i Stockholms skärgård 1939 anade Edvard Wibeck att sillgrisslor i framtiden skulle kunna slå sig ned som häckfåglar på några av de yttersta skären, troligen i någon av de befintliga tordmulekolonierna. Han skrev, år 1935: *"Det tycks mig alltså hava ett visst intresse, att för framtiden hålla ett vakande öga på dessa."*

På den tiden var sillgrisslan bara känd som häckfågel från Karlsöarna utanför Gotland och från Græsholm vid Bornholm i Danmark, där den upptäcktes 1928. På ön Bonden i Ångermanland upptäcktes de första häckningarna 1942. I skärgården uppträdde sillgrisslan på den tiden enbart som sällsynt vintergäst i isvakar utanför de yttersta skären.

Unikt ringmärkningsprojekt

Wibecks förhoppningar skulle infrias, och genom olika kustfågelinventeringar, liksom Skärgårdsstiftelsens projekt Levande Skärgårdsnatur, har vi under de senaste decennierna i detalj kunnat följa invandringsförloppet och utvecklingen på de olika häckningsskären.

År 2008 häckade sillgrisslor i flera hundra par på en mängd tordmuleskar i skärgården, från

Gunnarstenarna i söder till Understens skärgård i Ålands hav i norr (se kartan).

Jag vill i denna artikel framför allt presentera resultat från ringmärkningsarbetet. Detta projekt är unikt i Sverige, eftersom ungefär lika många vuxna fåglar som ungar blivit märkta. Årligen kontrolleras även ett hundratal redan märkta grisslor, och ett viktigt arbete är att byta ut slitna ringar mot nya. Sillgrisslan är nämligen den svenska fågel som blir allra äldst och som även sliter sina ringar mycket hårt.

Enstaka grisslor följde tordmular

I mitten av 1900-talet visade sig bara enstaka sillgrisslor, i sällskap med tordmular. Som exempel kan nämnas följande observationer: en ensam sillgrissla visade sig vid Lillö, Svenska Högarna, redan 11 juli 1948 (Barthel 1973). Den 10 juli 1955 såg Tore Andersson (Norrtälje) en sillgrissla bland tordmularna vid Viksharorna söder om Rödlöga.

Kolonin på ön Abborren vid Understen bildades förmodligen redan 1966, enligt Torbjörn Fagerström (refererad av Stellan Hedgren, 1975) och på Grän utanför Nåttarö 1973 (Andersson och Staav 1980).

Etableringen på Svenska Högarna ägde rum först i början av 1970-talet (Fredriksson och Tjernberg 1996).

Under kustfågelinventeringen 1974–1975 inräknades bara 52 par i hela Stockholms läns skärgård. På Bodskar (Grän) fanns då 33 par, på Svenska Högarna 11 par och på Abborren 4 par (Andersson och Staav 1980).

Nästan 1 000 procents ökning!

Kustfågelinventeringen 2001–2003 gav resultatet 494 par, vilket innebär en ökning på fantastiska 948 procent jämfört med 25 år tidigare.

340 par räknades in på Grän, 110 par på Svenska Högarna, 25 par på Abborren, 16 par på Gunnarstenarna, 2 par på Storskar och möjligen 1 par på Tjärven (Åke Andersson i brev).

Sillgrisslebeståndet har sedan dess ökat ytterligare. Nya boplatser och boöar har hittats, och en invandring till storskarvkolonier har skett, vilket innebär att beståndet 2008 skattades till mer än 600 par. Fåglarna finns dock i huvudsak kvar i samma områden som 25 år tidigare.

Sillgrissleungar i skarvkolonin på Grän.

Roland Staav.

Det finns även några andra öar där ett mindre antal sillgrisslor kan finnas, till exempel på Storskär öster om Utö, där omkring 5 par beräknades häcka 2005 (enligt rapport från B. Söderlund) och möjligen på Tjärven norr om Söderarm.

Det var en stor dag den 1 juli 1973, då Nynäs-hamnsornitologerna Gert Andersson, Berth Nygren och Jan Ohlsson hittade den första häckningen på Bodskär. 38 gamla individer observerades, av vilka 29 ringmärktes. Tre gamla grisslor som kontrollerades var märkta som ungar på Stora Karlsö 1969.

Vidare sågs sex ungar, varav fyra ringmärktes. Dessutom sågs sex ägg. Elva sillgrisslor visade sig också vid Gunnarstenarna samma dag (Månadsrapport för NOF, nr 7 1973).

Därmed hade de första sillgrisslorna ringmärkts i Stockholms skärgård.

Ringmärkarna från Nynäshamn fortsatte att ringmärka på Grän vid enstaka besök under resten av 1970-talet samt under 1980-talet. Det största antalet, 250 vuxna grisslor, visade sig i juli 1977, och inte mindre än 120 vuxna grisslor ringmärktes på Bodskär under ett enda år, 1987.

Projekt Levande Skärgårdsnatur

Genom ett initiativ från Björn Hjernquist startade länsstyrelsen och Skärgårdsstiftelsen i april 1985 ett gemensamt faunavårdsprojekt för Stockholms skärgård. Det omfattade bl.a. sjöfågeltaxering inom de större naturreservaten,

årliga kontroller av samtliga fågelskyddsområden samt taxering och ringmärkning i alkfågelskolonierna (Hjernquist 1993).

Från och med 1995 har jag haft förmånen att delta i projektet som ringmärkare. I projektet ingår årlig övervakning, ringmärkning och inventering av vissa fåglar och däggdjur inom 10 procent av skärgården. Med hjälp av stiftelsens tillsynsmän har vi därigenom fått utsökta möjligheter att långsiktigt fortsätta ringmärkningsarbetet.

Björn Hjernquist hade påbörjat ringmärkningen av sillgrissla och tordmule några år tidigare. På Bodskär fortsatte ringmärkningen, och under 28 år har totalt drygt 500 ungar och nära 900 vuxna fåglar märkts på denna ö.

På Österskäret (Grän) bildades två små kolonier bland tordmularna 1997, och under elva år har 177 ungar och 265 vuxna fåglar märkts här. På den tredje ön i Grän-arkipelagen, Västerskäret, påträffades en liten koloni under ett jätteblock 1999. Denna har senare utvidgats till skarvkolonin på ön. År 2008 fanns där minst 250 häckande par.

Totalt har vi under nio år på Västerskäret märkt 309 ungar och 151 vuxna fåglar.

Svenska Högarna tillkom 1990

År 1981 besöktes skäret Kalken (Svenska Högarna) för första gången, och denna häckningsö har därefter besökts så gott som årligen. Under 25 år har över 1 000 ungar och 1 000 vuxna grisslor märkts på denna ö.

I kolonin på Lillö (Svenska Högarna) inleddes sillgrisslemärkningen 1990, och här har under 16 år 100 ungar och 188 vuxna fåglar blivit märkta. Några par har också börjat häcka på Skvimparskär strax sydost om Storön. Ön besöktes åren 2002 och 2003, då vi märkte fyra ungar och sex vuxna fåglar.

Abborren i Understens skärgård besöktes första gången 1981, och här har närmare 300 ungar och ungefär samma antal vuxna fåglar ringmärkts t.o.m. 2008, d.v.s. under 19 år. Redan 1984 var antalet par cirka 80! Under 2007 upptäckte vi att sillgrisslor även häckade bland de många tordmularna på Stridsbådan närmare Understens fyr. Vi märkte åtta ungar första året och elva det andra, samt totalt 24 vuxna grisslor.

Tabell 1. Minimalt antal ungar och ägg på olika skär under undersökningsperioden

Grän, Bodskär	2005	124 ungar (97 på ursprunglig häckplats och 27 i skarvkolonin)
Grän, Västerskåret	2008	minst 238 ungar
Grän, Österskåret	2000	34 ungar
Sv. Högarna, Kalken	2000	101 ungar
Sv. Högarna, Lillön	2000	25 ungar
Understen, Abborren	1985	76 ungar/ägg
Understen, Stridsbådan	2008	11 ungar

Svårt hitta boplatser

Det är mycket svårt att inventera det häckande beståndet av sillgrisslor på ett skär. Många fåglar kan nämligen gömma sig i djupa sprickor och under stora block, där deras boplatser finns. Det kan ta flera år innan man hittar svårtillgängliga boplatser. Inventeraren är tvungen att gå iland och lyssna efter deras djupa, avgrundslika och grymtande läten som avslöjar dem.

På vissa platser är det omöjligt att lokalisera bona, på andra ser man plötsligt några sillgrisslor simma bland tordmularna utanför ön, och då kan man också ibland hitta de första bona.

Jag vill med detta ha sagt att sillgrisslor kan uppträda som häckfåglar flera år innan de första bona kan bekräftas. Dessutom kan ett antal icke-häckare, mest yngre fåglar, uppehålla sig i kolonierna.

Början av juli optimalt

Ett mått på antalet lyckade häckningar får man genom att landstiga på ön för att ringmärka under början av juli, vilket är den optimala tiden. Genom att räkna antalet ägg och små ungar samt ringmärka ungarna får man åtminstone en minimisiffra.

I tabell 1 redovisas minimisiffrorna för samtliga öar där ringmärkning ägt rum under flera år, med redovisning av bästa år. Observera att det också finns en metodik för att räkna fåglar på vattnet som ger en godtagbar uppskattning av antalet häckningar och mindre störningar.

Av tabell 1 framgår att år 2000 var det bästa året i tre kolonier. Grän besöktes 8 juli och Svenska Högarna 7 juli 2000. Första juliveckan är således normalt den optimala tiden för märkning av ungar.

Det totala antalet ungar/ägg blev 609, vilket antyder att i början av 2000-talet uppgick det häckande beståndet till mer än 600 par (eftersom varje par bara lägger ett ägg).

Tabell 2. Fördelningen av antalet ringmärkta sillgrisslor i olika ögrupper

	Vuxna	Ungar	Totalt
Grän (inkl. Gunnarstenarna)	1 278	1 049	2 341
Svenska Högarna	1 254	1 195	2 449
Understen	285	295	580

Stora Karlsö spridningscentrum

Spridningscentrum för Östersjöns sillgrisslor är kolonin på Stora Karlsö, där en omfattande ringmärkning av flera tusen ungar årligen genomfördes under 1970-talet. Ringmärkningen där har resulterat i 76 återfynd i kolonierna inom vårt undersökningsområde. Fördelningen är ungefär lika mellan Grän och Svenska Högarna, med 38 respektive 33 fynd. Övriga fem Karlsö-grisslor har utvandrat till Abborren vid Understen.

Något överraskande har en sillgrissla född på Hallands Väderö utvandrat till Bodskär, där den kontrollerats två gånger – vid fyra respektive 20 års ålder. Detta fynd antyder att sillgrisslorna på Hallands Väderö har ett utbyte med Östersjöns sillgrisslor.

Sillgrisslor började häcka med ett par på Hallands Väderö 1969 och 1972, och 2006 fanns där 13 par (Andersson 2007).

Grissla från Orkneyöarna!

Flera sillgrisslor födda på den isolerade kolonin på ön Bonden i Ångermanland har kontrollerats i Stockholms skärgård. Det finns tre fynd på Abborren, fyra fynd på Svenska Högarna och ett på Grän. Omvänt har en grissla född på Abborren och en född på Kalken kontrollerats i kolonin på Bonden. Avståndet dit är 444 km.

Det mest spektakulära fyndet är gjort på Österskåret, där en grissla född 1993 på Sule Skerry, Orkneyöarna (norr om Skottland), kontrollerades under samma stenblock åren 1999 och 2008. Sule Skerry är Skottlands mest avlägsna

fyrplats och ligger 1 286 km väster om Grän. Det är den tredje sillgrisslan från Atlanten som kontrollerats på en häckplats i Östersjön.

Två grisslor födda på Kalken (Svenska Högar-na) har kontrollerats i kolonin på Græsholm, Christiansö (vid Bornholm, Danmark). Omvänt kontrollerades en unge från Christiansö vid åtta års ålder häckande på Bodskär.

En sillgrissla född på Haverören, Aspskär (Finland) har som tioåring kontrollerats som häckfågel på Abborren. En annan grissla däri-från kontrollerades som 6K-fågel på Österskä-ret.

Förflyttning mellan kolonier

Det händer då och då att grisslorna byter koloni – även som vuxna. Det sker oftast inom Stock-holms skärgård, men även till kolonier på andra sidan Östersjön. 27 sådana byten är kända.

Några exempel kan nämnas:

- Tre grisslor som höll till i den nybildade kolonin på Bodskär (Grän) under 1970-talet kontrollerades några år senare på Christiansö vid Bornholm – avstånd 435 km.
- En vuxen grissla som märktes på Abborren 1985 kontrollerades på Bonden i Kvarken 1990 – avstånd 361 km.
- En annan vuxen grissla, som häckade på Abborren 1998 och 1999, hade flyttat över Östersjön till Haverören, Aspskär, där den kontrollerades 2006 och 2007.
- En vuxen grissla märkt på Kalken 1985 kontrollerades häckande vid Saltvik på Åland 1992.
- År 1998 märktes en annan vuxen grissla på Abborren. Den blev infångad på en nyetablerad häckplats i Kustavi (Åbolands skärgård, Finland), där ett enda par har häckat de senaste två åren.

Även icke häckande fåglar

Alla vuxna grisslor som kontrolleras i en koloni behöver inte häcka där. I en delkoloni på Kalken (under ett block) fanns det den 20 juli 1985 totalt 39 vuxna fåglar, samtidigt som där fanns 12 ägg/ungar. Om båda fåglarna i varje par var där, vilket de säkert inte var, fanns det ändå 15 vuxna fåglar för mycket. Man kan tänka sig att en del ungar redan lämnat kolonin med fadern och att deras mödrar i viss utsträckning var kvar i kolonin, vilket dock var mindre troligt.

Vi vet att ungfåglar återbesöker kolonierna något eller några år innan sin första häckning. Det är dock inte säkert att de sedan väljer denna koloni när de väl ska börja häcka. Detta innebär alltså att dessa egentligen inte bytt koloni.

På Lilla Karlsö ser vi ungfåglar upp till 3–4 års ålder på klipphyllorna utan att de häckar. De går inte att skilja från de könsmogna grisslorna på dräkten (Björn Hjernquist i brev). En analys av märkta yngre grisslor kontrollerade i denna studie visar dock att de yngsta åldersgrupperna, 1–3 år gamla, är underrepresenterade (åtta kontroller), medan könsmogna fåglar i åldern 4–6 år är dubbelt så många (17).

Äldst bland svenska fåglar

Sillgrisslan blir äldst av alla svenska häckfåglar. Världens hittills äldsta grissla avlöstes på Stora Karlsö i maj 2008. Den var då 42 år och 10 månader gammal, och är därmed förstås också Sveriges äldsta vilda fågel (Jonas Sundberg, i pressmeddelande 2008–05–07).

I vårt material finns flera Karlsö-grisslor som kontrollerats levande efter 30 år eller ännu längre tid. Alla dessa grisslor är födda på Stora Karlsö och kontrollerade på Bodskär.

Den äldsta är en grissla märkt som unge 1972 och kontrollerad vid 35 års ålder 2007. Näst äldst är en fågel född 1971 som kontrollerades 34 år gammal 2005. Som nummer tre kommer en grissla på 33 år, född 1971 och kontrollerad 2004.

Det finns dock en grissla som kan vara ännu äldre. Sommaren 2008 kontrollerades en grissla på Bodskär som märkts som vuxen på samma ö 33 år tidigare. Sannolikt är denna individ närmare 40 år gammal och har förmodligen hållit till på Bodskär under hela den tid som kolonin funnits, d.v.s. i 35 år.

Skarven skapar fågelbergsmiljö

Det är allmänt känt att storskarven genom sin spillning påverkar sin bomiljö starkt. I detta fall gäller det markhäckande skarvar på utsatta skär i havsbandet. Efterhand försvinner den högre växtligheten, och följden blir kala hållar och hyllor – en fågelbergsmiljö bildas. Därmed skapas oerhört gynnsamma förutsättningar för sillgrisslornas häckning.

Grisslorna kommer också att utnyttja skar-

varna som en levande skyddsmur. Detta upptäcktes i skärgården för första gången av Åke Andersson på Källskären (Gula Skäret) i Södermanland 1996. Samma år hade en grupp sillgrisslor även börjat häcka bland skarvarna på de vitkalkade klipporna på Bodskär (åtta ungar märktes). År 1999 märktes 13 ungar här och dessutom syntes ett flertal ägg. År 2000 märktes 18 ungar, 2002 tio, 2005 27 och 2007 49 ungar. År 2008 fanns många ungar hos skarvarna, men ingen märkning ägde rum.

Häckning mitt bland skarvarna

På Västerskäret upptäckte vi för första gången sillgrisslor häckande bland skarvarna år 2003. Året därpå var det påfallande många grisslor som häckade mitt bland skarvarna, och 2006 noterades *"otroligt med grissleungar i skarvkolonin"*.

År 2007 häckade hundratals par och 65 ungar märktes. År 2008 var det omöjligt att räkna grisslorna. 127 ungar märktes, men minst hundra förblev omärkta. En försiktig skattning gav cirka 250 par, men sannolikt fanns det många fler – det låg drivor av grissle- och skarvungar och tryckte överallt på hållarna.

Under perioden 1973–2008 har totalt 5 370 sillgrisslor ringmärkts i Stockholms skärgård, vilket utgör knappt 10 procent av alla sillgrisslor som märkts i Sverige. Fördelningen är 2 830 vuxna grisslor och 2 540 ungar.

Fantastisk utveckling

Vilken fantastisk utveckling för sillgrisslorna under senare år! Jag har aldrig varit med om något liknande och det mesta av ökningen beror på de förkättrade skarvarna. Tala om positivt samarbete mellan två fågelarter, en symbios mellan två fiskätande fåglar!

Sannolikt beror sillgrisslornas ökning också på födotillgången. På Lilla Karlsö har ett tydligt samband observerats mellan förekomsten av skarpsill och alkfåglarnas populationer (upp- och nedgångar). I och med torskens kollaps i många områden har tillgången på skarpsill ökat kraftigt, och skarpsillen utgör i dag den viktigaste bytesfisken för Östersjöns sillgrisslor.

Slutligen vill jag tacka Åke Andersson och Björn Hjerner som kommit med konstruk-

FOTO: ROLAND STAAB

Flygande sillgrisslor.

tiva synpunkter på, och förbättringar av, manuskriptet.

Utan Skärgårdsstiftelsen och dess tillsynsmän skulle ett sådant här stort projekt aldrig ha kunnat genomföras. Jag vill särskilt tacka Britten och Gunnar Hjerner samt Sten och Bengt Söderlund för utomordentligt värdefull hjälp med märkning och transporter under hela undersökningsperioden.

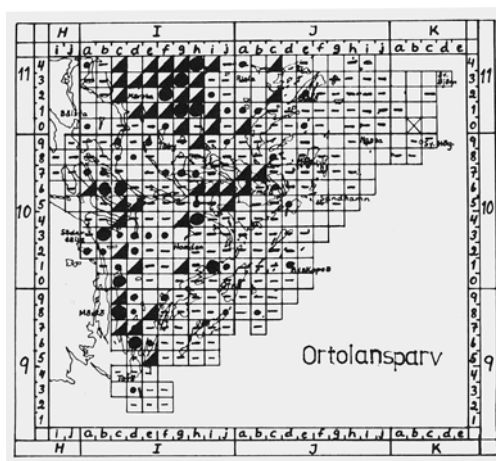
REFERENSER

- Andersson, Å. 2007. Häckande kustfåglar på Hallands Väderö 1937–2006. Länsstyrelsen i Skåne län.
- Andersson, Å. och Staab, R. 1980. Den häckande kustfågelfaunan i Stockholms län 1974–75. Stockholms läns landsting. Regionplanekontoret. Nacka.
- Barthel, S. 1973. Svenska Lillö. s. 136–138. Bonniers.
- Fredriksson, R. och Tjernberg, M. (red.) 1996. Upplands fåglar – fåglar, människor och landskap genom 300 år. Fåglar i Uppland, supplement 2. Uppsala.
- Hedgren, S. 1975. Det häckande beståndet av sillgrissla *Uria aalge* i Östersjön. Vår Fågelvärld 34:43–51.
- Hjerner, B. 1993. Faunaprojektet – bevakning av djurbestånd i Stockholms skärgård: rapport 1985–1992. Länsstyrelsen i Stockholms län.
- Wibeck, E. 1939. Sjöfågelslivet i Stockholms skärgård. Redogörelse för Sv. Jägarförbundets avdelning för Stockholms stad och län sjöfågelsinventering 1937–1939.

Många StOF-are deltog i första atlasinventeringen

AV LARS FRANKENBERG

Projektet Svensk Fågelatlas genomfördes i hela landet under åren 1974–1984. Lars Frankenberg var atlasansvarig för Stockholmsområdet. Den atlasinventering som just nu genomförs i StOF:s regi är en uppföljning av denna första inventering och görs för att dokumentera de förändringar som skett i fågelfaunan under 25 år.

ÅR 1973 TOGS INITIATIV till en riksomfattande inventering som fick namnet Svensk Fågelatlas och som skulle pågå i tio år. Projektledare var Sören Svensson vid Lunds Universitet.

Många av föreningens medlemmar var under 1974–1984 mer eller mindre intensivt engagerade i Svensk Fågelatlas. Det var utan tvekan ett av de största projekten hittills för inventering av den häckande fågelfaunan, både ur ett nationellt och regionalt perspektiv.

”Ögonblicksbild” av häckfåglarna

Bakgrunden till projektet var att man, både i Sverige och andra länder, kände ett behov av att få ett bättre grepp om utbredningen av de häckande arterna. Befintliga utbredningskartor var i betydande utsträckning generaliseringar grundade på spridda rapporter. För många vanliga arter stämde nog kartorna bra – de motsvarade den allmänna uppfattningen och erfarenheten – medan de för andra var betydligt mer osäkra.

Så här såg kartbilden för ortolansparv ut efter fältsäsongen 1981, d.v.s. efter den åttonde säsongen. En liten svart prick markerar möjlig häckning, en svart triangel trolig häckning och en stor svart prick säker häckning. (Från FiSt nr 2 1982). Resultaten efter tre säsonger i den nu pågående atlasinventering 2 tyder på en drastisk minskning av ortolansparvens förekomst i Stockholmsområdet, då den hittills endast påträffats i åtta rutor.

Någon heltäckande systematisk undersökning som grund för den antagna eller påstådda utbredningen fanns inte.

Tanken med atlasinventeringen var att få en tillförlitlig ”ögonblicksbild” av den häckande fågelfaunans utbredning, genom att dela upp landet i ett stort antal mindre rutor, som inventerades med samma metodik under en begränsad följd av år. Framtida inventeringar skulle sedan kunna jämföras med denna bild, för att mer objektivt kunna påvisa eventuella förändringar. Förebilden var florainventeringar som utförts på samma sätt.

Regional organisation behövdes

Fågelinventeringar enligt atlasmodellen hade startats, eller till och med slutförts, i en del europeiska länder som Storbritannien och Danmark redan i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. I Sverige hade begränsade projekt startats i Värmland och på Västkusten, men först 1973 gick alltså startskottet för en inventering som omfattade landet som helhet.

Ett projekt av den här storleksordningen kan knappast genomföras utan en regional organisation, och förfrågan gick ut till de regionala föreningarna om förslag på regionala organisa-

törer. Jag satt då i StOF:s styrelse, anmälde mitt intresse och blev utsedd till regional atlasorganisatör för Stockholmsregionen.

Fältarbetet drog igång 1974, och ganska många ställde upp redan första säsongen. Atlasrutornas storlek var 5×5 km. Det var det s.k. rikets nät som användes för rutindelningen – det som fanns på de topografiska kartbladen i form av ett svart rutnät. Atlasrutorna var därför lätta att hitta på allmänt använda kartor. (Det blå rutnätet på den nya terrängkartan är inte rikets nät, men det går att hitta markeringar för detta längs marginalen.)

En tredjedel skärgård

Stockholmsregionens del av Svensk Fågelatlas kom att omfatta 351 rutor (mindre än 2 procent av landets totalt 19 133 rutor) och utgjorde i princip Stockholms rapportområde med smärre gränsjusteringar mot Uppland och Sörmland för att få hela rutor.

Området skilde sig markant från de flesta andra atlasområden i Sverige på så vis att en stor del av området, ca en tredjedel, utgjordes av skärgård som krävde båt för att kunna inventeras.

Det ska påpekas att atlasinventeringen var kvalitativ, d.v.s. det var arternas mer eller mindre sannolika häckning i rutan som skulle fastställas – inte antalet par av varje art. Det sistnämnda hade givetvis varit fullständigt orealistiskt.

Skala med häckningskriterier

Observationerna graderades enligt en 20-gradig skala med häckningskriterier (1–20), som var utförligt beskrivna i instruktionen för inventeringen. De täckte i stort sett varenda typ av observation man kunde tänkas göra.

Exempelvis värderades en observation av ett fågelpar under häckningstid i ett lämpligt område till 4, vilket i slutändan hamnade i gruppen ”möjlig häckning”. En observation av en orolig eller varnande fågel värderades till 8 och hamnade i gruppen ”trolig häckning”.

Utflugna ungar eller dunungar som lämnat boet fick siffran 13, och ungar som hörts från boet (men inte setts!) fick siffran 19. Ägg eller ungar som verkligen setts i boet värderades till 20, som var det högsta kriteriet.

Alla de tre sistnämnda exemplen hörde till kategorin ”säkra häckningar”.

Exakta noteringar

Det gällde således att alltid notera i protokollet exakt det man hade observerat och att inte dra några ytterligare slutsatser, som kunde ge ett högre häckningskriterium. De allra flesta hade inga svårigheter att hantera detta, men i ett litet antal fall blev det nödvändigt med lite pedagogiska insatser för att förklara saken.

Det gick ju ganska lätt att, med det insända protokollet i handen, se vad som var rimliga häckningskriterier för en rad arter, med hänsyn till nedlagd tid och kända svårigheter med att hitta bon av arterna ifråga.

Olika arter är som bekant olika svåra att inventera, vilket också framgick av insända protokoll. Vissa arter gav regelmässigt låga kriterier, trots att de rimligen måste ha häckat i rutan, medan andra utan egentlig ansträngning gav höga kriterier.

Vanligt med 2–3 säsonger

Inventeringen av rutorna kunde ta lite olika tid. Vissa rutor gjordes klara på några tiotal timmar under en och samma säsong. Men ofta tog inventeraren 2–3 säsonger på sig för att mera noggrant söka igenom rutan, och lämnade då årliga delrapporter.

Jag granskade de insända protokollen och diskuterade eventuella oklarheter med inventeraren. Därefter skickade jag in årets samlade skörd av inventeringsprotokoll till Sören Svensson – men först efter att ha tagit egna kopior. Jag deltog dessutom själv i inventeringarna, både i Stockholmsregionen och på andra håll i landet.

Man skulle kanske tro att med det stora antalet ornitologer på en relativt begränsad yta i Stockholmstrakten – StOF hade under senare delen av 1970-talet 1 000–1 500 medlemmar – så skulle atlasinventeringen vara snabbt avklarad. Så blev det inte alls. Alla de tio avsatta åren, plus ett extra år användes, och totalt deltog under den här elvaårsperioden i varierande omfattning åtminstone 150 personer.

FiSt spelade nyckelroll

Det främsta sättet att nå ut till ornitologerna och värva inventerare var givetvis via FiSt, som

Lars Frankenberg,
regionalansvarig för
Svensk fågelatlas i
Stockholmsområdet
1974–84.

ju hade startat 1972. Utan tillgång till tidskriften hade det varit svårt både att rekrytera inventerare och fortlöpande kunna visa upp resultat som kunde locka nya deltagare.

Den som har kvar alla gamla årgångar av tidskriften kan se att jag under den här tiden minst en gång per år, i stort sett varje år, redogjorde för hittills uppnådda resultat. Det gjordes genom att i enkla kartor visa förekomsten av en eller ett par utvalda arter, samtidigt som jag uppmanade medlemmarna att ställa upp som inventerare.

Det var även så att aktiva lokala föreningar, som hade en ingående kunskap om fågelförekomsten i sina hemmamarker (som kunde omfatta flera rutor), bidrog till resultaten.

Administration för hand

Det ska påpekas att administrationen av atlasinventeringen sköttes för hand. Persondatorer med e-post och skrivare var okända företeelser, liksom mobiltelefoner och rapportsystem av typ Artportalen/Svalan. Kopieringsapparater till rimligt pris och av rimlig storlek för hemmabruk var en utopi. Projektet hade dessutom från början svag finansiering. Som regional atlaschef fick jag ersättning för utlägg såsom kuvert och porto – i övrigt byggde det hela på ideella insatser.

80–100 arter per ruta

Antalet arter som hittades i rutorna varierade naturligtvis efter varje rutas förutsättningar,

och kanske ibland lite efter inventerarens erfarenheter. Men en ordinär atlasruta i vårt område visade sig innehålla i storleksordningen 80–100 arter, som med varierande grad av sannolikhet häckade. Lägre antal hittades naturligtvis i rutor som var höggradigt exploaterade av bebyggelse eller innehöll mycket barrskog och lite vatten. Ytterskärgården innehöll av naturliga skäl mycket färre arter.

De rikaste miljöerna fanns i rutor med fågel-sjöar och en blandning av öppen mark och olika typer av skog. Här kunde i storleksordningen 120–140 arter påträffas.

335 av 351 rutor inventerade

Efter avslutad atlasinventering, alltså efter det extra året 1984, kunde resultatet för Stockholmsregionen sammanfattas såhär: av de 351 rutorna hade 335 (95 procent) besökts, och 322 rutor (92 procent) ansågs välinventerade.

De obesökta, eller mindre väl inventerade, rutorna fanns som väntat framför allt i skärgården och där framför allt i den yttre delen. Det var ju den mest svåråtkomliga delen, eftersom det inte bara var en fråga om att ha tillgång till båt, utan att också ha tur med vädret under den rätta perioden.

Den slutliga redovisningen av resultatet för hela landet drog dessvärre ut på tiden, och först 1999 publicerades en tjock volym med intressanta utbredningskartor och texter för alla arter. StOF-medlemmarnas bidrag pryder väl sin plats i boken.

180
MODELLER AV
**HAND
KIKARE**

15
MODELLER AV
LJUSFÖRSTÄRKARE

50
MODELLER AV
TUBKIKARE

60
MODELLER AV
STATIV & HUVUDEN

Vi har allt du behöver inom kikare, med det mesta på lager!. Välkommen till www.gofoto.se

GUNNAR OLSSONS FOTO

Hornsgatan 91 • 117 26 Stockholm
Tfn 08-55 60 60 50 • Fax 08-55 60 60 52
Info@gofoto.se • www.gofoto.se

Titta, en spya! Och en korv!

FREDRIK SJÖBERG GER OSS EN ANNORLUNDA BILD AV FÅGLARNAS STOCKHOLM

Författaren Fredrik Sjöberg – gammal fältbiolog som så många andra i vår förening – har haft anledning att fundera över varför fågelfaunan i Stockholms innerstad ser ut som den gör. Och inte bara den, förresten, det finns växt- och insektsarter också som skulle stå sig slätt utan staden som biotop. Här ett utdrag ur hans bok Naturens Nollåttor, publicerat med tillstånd av författaren.

”EN KORVKIOSK I Kungsträdgården under högsommaren är onekligen en färgstark och dynamisk mikrobiotop. Här ligger nyckelarten människans roll i öppen dag. Det äts korv. I kopiösa mängder vräker stockholmare och tillresta turister i sig varm korv med bröd, och eftersom ingen är särskilt noga med bordsskicket, och eftersom många blir mätta fortare än beräknat, översållas terrängen snart av smulor och halv-ätta wienerkorvar. En intressant liten näringspyramid kan skönjas.

Basen i pyramiden består således av en armé av korvätare som av olika anledningar inte åter upp. Smulorna på och under borden hamnar snabbt i näbben på gråsparvar och tamduvor, medan de större bitarna knappt hinner landa på marken förrän de utlöser små lokala konflikter mellan de feta korvmåsarna. Och fetast av alla är de sparvhökar och duvhökar som emellanåtappar åt sig en del av överflödet.

Gråsparven är precis som den svarta rödstjärten från början en utlänning som funnit sig väl till rätta i städerna. Man tror att den kom från främre Orienten någon gång i den grå forntiden och att den redan tidigt var en av människans följearter. I Sverige var den som vanligast vid sekelskiftet, och anledningen till att den minskat i antal under 1900-talet anses bland annat bero på att hästarna blivit allt ovanligare i städerna. Gråsparven levde nämligen länge gott

på spannmål som hamnade vid sidan av arbets-hästarnas tornistrar, och för den delen även på allehanda osmälta godsaker i hästspillingen. Den sortens exkrementer är numera sällsynta på gatorna, men korvkiosker och fågelbord räcker till för att hålla åtskilliga gråsparvar på gott humör. (Den näringsrika hästspillingen har i någon mån ersatts av de halvsmälta matrester som tidvis förekommer i väl tilltagna portioner på trottoarerna utanför stadens krogar. Man kanske inte ska säga att fylleristen har tagit hästens plats i fåglarnas näringskedja, men det rent epidemiska illamående som graserar på gatorna under helgerna, står onekligen för ett betydelsefullt kosttillskott. Både gråsparvar och duvor firar festmåltider varje söndagsmorgon.)

Tamduvan är förresten också en sydlänning med smak för frön och smulor. Fast särskilt tam är den inte, däremot framfusig och företagsam. Merparten av Stockholms duvor härstammar visserligen från tama duvor – som i sin tur härstammade från en sydeuropeisk art som heter klippduva. De flyttar inte söderut på vintern, som skogsduvorna och ringduvorna gör, utan biter ihop och stannar i stan. Alltid hittar de något att äta, och blir det alltför kallt drar de sig inte för att flyga ner i tunnelbanan. Numera möter man dem till och med i de långa rulltrapporna som går ned till de djupast liggande stationerna, skickligt flygande genom de brant lutande schakten, strax ovanför resenärernas huvuden.

Slår man på korvmås i en fågelbok så hittar man ingenting och det beror på att det här är fråga om ett samlingsnamn på flera olika arter, framför allt skrattnås, gråtrut och silltrut, det vill säga arter som inte enbart lever i städer och som utanför tullarna vanligen inte äter varm korv. Men det gör de i stan. Framför allt silltruten är intressant i så måtto att den uppenbarligen lever bättre inne i Stockholm än ute i skärgården.”

Silltrut, som i brist på korv och spyor håller till godo med en ost- och skinksmörgås ...

1 000 holkar för uppsättning i staden

AV **PATRIK SLIMANE** I SAMARBETE MED **TOMAS VIKTOR**

Efter Riokonferensen 1992 var Agenda 21 på allas läppar, och resten av decenniet pågick lokala Agenda 21-aktiviteter i flertalet kommuner. Även i Stockholm, där StOF fick del av fondpengar för att sätta upp fågelholkar. Förhoppningsvis sitter många av dem kvar fortfarande!

UNDER ETT STYRELSEMÖTE i StOF år 1997 lade jag fram ett förslag om att söka pengar till ett större fågelholksprojekt i Stockholm. Efter lite diskussioner enades styrelsen om att söka pengar ur Stockholms stads miljöfond för lokalt Agenda 21-arbete.

Fonden var stadd vid god kassa, så ett positivt utfall av en ansökan bedömdes som relevant. De projekt som uppmuntrades med fondmedel kunde handla om allt från arbete med vatten-vårdsfrågor och utveckling av rekreationsområden till – ja, just det – holkuppsättning i syfte att förbättra häckningsmiljöerna för Stockholms hålbbyggande fågelarter.

Tre år lång utdelning

En ansökan skickades in till miljöfonden med utfästelsen att producera och dela ut 1 000 holkar för uppsättning i staden. Ansökan bemöttes positivt av anslagsgivaren, och det ansökta bidraget på 30 000 kr beviljades. Föreningen bidrog med 20 000 kr, så den totala budgeten för holkprojektet uppgick till 50 000 kr – vilket motsvarar en kostnad på 50 kr per holk.

Nu vidtog en tre år lång fågelholksutdelning till privatpersoner, föreningar, skolor och stadsdelsnämnder. Överenskommelsen mellan föreningen och holkmottagarna var enkel: den som får en fågelholk lovar att sätta upp den någonstans i Stockholms stad.

Talet 1 000 är väldigt lätt och trevligt att säga och skriva. Att administrera utdelningen av 1 000 fågelholkar är däremot inte riktigt lika

enkelt. Det var ett väldigt roligt och positivt arbete, men det var också mycket arbetsamt att se till så att allt klaffade. Rätt holk skulle ges till rätt person, och dessutom skulle allt redovisas både till kostnad och placering.

En ambition var att inte bara få ut små fågelholkar utan även holkar för större fåglar. Därför ingick bland kraven att de som fick tio småfågelholkar också måste sätta upp minst en uggleholk.

Holkar från Kista dagcenter

Cykelrummet i mitt hyreshus fick vara fågelholkscentral, och den förstående portvakten lät mig hållas. Vi fick också fantastisk hjälp av Lasse Persson på Kista dagcenter, som tillsammans med sin arbetsgrupp snickrade nästan alla de 1 000 holkarna i förstklassigt trä och målade dem i en hållbar och smakfull brun färg. Hans entusiasm var enorm.

Många andra var delaktiga i arbetet, och här vill jag främst framhålla Eva Sandberg i Naturskyddsföreningens Stockholmskrets och funktionärer i StOF, bl.a. Lasse Längqvist.

En minnesvärd händelse var när en holkuppsättning som annonserats i tidningarna inte blev av på grund av ett missförstånd någonstans. Ett nytt försök annonserades ut till kommande helg, med samling på Medborgarplatsen.

Jag kom tidigt, för säkerhets skull, och gick iväg för att fika. När jag kom tillbaka såg jag att det stod en massa människor just där jag hade parkerat. Något hade uppenbarligen hänt där.

Plötsligt förstod jag att alla stod runt min bil i väntan på att fågelholkarna de kunde se i bilen skulle delas ut.

Det blev ett hysteriskt evenemang, där människor t.o.m. blev förbannande på varandra i kön. De potentiella holkuppsättarna var så många att hela den fullastade bilens innehåll av holkar tog slut i ett nafs.

Härfågel.

FOTO: PETER BERGMAN

För att inte stämningen skulle försämrats, och det hela utmynna i upplopp, fick jag illa kvickt åka hem och hämta fler. När den andra leveransen för dagen var utdelad lägrade sig lugnet över Medborgarplatsen, och alla som ville fick till slut sina fågelholkar.

Final med härfågel

Till slut, efter tre fältsånger, satte en gymnasieelev upp den tusende (ja, det kan ha varit den ettusen tjugoförsta eller något åt det hållet) fågelholken i en al vid Årstaviken. Det var den 5 oktober 1999.

På väg till denna sista holkuppsättning bjöds jag på en minnesvärd fågelobservation. En härfågel flög över vägen när jag stannade bilen vid

ett rödljus. Jag kunde följa fågelns svartvita vingar i mjuka flyktbågar över gräsytona och vidare in mot Bandhagens centrum. Det tyckte jag var en trevlig avslutning på arbetet med att förse Stockholms stad med tusen holkar till!

Fotnot

Observationen av härfågeln i Bandhagen var den åttonde i Stockholms kommun, ifall två observationer från 1800-talet räknas in. Kan härfåglar tänkas nyttja några av projektets holkar i framtiden, om dess uppträdande i vårt område i framtiden ökar under våren och sommaren? Tomas Viktor har på nära håll studerat hur härfåglar letat efter lämpliga bostäder i ihåliga olivträd och stenmurar i Katalonien. Så det är inte helt uteslutet att arten skulle kunna välja att bosätta sig i någon stor holk avsedd för en kaja eller uggla.

Storflygplatsen på Södertörn och fåglarna

AV **THOMAS STRID**

Skulle man, eller skulle man inte, bygga en ny storflygplats söder om Stockholm? Under några år kring millennieskiftet var detta en överskuggande fråga i regionen. Thomas Strid var i allra högsta grad engagerad i frågan. Han var då ordförande i StOF, men även involverad i arbetet med de fågelinventeringar som gjordes på Södertörn. Här berättar han själv något om turerna kring den tänkta flygplatsen kontra fågellivet.

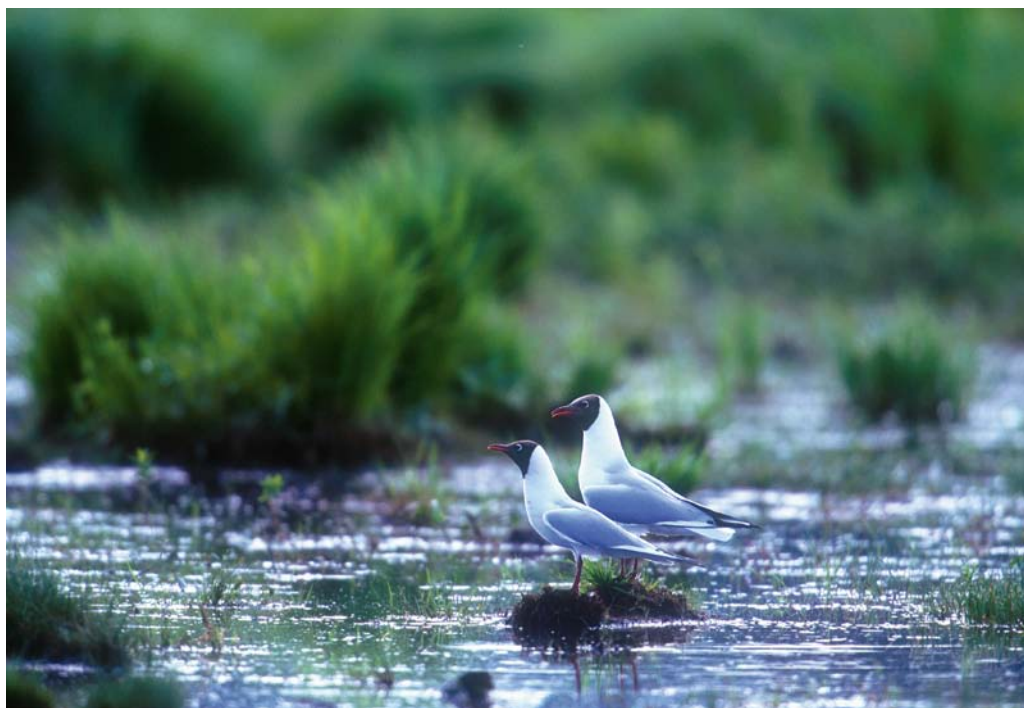

FOTO: LARS FRIBERG

Skrattmåsar. Ett omfattande sträck konstaterades rakt över Hall.

DET VAR SÄKERT många som satte kaffet i vrångstrupen någon gång kring 1998–1999, när Luftfartsverkets generaldirektör Ingemar Skogö berättade i TV att man kommit fram till att bygga en ny storflygplats vid Hall på Södertörn.

Hall ligger i Södertälje kommun, men själva flygplatsen skulle i verkligheten hamna i Grödinge i Botkyrka kommun. Orsaken sades vara att man behövde öka flygkapaciteten med anledning av att Bromma flygplats, efter politiska

löften, skulle läggas ned. Samtidigt ansåg politikerna att en flygplats söder om Stockholm skulle minska den s.k. regionala obalansen.

Berndt Lundin reagerar

En som reagerade kraftigt över detta uttalande var ornitologen och StOF:aren Berndt Lundin.

Berndt är kanske mest känd i ornitologiska kretsar som en av Angarngruppens grundare, samt som en mycket aktiv inventerare. Berndt

har under decennier bl.a. deltagit i kustfågelinventeringen (på 1970-talet), följt fågellivet på Fårö, häckfågeltaxerat och vinterfågelinventerat för Sören Svensson.

Berndt bor i Grödinge och hade därmed noterat hur såväl flyttfåglar som andra fåglar rörde sig kring den föreslagna nya storflygplatsen. Han kände på en gång att flygplats och fågelliv inte kan vara förenligt. Att fåglar kan utgöra stora problem för flyget är välkänt, och man jobbar mycket hårt med att minimera kollisionen. Flygplatsmyndigheter världen över försöker hitta platser där det finns så få fåglar som möjligt. Att det föreslagna läget vid Hall var illa valt kände Berndt på sig direkt.

Okunskap om fågelförekomsten

Det dröjde inte länge förrän Luftfartsverket kallade till ett informationsmöte i Botkyrka om de nya flygplatsplanerna. Berndt var på plats, ställde sig upp och meddelade sina farhågor. Luftfartsverket erkände att man inte hade några kunskaper kring fågelförekomsten i det aktuella området, men lovade att man skulle titta på detta.

Ganska snart därefter lät Luftfartsverket SOF undersöka fågelförekomsten. En expert i ämnet kallades till Södertörn och det aktuella flygplatsläget. Denne gjorde en dagstur i området och uttalade sedan att det inte fanns några risker för kollisioner med fåglar.

Hur denna analys gick till kan man verkligen undra, och Berndt gav sig naturligtvis inte efter denna snabbanalys. Istället gjorde han egna studier och fortsatte att påtala att flyttfågeller passerar precis över Hall-området.

Efter många turer tog emellertid SOF:s dåvarande ordförande Jens Wahlstedt tag i frågan, efter att ha blivit kontaktad av Berndt, Claes Kyrk och undertecknad.

Kollisionsrisken stort problem

Jens sammankallade till ett möte mellan StOF och SOF. Efter detta möte bestämde sig SOF:s styrelse för att sammankalla till en presskonferens om problemen med sträckande fågel och flyg. Luftfartsverket kontaktade därefter åter SOF, som denna gång fick ett mer omfattande uppdrag att undersöka fågelförekomsten i de aktuella områdena, med tyngdpunkt på sträck-

fågelförekomsten. De huvudförslag till en ny storflygplats som skulle undersökas var som tidigare Hall, men även ett område kring Almnäs (Södertälje/Nykvarn).

Någon kanske tycker att det låter märkligt att Luftfartsverket tog så allvarligt på denna fråga. Det handlar naturligtvis inte om någon omsorg om fåglarna, utan om att kollisionen med fåglar inblandade faktiskt är något som utgör ett av flygets största säkerhetsproblem.

Den första dödsolyckan till följd av en kollision mellan fåglar och flygplan skedde 1912. Därefter har antalet olyckor ökat dramatiskt, vilket inte minst beror på att flygplanen går allt snabbare.

Regelbundna förluster

De krafter som utvecklas vid en kollision är stora. Flygplanets hastighet och fågelns vikt har avgörande betydelse för skadeomfånget. Något förenklat kan sägas att alla kollisioner med fåglar som väger mer än 500 gram, eller kollisioner med fåglar (oavsett vikt) i högre hastigheter än 500 km/tim, orsakar skador på flygplanet.

Vanligtvis innebär en fågelkollision ändå inga, eller enbart begränsade, skador på flygplanet. Förluster av såväl flygplan som människoliv sker dock regelbundet vid olyckor där fåglar varit orsaken. Ofta är det tillfälligheter som avgör om en kollisionen endast orsakar begränsade materiella skador eller får katastrofala följder.

Skador på flygplan efter kollisioner med fåglar kostar årligen stora summor att åtgärda, samtidigt som uppskjutna eller inställda avgångar blir en konsekvens.

20 StOF-medlemmar deltog

För inventeringen engagerades drygt 20 StOF-medlemmar, som under hösten 1999 och våren 2000 genomförde en sträckfågelstudie i de föreslagna flygplatsområdena. Även rastande fåglar undersöktes kring flygplatslägena, liksom hur trutar, mäsar och kråkfåglar rörde sig kring och mellan de två stora avfallsanläggningarna vid Sofielund (Gladö kvarn) i Huddinge och Tvetatippen i Södertälje.

Dessutom inventerades häckfåglar kring de aktuella platserna, och data sammanställdes. Något som var särskilt spännande var att det

under våren 2000 även gjordes radarstudier. Vi fick möjlighet att utnyttja befintliga militära radaranläggningar, vars radarekon spelades in och analyserades.

Något som gör en sådan här studie mycket omfattande är inte minst det faktum att en storflygplats har långa in- och utflygningssträckor, vilket gör undersökningsområdet mycket stort.

Mest fåglar vid Hall

Det var naturligtvis med stor spänning det omfattande materialet började sammanställas. Resultatet visade att fågelförekomsten var hög inom undersökningsområdet och att det fanns en förhöjd kollisionsrisk mellan flyg och fåglar.

Av de två alternativa flygplatslägena, Almnäs och Hall, var fågelförekomsten klart störst vid Hall. Detta bekräftades av fältobservationer av flyttande respektive rastande fåglar, samt av det faktum att det fanns fler lämpliga rastlokaler i närheten av Hall. Bl.a. noterades ett omfattande sträck av skrattnås och storskarv precis förbi in- och utflygningen från Hall.

Även radaranalyserna visade på en högre aktivitet i Hall-området än vid Almnäs, med en högre täthet av fågelrelaterade radarekon. Själva radarstudien var nog en mycket viktig del i undersökningen, eftersom den var till 100 procent objektiv.

Personligen var jag inledningsvis skeptisk till att ett omfattande sträck skulle passera över Grödinge. Men efter att själv ha stått åtskilliga timmar och räknat, samt sett hela resultatet, blev jag verkligen övertygad. Berndts finger-toppskänsla visade sig vara korrekt.

Vad gäller de två avfallsanläggningarna Tvetå och Sofielund visade sig bägge hysa stora mängder fågel, främst trutar, måsar och kråkfågel. Det konstaterades att varken Tvetå eller Sofielundsanläggningen skulle kunna vara kvar om en flygplats byggdes, vare sig den placerades vid Hall eller Almnäs.

Svårt flytta avfallsanläggningar

Resultatet av inventeringsarbetet blev en viktig del i den totala lämplighetsanalysen för lokaliseringen av en ny flygplats. Inte minst var det en allvarlig konsekvens att Luftfartsverket

skulle tvingas hitta nya platser för avfallsanläggningarna. Skulle Hall ha valts, hade såväl Sofielunds- som Tvetatippen behövt omlokaliseras. Och att hitta nya lägen för avfallsanläggningar är knappast något man gör utan stort besvär.

En period efter denna undersökning hände ingenting. Vi visste att ett avgörande var på gång, men tystnaden var total. Regeringen med sakkunniga handläggare på miljödepartementet kom sedermera fram till att det var olämpligt med en ny flygplats på Södertörn. Även den kände miljöexperten Stefan Edman, som då var miljørådgivare till statsministern, avrådde från en etablering av en ny storflygplats.

Slutsatsen började sakta sippra ut till media, via uttalanden från bl.a. den dåvarande näringsministern Björn Rosengren.

Bostäder istället för flygplats

I samband med regeringsförklaringen hösten 2000 kom ett slutgiltigt besked från statsminister Göran Persson. Han förklarade då att regeringen avsåg att bygga vidare på Arlanda.

Istället för en flygplats på Södertörn skulle en ny stadsdel, med 2 500 bostäder, byggas på den före detta militärflygplatsen vid Tullinge. Detta skulle i sig omöjliggöra en flygplats vid Hall, eftersom in- och utflygning från Hall i så fall skulle ske rakt över det nya bostadsområdet.

Vad som avgjorde frågan kan naturligtvis diskuteras. Jag tror att många faktorer spelade in, inte minst den utredning som gjordes om förutsättningarna för två flygplatser i Stockholmsregionen, där slutsatsen blev att Stockholm är en för liten stad för att rymma två storflygplatser. Även den stora bullerpåverkan på boende och friluftsliv på Södertörn spelade naturligtvis in. Därtill fanns ett stort engagemang i frågan från såväl lokala som regionala miljöorganisationer. Dessa arbetade mycket aktivt mot en ny storflygplats.

Hur stor del just fåglarna hade i avgörandet lär vi aldrig få veta. Men utan tvekan var fågelförekomsten av betydelse, ja rentav en mycket het potatis.

Tack till Berndt Lundin och Claes Kyrk, som hjälpte mig att fräscha upp minnet.

Världens första nationalstadspark

AV **HENRIK WALDENSTRÖM**

Henrik Waldenström har varit engagerad i nationalstadsparken Ekoparken i en stor del av sitt liv, och framväxten av detta projekt är också en del av StOF:s historia. Parken har unika natur-, kultur- och rekreationsvärden. Den är fantastiskt rik på djur och växter, samtidigt som flera hundra byggnader är av riksintresse, bl.a. tre kungliga slott. Parken är även Sveriges mest besökta rekreationsområde.

Småfläckig sumphöna i lsbladskärret 2007.

FOTO: HENRIK WALDENSTRÖM

”Det är inte många av oss som inser vilka högklassiga naturområden vi har i Stockholm tätt in på knutarna. Strax nordost om innerstaden breder norra och södra Djurgården ut sig...”

Ja, så inleds ledaren i FiSt nr 3 1989 under titeln ”Det är nära till naturen i Stockholm – värna om Djurgården”. Detta blev startskottet till det arbete som sedan skulle bli världens första natio-

nalstadspark – Ekoparken, sedermera av regeringen döpt till Kungliga Nationalstadsparken.

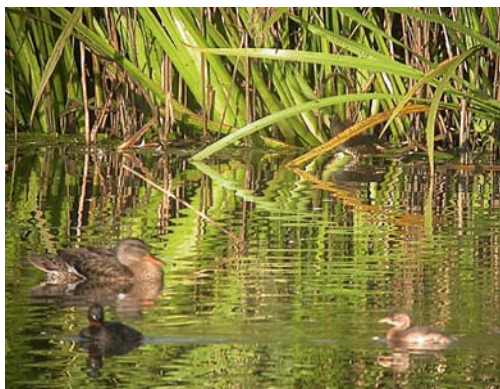
Världens första nationalstadspark

De flesta länder kan visa upp nationalparker som ska representera landets unika natur. Dessa ligger oftast i natursköna områden ganska långt från storstäder. I Sverige finns 29 stycken (inklusive Kosterhavet i Bohuslän), varav två i Stockholms län: Tyresta och Ängsö.

T.v.: Kungen inviger Nationalstadsparken genom att släppa ut tre duvor. T.h.: Görel Thurdin är den politiker som har främsta äran av parkens tillkomst. Här i Fiskartorpstornet tillsammans med artikelförfattaren. Flera journalister deltog denna fågel-skådarmorgon.

FOTON: HENRIK EKMAN

Snatterand, som tidvis betraktats som Sveriges ovanligaste simand, är Tisdagsklubbens deltagare bortskämda med. T.v. vilar en flock vid Isbladskärret. Som kuriosas visas t.h. denna lite suddiga bild som visar smädopping, vattenrall och småfläckig sumphöna. Utanför bild fanns även rörhöna och sothöna. Fyra rallarter alltså.

FOTON: HENRIK WALDENSTRÖM

Skansens friflygande vitkindade gäss trivs lika bra på Djurgårdens gräsmattor som på den arktiska tundran. Här vid Stora Skuggan.

FOTO: HENRIK WALDENSTRÖM

De gamla träden inom parken – mest gamla ekar och lindar – är en förutsättning för en osedvanligt tät population häckande kattugglor. Den här uggulan har hittat en ihålig lind i Ulriksdals slottspark, där ofta solbadande ugglor kan ses.

I Stockholm finns också sedan 1 januari 1995 Sveriges och världens första nationalstadspark. Fler nationalstadsparker har aviserats i Sverige: i Trollhättan och Uppsala, men i varje fall Uppsala har retirerat efter att ha sett det rabalder som uppstått i Stockholm (se nedan). Lokalt arbete har också bedrivits inom SNF-kretsar för att få till nationalstadsparker i Visby, Göteborg (Slottsskogen) och Falsterbonäset.

Finland inrättade i februari 2001 sin första nationalstadspark, Tavastehus som ligger tio mil norr om Helsingfors, och har sedan dess inrättat totalt fyra stycken som skyddas av en likartad lagstiftning.

Många hot mot parken

De byggprojekt som har diskuterats mest de senaste åren rör motorvägar – framförallt Österleden och Norra Länken – samt anläggningar för en tänkt sommarolympiad i Stockholm 2004, en utvidgning av KTH och Frescatiuniversitetet samt ett stort antal andra större och mindre projekt. Nu är Dennispaketet och OS-planerna skrotade, även om Österleden dyker upp då och då. Denna infartsled till innerstaden utgör det i särklass största hotet mot Djurgårdens gröntor, såväl under byggtiden som efteråt.

Silltrut häckar i stort antal på Fjäderholmarna, ofta ses över 200 exemplar i augusti.

Kungen invigde Ekoparken i maj 1995 (se bild) med de tre duvorna ”värna-vårda-visa”, som skulle ge en devis för framtiden. Värna-duvan störtade, vilket var ett dåligt omen. Många hot och hotbilder skulle mycket riktigt kanta den fortsatta kampen om Frescati-universitetets utbyggnader, Norra Djurgårdsstaden vid Husarviken samt de många små projekt som sammantaget fragmentiserar och skadar parken, ”de små stegens tyranni”.

Nationalstadsparksskyddet innebär ju inte automatiskt att områdets skydd är säkrat. Ett folkligt engagemang är nödvändigt för parkens bevarande på lång sikt.

Jaktpark på 1570-talet

Stadens katolska kloster ägde stora delar av områdena utanför Gamla stan. Karl Knutsson bytte till sig (1400-tal), medan Gustav Vasa (1500-tal) tog vissa områden som därmed blev kungliga. Detta som ett led i att Sverige blev protestantiskt.

Sonen Johan III etablerade på 1570-talet en jaktpark på Södra Djurgården, nära nuvarande Nordiska museet. Där fanns – inhägnade – kronhjort, dovhjort, älgar och renar inklusive en ”lappman” som skötte renarna.

På 1680-talet inhägnade Karl XI Södra och Norra Djurgården med ett två mil långt stängsel och etablerade Kungl. Djurgårdens Förvaltning, som fortfarande sköter större delen av Kungliga Nationalstadsparken.

Drottning Hedvig Eleonora köpte in Ulriksdal 1669 av Magnus Gabriel de La Gardie.

Tidiga exploateringsplaner

Gustav III slog sig ned i Haga 1771, och därefter växte en gustaviansk parkidyll fram kring Brunnsvikens stränder. Idag utgör Hagaparken en av världens förnämsta exempel på den engelska parkstilen, som efterliknande naturen men även skapade överraskningar i form av hus och tempel från andra tidsåldrar och kulturer.

När den kungliga marken övergick i statlig ägo 1809 fick statens intressen större inflytande över Djurgårdsmarken. En statlig kommission tänkte sälja ut marken till högstbjudande och låta Östermalm bebyggas ända ner till Djurgårdsbrunnskanalen.

Hundra år senare, 1903, föreslogs åter en hård exploatering. Hovet motsatte sig denna, fast kungar genom tiderna själva har upplåtit tomter till bekanta som ville bygga villor på Södra Djurgården. Både Sven Palme och Karl Starbäck motionerade om detta i riksdagen (1906 respektive 1913), d.v.s. om att Djurgården skulle försvinna om exploateringen fortsatte, bl.a. på grund av kungens egna upplåtelser av villatomter till bekanta. Detta skedde till exempel vid Blockhusudden, där vi finner villor åt Thiel, Krüger, Wallenberg och Bonnier.

Drömmen om KGB...

När jag skrev ledaren i FiSt 1989 presenterade jag en idé om hur området Norra och Södra Djurgården skulle säkras. Med "Projekt Djurgårdens fåglar" skulle Djurgårdens fågelbestånd karteras från förr till nu, ornitologisk aktivitet stimuleras och skötselerslag ges till Kungl. Djurgårdens Förvaltning. Samt – kanske viktigast – projektet skulle verka för ett exploateringsstopp i området som helhet.

I Rutger Sernanders bok *Stockholmstraktens naturminnen* framstod det klart att Djurgården hade en hög andel äldre, grova träd – särskilt ek. Inventeringar inom Projekt Djurgårdens fåglar ledde till att även fågelobservationer från Haga samlades in. Vissa arter var gemensamma, som t.ex. ekarnas fåglar skogsduva och kattuggla. Senare upptäckte jag även rikedom i Ulriksdal och Sörentorp längst i norr. På så sätt skapades – trots korsande motorvägar – en vision

om att Djurgården, Haga och Ulriksdal kunde bli kärnan i ett "Kungligt Grönt Bälte", som jag i början kortfattat kallade KGB.

Rapport blev motion

Jag skrev hösten 1990 ett förslag om bevarande till Ståthållarämbetet, som förvaltar de tio kungliga slotten. I rapporten "Ekoparken – sammanhängande natur- och kulturpark i storstad" beskrevs ganska noggrant och med kartgränser hur en skyddad park skulle kunna skapas utifrån naturvärdena i de kärnor av mer naturlig vegetation som finns på Djurgården, Haga-Brunnsviken och Ulriksdal.

Rapporten skickades ut på remiss av ämbetet, men framförallt blev den en riksdagsmotion från Miljöpartiet. Begreppet "Ekoparken" lanserades, som stod för att man med ett ekologiskt synsätt skulle bidra till en uthållig utveckling i Stockholm och samtidigt bevara en kunglig grön lunga med en unik mix av natur och kultur.

Flera olika namn

Motionen hamnade i miljödepartementet, där den fick fart under miljö- och planminister Görel Thurdins ledning. "Ekoparken" accepterades tyvärr inte som namn, utan man lämnade ifrån sig en lagtext (återfinns i fotnoten).

Nu blev det "Området Ulriksdal..." o.s.v. utan eget namn. Det rättades till först i februari 2009, då området fick namnet Kungliga Nationalstadsparken. Fram till dess användes "Ekoparken" dock som begrepp såväl för det arbete som jag redan 1991 startade i Världsnaturfondens (WWF) regi, liksom för den folkrörelse som växte fram 1991–92 och som fortfarande kallas "Förbundet för Ekoparken" (FFE).

Själv sitter jag i FFE:s styrelse, men har parken som dagligt arbetsfält. Dels som projektledare för WWF (sedan april 1991), dels som guide åt Strömma när det gäller att visa parken för att skapa ett "mentalt skydd".

Cirklar och Tisdagsklubben

Ett led i kampen att bevara området har varit just att öka den ornitologiska aktiviteten i området. Detta har skett genom ett stort antal studiecirklar i Studieförbundets regi med exkursioner i parken, men framförallt med den nu mer än 18 år gamla Tisdagsklubben.

Hägerungar i kolonin vid Isbladskärret. År 1987 satte undertecknad och Arvid Johansson upp plattformar i träden vid Isbladskärret. Redan 1989 kom de första två paren, och sedan dess har kolonin växt till 40–60 par. Skansen har inga hägerpar kvar...

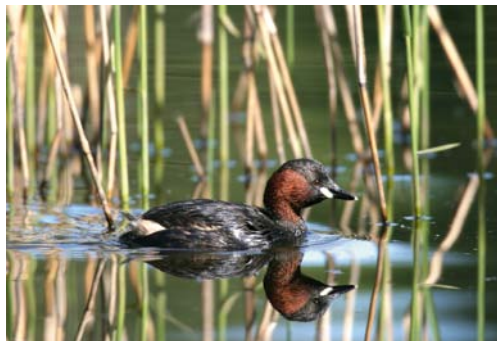
Jag startade Tisdagsklubben 1991 i StOF:s regi, och den hette till en början ”Skåda före jobbet”. Den ständige deltagaren Rolf Vestberg blev så småningom upphöjd till co-leader, vilket har varit både uppskattat och nödvändigt för att klara 14 vår- och 10 höstexcursioner.

Vår och höst har Tisdagsklubben skådat av i stort sett hela Kungliga Nationalstadsparken, ofta med över 30 deltagare per gång.

Rikt växt- och djurliv

Att Kungliga nationalstadsparken är ett vidsträckt rekreationsområde till glädje för stadens flanörer är välkänt. Det är däremot mindre känt att området hyser många olika djur- och växtarter, varav flera mycket sällsynta. I parken finns totalt omkring 3/4 av Upplands djur och växter. Här finns drygt 100 av Upplands 150 häckande fågelarter, trots att parken upptar betydligt mindre än en procent av landskapets yta. Bland däggdjuren kan nämnas räv, grävling, ekorre, mård, mink, igelkott, rådjur och ibland även en vilsen älg.

Parken har många miljöer som skapar förutsättningar för ett rikt djur- och växtliv. Fast trädgårdar och skötta parker är vanligt förekommande finns även partier med relativt orörd barrskog. Störst betydelse har beståndet av grov ek, men den gamla granskogen är på sitt sätt den mest unika biotopen så centralt i en storstad. Mest lättfångade fågelobservationer får man förstås i områdets alla sjöar och våtmarker. I artikeln här intill följer en genomgång

Smådopping häckar i flera sjöar inom Nationalstadsparken. Flest brukar ses i Lappkärret, men arten är nyckfull och växlar i antal.

av vissa bra områden/lokaler, fågelarter samt skådartips.

Engagemang behövs!

Viljan att bebygga detta centrala grönområde är tyvärr alltför stor, så utöver lagparagrafer behövs ett folkligt engagemang. I detta sammanhang är också ett fortsatt engagemang från StOF viktigt, i form av att fortsätta programverksamheten och att fortlöpande stimulera medlemmarna att skåda i området och rapportera på Svalan, vilket stärker värdena och därmed skyddet.

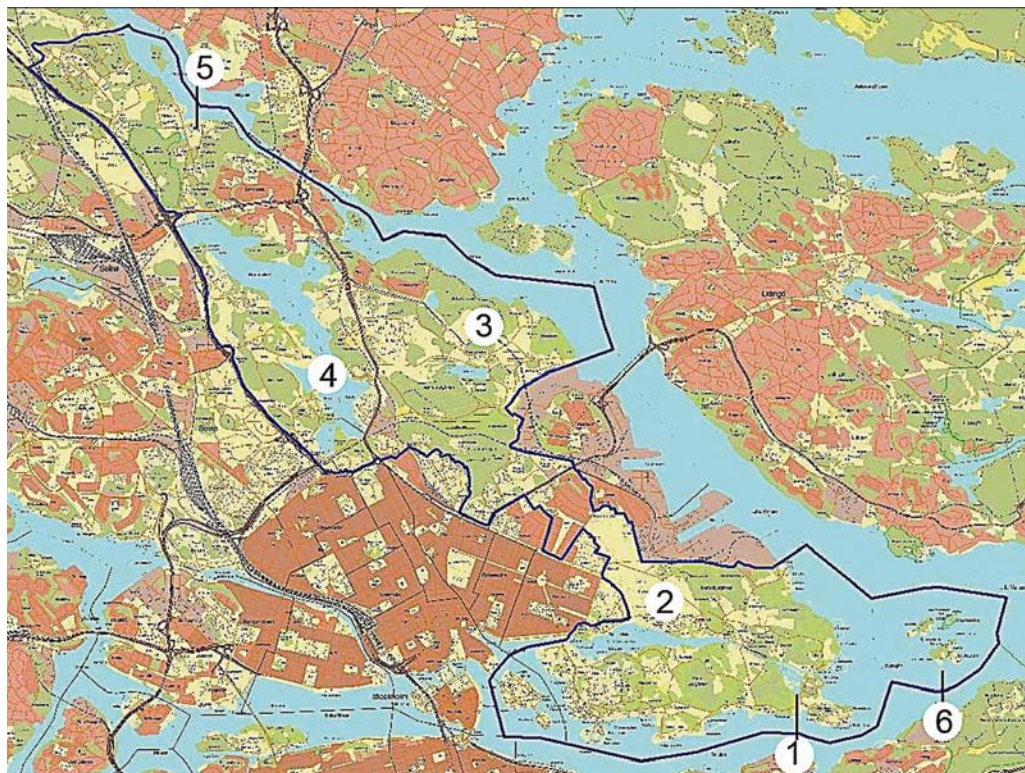
Jag kommer att fortsätta dra mitt strå till stacken, men fler behövs. Ta gärna kontakt via e-post: henrik.waldenstrom@stromma.se eller mobil: 070-536 73 14.

Välkomna till Kungliga Nationalstadsparken!

Fotnot: Lagen om Nationalstadsparken: ”Området Ulriksdal-Haga-Brunnsviken-Djurgården är en nationalstadspark. Inom en nationalstadspark får ny bebyggelse och nya anläggningar komma till stånd och andra åtgärder vidtas endast om det kan ske utan intrång i parklandskap eller naturmiljö och utan att det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas.”

Lathund för skådning i Kungliga Nationalstadsparken

AV **HENRIK WALDENSTRÖM**

Kungliga Nationalstadsparken, från Skeppsholmen i väster till Fjäderholmarna i öster och vidare upp till Sörentorp i norr. De kungliga parkerna Djurgården, Haga och Ulriksdal förenas kring Brunnsviken och ingår idag i ett sammanhängande kungligt parklandskap. Området är cirka 27 km², varav 8 km² vatten. Siffrorna betecknar lokaler som beskrivs här intill.

STOCKHOLMS FÅGELSKÅDARE ÄR gynnade med ett antal goda lokaler att besöka inom några mils avstånd, men fåglarna finns också riktigt nära storstaden. Även inne i stenstaden finns parker som har spännande arter, vilket "betongskådningen" visar. På vintern är Stockholms ström en sjöfågellokal med internationellt rykte, och strax intill börjar världens första nationalstadspark. Kombinationen av stenstad och en obebyggd miljö – allt ifrån stadspark till vildare barrskogar på Norra Djurgården – ger många naturtyper och därmed ett för storstäder mycket rikt fågelliv. Jag har här valt ut några lokaler, men det finns fler.

Kungliga Nationalstadsparken har över 100

häckande arter samt omkring 250 arter som påträffats genom åren.

Bland historiska häckarter kan nämnas blåkråka, lavskrika, vitryggig hackspett, mellanspett, glada och sommargylling. Bland tillfälliga fynd från senare tid kan nämnas ismås, svartbent strandpipare, rödspov, pungmes och taigasångare.

I ett kommande nummer av FiSt kommer en mer detaljerad artlista att presenteras. Siffrorna i beskrivningen nedan återfinns på kartan ovan. För dig som vill skåda i parken finns förstås också "Tisdagsklubben – Skåda före jobbet" som fortsätter med Rolf Vestberg och undertecknad som ledare.

1. **Isbladskärret på Södra Djurgården** anses som den bästa fågelsjön, där den stora hägerkolonin är mycket sevärd. Skogsduva och kattuggla häckar, liksom snatterand och smådopping när det finns vatten. Kärret restaureras dock just nu (2008–2009).

2. **Ladugårdsgårde-Kaknäs-Kaknässkär** har lite udda arter. Ladugårdsgårde har sånglärka, ofta jagande tornfalk och en hel del sträck- och rastfåglar. Kaknäs skjutfält hyser den enda häckande törnskatan och ofta buskskvätta, stenskvätta, gulspurv och duvhök. Vid Kaknässkär finns skäggdopping, drillsnäppa, silltrut och snatterand.

3. **Stora Skuggan-området** på Norra Djurgården är mycket artrikt till följd av sin allsidiga natur med bl.a. gamla barrskogar och fina våtmarker. Såväl Laduviken som Lappkärret, Solfångardammen och Lillsjön har ett rikt fågelliv. Bland häckande arter kan nämnas skäggdopping, smådopping, snatterand och duvhök. Uggleviken har en imponerande tättingkör på vårmorgnarna och spelande morkulla på vårvällarna.

4. **Haga-Brunnsviken** är en miljö med likartade skogsfåglar som Djurgården har: skogsduva, stenknäck, steglits, kattuggla, o.s.v.

Brunnsviken har flera par skäggdopping och fiskande fisktärna och storskarv. Bergianska trädgården kan ibland ståta med häckande snatterand, svartmes, buskskvätta och stenskvätta, men mer regelbundet näktergal, törnsångare och steglits. Kornknarr, ortolansparv, bändelkorsnäbb och nattskärna har efter 1945 tillfälligt anträffats här.

5. **Ulriksdals gamla slottspark** från 1600-talet, med omgivning, är mycket artrik med duvhök, gärdsmåg, steglits, stenknäck, härmångare och tillfälligt mindre flugsnappare och dubbeltrast som häckarter. Kanske även mindre korsnäbb häckar.

6. **Fjäderholmarna** utgör början på skärgården, och här har vi den kanske art- och individrikaste ögruppen räknat per ytenhet i hela skärgården. Eller vad sägs om häckande knölsvan, grågås, kanadagås, vitkindad gås, gråtrut, silltrut, fiskmås, skrattmås, fisktärna, drillsnäppa, strandskata, gräsand, snatterand, vigg, knipa, storskrake, samt vissa år även bläsand, småskrake, tofsvipa, sothöna, rörhöna och snart även storskarv? I lundarna finns skogsduva och berguv, och duvhöken hälsar ofta på. Fjäderholmarna (öarna Libertas och Rövarns holme) är skyddade som fågelskyddsområde mellan 1 april och 15 juli.

Sträckande och rastande fåglar

Det går ett stundtals ganska imponerande sträck över Kungliga Nationalstadsparken, främst på hösten. På våren är det lite glesare, men finkflockarna är lättobserverade, liksom sångsvanar, sädgäss samt enstaka rovfåglar. I **Isbladskärret** kan det slå till med rastande *Tringa*-vadare både vår och höst. En majdag fanns alla reguljära "tringor" på plats (grönben, skogsnäppa, svartsnäppa, rödbena, gluttonäppa).

Redan i juli börjar fisktärnor, tornseglare och svalor dra söderut, och under augusti rastar tropikflyttare lite varstans. Törnskator är ganska vanliga, även om bara ett par häckar. Från 15 september till 15 oktober är det full fart på

Tisdagsklubbens spaning från **Fiskartorpets hopptorn**, där sträcket ofta är lättobserverat. I början på oktober är ringduvesträcket imponerande, med flera tusen exemplar på en dag (dagsrekordet är ca 17 000). Udda arter har varit ejder, prutgås, pilgrimsfalk, smalnäbbad nötkråka och ängshök. Som kuriositet kan nämnas en rastande hökuggla som satt tillsammans med sparvhök och duvhök i grantopparna.

Vintertid är fågelförekomsten knuten till öppet vatten kring **Södra Djurgården och Fjäderholmarna**. Här ute kan då noteras, förutom de kända Strömmen-fåglarna, skäggdopping, smådopping, brunand och sångsvan. På Fjäderholmarna ses ofta 2–3 havsörnar. I **Igelbäcken vid Ulriksdal** är strömstaren på plats.

Angarnssjöängen – länets finaste fågelsjö

AV HANS-GEORG WALLENTINUS

Angarnssjöängen är av många ansedd som Stockholmsområdets finaste fågellokal. Till dags dato har 257 arter setts vid sjöängen – den senaste så sent som i april i år – och fler är att vänta. Angarn är idag ett lättillgängligt och populärt naturområde som lockar många besökare, inte bara skådare.

ANGARNSSJÖÄNGEN LIGGER I en dalsänka orienterad sydväst-nordost ungefär tre mil nordost om Stockholm. Dalsänkan har varit bebodd sedan bronsåldern och fynden från vikingatiden är många. Sjöängen omges nästan helt av kulturmark men även av kortare strandavsnitt med skog, främst lövskog. Också de är i huvudsak kulturbetingade.

Sjön med två "s"

Tvårs emot alla språkregler stavas namnet med två "s". Så var det redan då sjöängen var en sjö, Angarnssjön.

Namnet Angarn kommer från den tid då sjön var en vik av den trånga havsfjärden Garn, som gick från Trälhavet (nuvarande Åkersberga) långt upp mot Ekskogen och Hederviken. Och (Angarns)viken låg "an mot Garn".

När viken snördes av från havet, någon gång mellan 400 och 100 f.Kr., blev det kanske så småningom "Angarns-sjön" och efter sänkningen "Angarns sjöäng". Ni som lägger in fynd från sjöängen på Svalan märker att namnet är felstavat där, alltså med bara ett "s".

Sjösänkningar resultatlösa

Anledningen till att Angarnssjöängen utvecklades till en fågellokal av rang var, som så ofta, en (delvis) misslyckad sjösänkning. Angarnssjön sänktes i flera omgångar. Den första, mer omfattande sänkningen genomfördes 1872, men den gav inte det önskade resultatet. Så redan tjugo år senare, 1892, gjordes en grundligare sänkning, som bestod i omfattande sprängningar i sjöns utloppsområde.

Sänkningen gav ganska mycket odlingsmark

längs de tillrinnande åarna: Lundbydiket, Olhamradiket (Kvarnbäcken) och Lingsbergsdiken. På botten av den tidigare sjön hade man tänkt sig att odla, men så blev det inte. Redan efter ett år började marken försumpas och övergavs snart.

Ornitologer tidigt på plats

Redan under 1930-talet besöktes Angarnssjöängen av dåtidens ornitologer. En av de tidigaste besökarna var Viking Olsson, som intervjuas i en artikel på sidan 42. Andra framstående ornitologer som besökte sjöängen på 1930–40-talet var Sigfrid Durango, Claes Ramel och Rune Bollvik.

Från 1930-talet och framåt gick det att ta sig runt hela sjöängen, eftersom det lagts ut spänger – eller i varje fall brädor – över dikena (se intervjun med Viking Olsson). Men det var inte alltid som plankorna fick ligga kvar. Därför var det ibland lite hasardartat för den som ville ta sig runt sjöängen den närmaste vägen.

Ibland kunde besökarna bli tvungna att gå Lundbydiket upp till landsvägen och tillbaka, eller uppför Lingsbergsdiken till en körväg uppströms och ned igen. Vid utloppet fick man alltid gå ned till landsvägen vid Ådalen.

Orrar och storspovar var vanliga inslag i sjöängen och dess omgivning vid den här tiden.

Nytt Vällingby planerades

På 1960-talet köpte Stockholms stad in större delen av marken kring sjöängen. Man tänkte anlägga "Angarnsstad" – ett nytt Vällingby – med tunnelbana. Ändhållplatsen skulle ligga vid gården Kusta.

Mellersta delen av Angarnssjöängen vid vårhögvatten (maj 2004). Bilden är tagen från Midsommarberget med Kustamaden i bakgrunden.

En period diskuterades också att fylla ut sjön helt och bygga den nya internationella flygplatsen här. Som tur var valde politikerna att satsa på Halmsjön istället. (Eftersom bokstaven "ö" finns i namnet fick den nya flygplatsen senare heta Arlanda. Arlanda betyder egentligen "landet vid ån /åarna", och namnet hittades på någon gammal karta. Det var ju en lustig ordlek, som associerade till att flygplanen skulle landa här).

Några ornitologer tyckte att sjöängen var en alldeles för fin fågellokal för att bli förvandlad till miljonprogramsghetto eller flygplats. Därför satte en av dem, Berndt Lundin, in ett upprop i StOF:s medlemsblad – föregångaren till FiSt – i syfte att få ornitologer att engagera sig mot utbyggnadsplanerna. Året var 1968. Det bildades som en följd av detta en aktionsgrupp kring Berndt. Gruppen fick så småningom namnet Angarngruppen.

Gruppen dokumenterar fågellivet

En av Angarngruppens självpåtagna uppgifter

blev att dokumentera sjöängens fågelliv. Arbetet kom igång i begränsad omfattning 1970, och från 1978 var inventeringsverksamheten fullt utbyggd.

Förutom inventeringarna genomfördes också ett ringmärkningsprogram i sjöängen, inriktat mot att försöka få reda på övervintringslokaler för de blåhakar som rastar i sjöängen i september. Frågan är ännu inte besvarad, men det finns vissa indikationer på att det kan vara i "talibanland", alltså i delar av Afghanistan. När näten så småningom blev stulna flyttades märkningen över till Fysingen, där en medlem bosatt i närheten kunde hålla bättre koll på dem.

Gruppen initierade också vegetationskarteringar och inventeringar av kulturminnen.

Restaurering istället för bygge

Hur som helst insåg Stockholms kommun, bl.a. efter påtryckningar från Angarngruppen, att det inte var så klokt att bygga just här. Dessutom fanns det inte något omedelbart behov

Ringmärkare vid Angarnssjöängen i början av 1980-talet. Fr.v. Lars Frankenberg, Lars-Ivar Olsson, Kjell Eriksson, Lars Samuelsson och Johan Stenlund.

av att bygga ut Angarnsstaden (ibland kallad Össebystaden). Istället restaurerades sjöns omgivningar och det anlades en vandringsled runt sjöängen med bättre (och säkrare) möjligheter att ta sig över diken.

Ett område som restaurerades var den starkt igenväxta Skesta hage på norra sidan av sjön. Det byggdes ett fågeltorn mellan Örsta och Hacksta, vid den del av sjöängen som då hade det rikaste fågellivet.

Det enda problemet med fågeltornet, förutom att fågellivet så småningom flyttade längre söder- och västerut, var att Karl-Erik Hast på kommunen (senare chef för länsstyrelsens naturvårdsenhet), som ansvarade för åtgärderna, var två meter lång och fågeltornets luckor togs upp på motsvarande höjd. Så det gäller att ha långa tår om man ska se något!

Naturresept hägrade

Då det omedelbara utbyggnadshotet var undanröjt började istället ett arbete med att försöka få sjöängen avsatt som naturresept. Detta motarbetades i det längsta av Stockholms stad, som ville ha ryggen fri att exploatera området ifall behovet skulle uppstå. Men i slutet av 1982 blev Angarnssjöängen med omgivningar till

slut avsatt som naturresept. Därefter påbörjades en restaurering av själva sjöängen, som genomfördes 1984–85.

Tyvärr byggde tankegångarna på gamla föreställningar om hur en restaurering skulle göras. Angarngruppens försök att diskutera fram en annan lösning, som skulle ske mer på fåglarnas villkor än jordbrukarnas, hörsammades inte. Följden blev att den då fortfarande hyfsade fågellokalen inom en tidsperiod av tio år i princip blev värdelös, sett ur fåglarnas perspektiv.

Ny prövning av vattendomen

Det är svårt att upphäva en vattendom, men 1991 lyckades länsstyrelsen ändå få Vattendomstolen att ta upp sjöängen till förnyad prövning, "av naturvårdsskäl". Den här gången fick Angarngruppen ta en större, och mer aktiv, del i arbetet.

En lyckad restaurering hade skett i Kvismaren några år tidigare, och den infekterade striden om Hornborgasjön mellan traditionalister ("invallning") och nytänkare ("översvämmade strandängar") hade avblåsts med nytänkarna som vinnare.

Det stod alltså klart att Angarnssjöängen skulle restaureras på samma sätt. Men att sjön

På Angarngruppens initiativ har en mängd projekt genomförts för att dokumentera sjöängen. KTH genomförde under slutet av 1980-talet ett projekt kring vattenståndsvariationer, vattenföroreningar m.m. Här byter Berit Balfors papper i den automatregistrerande pegelstationen vid utloppet. T.H. skymtar den första, fasta, dammbyggnaden.

inte vallades in medförde att jordbruksmark runt sjöängen måste lösas in, vilket tog tid att genomföra.

Med den nya kunskapen om restaureringar i bakhuvudet planerade gruppen i syfte att gynna änder, svarthakedopping och vadare, istället för vasshäckande arter som säv- och rörsångare, rördrom och brun kärrhök. Orsaken till att svarthakedopping nämndes speciellt var att den var en av karaktärsarterna i sjöängen före den första restaureringen, men hade försvunnit helt som häckfågel då restaurering nummer två inleddes 1992.

Idealkurva för vattenståndet

Vattendomstolen föreskrev i 1992 års dom ett rörligt dämme vid utloppet (det tidigare var fast) och lade fast en idealkurva för hur vattenståndet skulle förändras under året.

Det har inte alltid gått att följa den kurvan, eftersom avrinningen är dålig. Detta till följd dels av för liten marklutning i utloppsån, dels genom att vattenståndsvariationen under vintern varit svår att åstadkomma. Dammluckan fryser alltid fast i isen.

I samband med den andra restaureringen, som alltså i huvudsak genomfördes 1992, av-

verkades en mängd träd som växte nära våtmarken. Detta gjordes eftersom Angarngruppen påpekat att uppstickande föremål var alltför bra utkikspplatser för t.ex. kråkor. Vetenskapliga undersökningar hade visat att tofsvipans häckning var mindre framgångsrik om det fanns höga föremål inom 100 meters avstånd från boet.

Idag har – tyvärr – de ridåer av videbuskar som avverkades ute i sjöängen nått en sådan höjd att de åter blivit tillhåll för kråkor, och predationen på bl.a. sothönaegg har blivit omfattande. Røjning av videbestånden har därför stått på programmet flera år, men dåliga isar alternativt personalbrist har hittills satt käppar i hjulen.

Försök med bete

Samtidigt med restaureringen av sjöängens vattenområde inleddes försök med nötbete på sjöängens stränder. Tidigare fanns hästbete på några avsnitt av stranden, men det räckte inte till. Det enda ställe som nötbetats genom alla år är Hackstakullen längst i nordost.

Det tog några år att få igång bete på alla sträckor, men från ungefär 1995 har all mark nära sjöängen betats.

Resultatet av betet lät inte vänta på sig. Gulärlorna ökade successivt från 1–2 par till som mest 25 par. Antalet har nu stabiliserats kring 15–20 par, och därmed är Angarnssjöängen sannolikt den bästa gulärlelokalen i Stockholms rapportområde.

Betet beredde nog också vägen för grågässen, som föredrar kortbetade gräsängar (mer om grågässen längre fram i artikeln).

Fördubblat antal häckfåglar

År 2007 publicerade länsstyrelsen i Stockholms län en långtidsöversikt över fågellivet i sjöängen, där Angarngruppen stod för texten. I översikten konstaterades det att antalet häckande fåglar på sjöängen fördubblats jämfört med tiden före den första restaureringen.

Dessutom hade rastande vadare blivit vanliga, både vår och höst. Orsaken är naturligtvis att det tidigare inte fanns några bra ställen att rasta på. Samma sak gällde andfåglarna.

Den bruna kärrhöken och rördrommen verkar inte ha brytt sig om att det efter 1992 fanns

Jan Andersson, en av de flitigaste rapportörerna vid sjöängen, räknar nyanlända änder från Midsommarberget.

T.v: Mindre strandpipare började häcka efter första restaureringen, 1985. T.h. Svarttärna har häckat några år i samband med restaureringsåtgärder, men även rastat vissa vårar.

en betydligt mindre areal vass i sjöängen. Det som sparats var uppenbarligen tillräckligt.

Nya häckande arter

Restaureringarna medförde också att de kom några nya häckande arter till sjöängen. Redan efter den första restaureringen (1984–85) började mindre strandpipare häcka på dammvallen vid utloppet. Vallen var helt vegetationsfri och drog därför till sig vadarna.

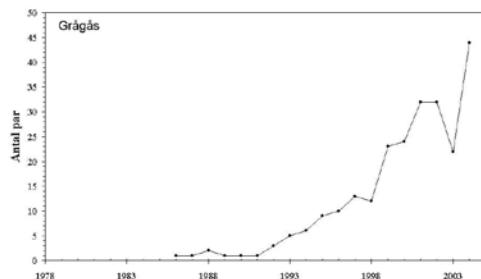
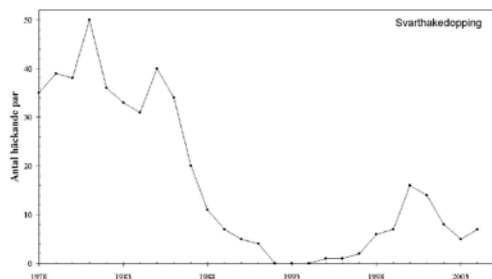
Att vallen inte fick någon vegetation berodde på att den byggts av sediment från den djupdamm som grävdes intill dämnet. Sedimenten var rika på organiskt material, inklusive svavel-

föreningar, och genom nedbrytning av svavelhaltigt organiskt material i ytskiktet på dammvallen sjönk pH-värdet till omkring 4 när det bildades svavelsyra som nedbrytningsprodukt, något som inga växter klarade av. Dessutom var det nog syrefritt nere i sedimenten.

Det tog tio år innan dammvallen började bli bevuxen. Mindre strandpiparen höll sig ändå kvar vid sjöängen, men flyttade söderut till området vid Byksberget och Lundbydiken.

Restaureringseffekter

Den andra restaureringen medförde att rödbena flyttade in, och arten häckar fortfarande

Exempel på arter där antalet häckare gått åt olika håll. Till vänster svarthakedopping och till höger grågås. För svarthakens del syns en återhämtning efter restaureringen 1992. (Från "Angarnssjöängen – våtmark i förändring. Länsstyrelsen i Stockholms län, rapport 2007:27.)

åriligen vid sjöängen. I samband med restaureringar och uppföljningsåtgärder har svarttärna häckat några år, men bara ett år åt gången – året efter en mer omfattande åtgärd. Arten är tydligen mycket krävande vad gäller miljöförhållandena.

Som alltid blir det en "restaureringseffekt", på vilken svarttärnehäckningarna är en indikation. De första åren efter en restaurering ökar antalet häckfåglar explosionsartat, men efter 5–10 år börjar fågelrikedomen gå tillbaka. När det gäller Angarnssjöängen har det därför varit nödvändigt att hålla efter växtligheten i sjöängen.

Första gångerna gjordes det genom fräsning av växtligheten i delar av sjöängen, men de senaste gångerna har man endast använt apparatur som lämnar rotfilten opåverkad. Syftet är att betesdjuren ska kunna beta längre ut i sjöängen, men följderna blir att sjöängen måste behandlas oftare.

Rävar ett växande hot

Två arter som minskat sedan år 2000 är skedand och stjärtand, vilka anses vara goda indikatorer på kvaliteten hos en fågelsjö. Samtidigt har häckningsframgången under senare år varit dålig för en del arter, t.ex. skrattnås. Den har aldrig återkommit i de antal som fanns i början av 1980-talet.

Här har Angarnsgruppens medlemmar kunnat konstatera att räv numera kommer ut i kolonierna. Mink ansågs förut vara ett allvarligt hot, men det finns inte många minkar kvar i sjöängen längre. Kanske kråkorna också har spelat en negativ roll.

För att få en ostörd häckningsmiljö, där i

FOTO: PETER BOLDT-CHRISTMAS

Svarthakedoppingens försvinnande som häckfågel var en av anledningarna till att sjöängen restaurerades en andra gång.

varje fall inte räven ska kunna ta sig ut, måste en "vallgrav" grävas runt skrattnåsarnas häckningsområde norr om Lingsbergsdikets utlopp.

Det är hög tid att göra en insats, men just nu faller det hela på att staten, som en följd av lågkonjunkturen, dragit tillbaka skötselpengar från länsstyrelserna. Angarngruppen hoppas nu att åtgärder kan genomföras 2010 eller senast 2011.

257 arter hittills

Under "modern tid", d.v.s. från omkring 1970, har 257 arter noterats i Angarnområdet. Det senaste nytillskottet var den ringand som i april i år uppehöll sig i sjöängen under mer än en vecka.

Det skulle föra alltför långt att räkna upp alla de arter som setts. Jag vill dock göra några axplock ur den digra artlistan. Under senare år har vi kunnat märka att fåglar som är under ökning i landet också uppträder vid sjöängen. Det gäller t.ex. försärila, som var art 256 och nu redan har setts tre gånger. Röd och brun glada har observerats ett antal gånger.

I samband med restaureringen 1992 byggdes ett mer permanent spångsystem runt sjöängen (t.v.). Vid Örsta finns toalett för rörelsehindrade och med rullstol går det att ta sig ut till observationsplatsen på Byksberget.

Både TV- och radioprogram har sänts från Angarnssjöängen. På bilden till vänster är det Linda Olofsson i "Mitt i naturen". T.h.: Under kalla vintrar kan man gå ut på isen för att leta skägges.

Två gamla havsörnar över Angarnssjöängen 27 juli 2009.

Bland andfåglarna har samtliga inhemska simänder (sju arter) häckat i sjöängen, medan dykänderna (sex arter) till större del är rastare. Dock häckar tre av dem – vigg, knipa och brunand – i sjöängen.

Hela 35 vadararter har besökt sjöängen, bland dem tuvsnäppa och dammsnäppa och mer flugna (?) arter som strandkata och roskarl.

Noterbart är ett fynd av sibirisk tundrapipare samt några fynd av sandlöpare. Dubbelbeckasin och dvärgbeckasin kan ibland höras spela i slutet av april eller under första halvan av maj.

Många nattaktiva arter

Inte heller rovfågellistan går av för hackor. Inklusiva de nämnda gladorna har 21 rovfågelarter noterats. Omkring åtta av dem häckar – eller har häckat – i sjöns närområde, medan en art som havsörn kommer in från havet för att födosöka. Det rör sig om allt från årsungar till vuxna fåglar.

De nattaktiva fåglarna kan ge fina upplevelser. Angarngruppens logotyp-art, vattenrallen, hör till de vanligaste av de större nattaktiva arterna. Just i år, 2009, har de varit noterbart talrika. Andra våtmarksarter som hörs i natten är rördrom, småfläckig sumphöna, rörhöna, sothöna, svarthakedopping, smådopping och i markerna

runt sjön kornknarr och vaktel. Sällsynta gäster är mindre sumphöna och dvärgsumphöna.

På sångarsidan dominerar nattetid naturligtvis sävsångare och rörsångare, men trastsångare finns vissa år – mer på 1970–80-talen än idag. I år har dock upp till tre olika trastsångare hörts. Vassångare har sjungit i sjöängen, medan gräshoppsångaren blivit ovanlig efter den senaste restaureringen, vilket också gäller näktergalen. Vid Hackstabäcken, sjöängens utflöde, sjunger ibland kärrsångare.

Grågåsen ny karaktärsart

Den art som stått för den mest spektakulära ökningen då det gäller häckning är utan tvekan grågåsen. Den första häckningen skedde 1988. Då var det en sensation med inlandshäckning av grågås, men FiSt:s läsare vet att grågås idag hör till karaktärsarterna på många stränder i Mellansverige.

Vid sjöängen häckar numera ett 60-tal par, och rastarna kan uppgå till 1 500–2 500 exemplar den bästa dagen. Grågässen har dragit med sig andra gäss också. Under 1970-talet var det egentligen bara sädgås som passerade, men idag rastar bläsgås, ett ökande antal spetsbergsgäss och – mycket sällsynt – fjällgås.

Tundrasädgås rastar vissa vårar, och stripgås liksom snögås har besökt sjöängen flera gånger. Prutgås kan ibland ses sträckande, men det är sällsynt att någon rastar. Så har vi naturligtvis kanadagås, som är en vanlig häckfågel i sjöängen, och någon gång vitkindad gås.

Sedan många år tillbaka häckar ett sångsvanspar i sjöängen. Både 2008 och 2009 har ett tranpar häckat. Gråhakedopping har häckat några gånger under de senaste åren.

Många flyttfåglar passerar

Eftersom Angarnssjöängen ligger mitt i ett flyttfågelstråk (från Norrtälje respektive från Lövstadalgången utanför Uppsala via Heder-viken och Vadadalen) passerar ett stort antal fåglar under vår och höst. Samtliga kärrhökar har setts. Ägretthäger samt svart och vit stork har passerat flera gånger. Arktiska vadare rastar ibland, om vattenståndet är det rätta och vädret tillräckligt dåligt.

Hösten 2008 passerade under en timme ett intensivt sträck av ett stort antal myrspovar,

kustpipare och kustsnäppor. Detta till följd av ett kalluftsinbrott i nordvästra Ryssland. Smal-näbbad simsnäppa hör inte till ovanligheterna. Antalsmässigt leder grönbenan.

Vissa år hörs sommargylling ropa från nordvästra sidan av sjöängen, och härfågel har rastat (på väg till Orkesta, där den sedan höll till en lång tid under juni-juli 2003). Till gruppen ögonbrynshöjare hör också den skärfläcka som passerade för några år sedan.

Restaureringen påverkar

En orsak till att Angarnssjöängen drar till sig många flyttfåglar är alltså att Angarn-sänkan ligger i en viktig sydväst-nordostligt orienterad sträckled som används av många arter som följer ledlinjer i terrängen.

Dessutom är det förhållandevis ont om våtmarksområden i denna del av regionen – i varje fall år med vattenbrist). En tredje orsak till att så många fågelarter och individer ses i eller vid sjöängen är förstås att restaureringen gått ut på att förbättra förhållandena för en rad arter, däribland sådana som flyttar.

Men det är säkert också så att en bra fågellokal blir allt bättre i takt med att allt fler skådare söker sig dit; bevakningen blir betydligt bättre än på en medelmåttig lokal, och chansen att intressanta arter upptäcks ökar.

Hemsida och exkursioner

Angarngruppen har en egen hemsida, www.angarngruppen.se, som uppdateras löpande. Där finns en mer omfattande beskrivning av sjöängen och hur man tar sig dit. Det finns också beskrivningar av några arter som besökt området, liksom en del ljudinspelningar.

Gruppen ger också med ojämna intervall ut publikationer (Meddelanden från Angarngruppen). Av de två senaste, nr 27 och 28, beskriver nr 27 fågellivet och restaureringarna, medan nr 28 är en tillbakablick på föreningens 40-åriga historia). Medlemmarna får dessutom varje år fyra nummer av Angarngruppens informationsblad.

Gruppen anordnar också exkursioner för medlemmar och andra intresserade. Ett populärt inslag i skådarkalendern är onsdagsvandringarna runt sjöängen, som anordnas en gång i månaden året runt.

Lite personligt om Ågesta

AV **LASSE LÖÖV**

FOTO: MAGNUS VON KRUSENSTIERNA

Lasse Lööv är för många "Mr Ågesta". Här berättar han om "sin" fågelsjö och om fågellivet förr och nu.

MIN FÖRSTA FÅGELNOTERING från Ågestasjön är från den 1 juni 1970. Inte 50 år sedan, men i alla fall nästan 40. Det blev början på ett livslångt umgänge (även om jag inte är riktigt död än). Inga märkvärdiga fåglar sågs den gången: knölsvan, några skäggdoppingar, viggas, ett par brunänder m.m. Tittar jag igenom gamla obsar från början av 70-talet får jag en känsla av att det inte är så stor skillnad jämfört med vad en ny skådare kan förvänta sig att få se idag.

Storskarv möttes med jubel

Men visst är det mycket som har förändrats sedan den tiden. Framförallt är det ett antal arter som var relativt sällsynta då, men som har blivit klart vanligare idag. Storskarven är väl kanske det mest typiska exemplet. En riktig raritet på den tiden, som möttes med jubel när något enstaka exemplar förirrat sig in så pass långt över land. Nu är det den lite större fågel som oftast ses flyga över Ågesta. En mer eller mindre liknande utveckling uppvisar t.ex. snatterand, havsörn, korp, gärdsmåg, stenknäck och steglits. Och vem kunde ana att de nordliga flyttfåglarna sångsvan och vitkindad gås skulle bli vanliga häckfåglar i våra trakter?

Sädgässen ändrade flyttvanor...

Tyvärr finns naturligtvis också exempel på motsatsen, d.v.s. fåglar som sågs betydligt mer frekvent på den tiden än idag. Det mest slående exemplet är nog sädgässen. Det beror glädjande nog inte främst på att sädgässen skulle vara en mycket ovanligare art nuförtiden, utan helt enkelt på att gässen har lagt om sina flyttningssvår. På 1970- och -80-talen var Tåkern den enda riktigt bra rastplatsen för sädgässen på våren innan de lämnade Sverige på väg till sina vidsträckta ryska häckplatser. Det omvända gällde sedan på hösten, när gässen i stora skaror var på väg mot vinterkvarteren.

... och övergav Ågesta

För Ågestas del innebar det att från mitten av april till början av maj kunde vi under dagar med lämpligt sträckväder förvänta oss ett bra sträck ett antal timmar efter gryningen, då vi antog att gässen bröt upp från Tåkern. Regelbundet hade vi dagar med över hundratalet gäss. Bra dagar kunde antalet nå upp till omkring 500 – för att

riktiga toppdagar var ännu många fler. Liknade siffror kunde sedan gälla för höststräcket under september/oktober. Senare upptäckte (tyvärr?) gässen den utomordentliga lokalen Hjälstaviken. Ganska raskt krympte därefter sträcket över Ågesta ihop till en rännil av vad det en gång hade varit. Idag räknar vi en dag med 100 sädgäss som en toppdag.

Lättskådad lokal – nu med torn

Visst finns det också arter som har en vikande population som orsak till ett mer sparsamt uppträdande – ortolansparven t.ex. Den var väl aldrig någon riktigt vanlig häckfågel, förutom på särskilt lämpliga lokaler. Men nu är den i stort sett borta som häckfågel i östra Svealand. För andra arter kan orsakerna vara av mer lokal natur. Svarthakedopping, rörhöna, gräshoppsångare och entita är alla arter som av olika anledningar minskat i Ågesta. Andra arter kan ha minskat som häckfåglar, men fortfarande vara vanliga som sträckfåglar. Exempel på sådana arter är bl.a. sånglärka och gulärta. För att vara av "slättsjötyp" har Ågestasjön alltid varit relativt lättskådad, även innan fågeltornet byggdes. Ett antal naturliga obsplatser finns runt sjön, vilket säkert bidragit till dess popularitet som skådarlokal. Men visst var tornet ett lyft för skådningen! Det stod klart hösten 2002 och innebar framför allt att det gick mycket lättare att komma fåglarna i skrattnäskolonin in på livet.

Lång raritetslista

Lättillgängligheten och närheten till stan har nog varit Ågestas främsta fördelar när det gällt att locka till sig skådare. Angarnssjöängen, Fysingen, Sandemar, Torö, Landsort m.fl. – och Hjälstaviken om man räknar den lokalen till Stockholmsområdet – kan nog sägas vara vassare när det gäller att se roliga fåglar. Ändå tycker jag att raritetslistan i Ågesta är imponerande: svarthalsad dopping, vit stork, amerikansk kricka, mandarinand, brun glada, aftonfalk, dvärgsumphöna, dammsnäppa, rödvingad vadarsvala, bredstjärtad labb, turturduva, härfågel, rostgumpssvala, korttälärka, tofslärka, större piplärka, citronärta, svartpannad törnskata, vassångare, flodsångare, busksångare,

trastsångare, halsbandsflugsnappare, svarthakad buskskvätta och ökenstenskvätta. För att nu nämna de tyngsta!

Nästan daglig bevakning

En orsak till att det setts såpass många roliga fåglar i Ågesta är säkert alla spanande ögon. När det är högsäsong, under vår och höst, har det genom åren varit nästan daglig bevakning. Då ramlar det också med jämna mellanrum in en och annan raritet.

Ofta känns det dock som att det är onödigt långt mellan godbitarna. Många gånger har man då gärna velat travestera Winston Churchill: "Aldrig har så många skådat så mycket för så lite". Men som sagt, är man tillräckligt uthållig så kommer också fåglarna. När jag började min skådarbana i Ågesta, var det Södertörns fältbiologer som huserade där. De hade Ågesta som sin hemmalokal, och genom åren har åtskilliga mer eller mindre prominenta skådare gjort sina första trevande kikarlyft på den lokalen.

Wolf Jennings & Lars Jonsson

Men den stora nestorn framför andra, Wolf Jennings, var vad jag vet aldrig södertörnare. Han började å andra sidan vandra runt och göra iakttagelser i Ågesta så tidigt som på 1940-talet, och har alltså en 60-årig skådagärning bakom sej. Annars är nog fågelmålararen Lars Jonsson den internationellt mest kände av södertörnarna. Andra profiler värda att nämna är t.ex. Magnus von Krusenstierna, Uffe Karlsson, Lasse Högstrom, Anders Lundqvist, Bosse Holst och Stefan "Oscar" Oscarsson. Magnus har för övrigt en anteckning från Ågesta, skriven bara några dagar efter det att StOF bildades. Som ung grabb såg han den 29 november 1959 sträckande sångsvanar och fyra sävsparvar där.

Många hot genom åren

Genom åren har det naturligtvis funnits olika hot mot området, men glädjande nog inte några exploateringshot under senare år. Istället har det formella skyddet gradvis stärkts. Sjön blev först fågelskyddsområde, och därefter inrättades Örlångsjöområdets naturreservat. Men innan dess fanns det planer på att bygga en helt

Ågestasjön mot norr från fågeltornet.

ny stadsdel i Ågesta, eller att förlägga ett stort motorstadion där (se Bollviks artikel, sid. 143). Detta blev tack och lov aldrig verklighet. Dock kvarstår hot av ett mer subtilt slag. Det gäller främst mot områdets karaktär av öppet, välbe-
tad kulturlandskap med ett stort inslag av löv-
trädsområden.

Allt fler hästar

En förutsättning för att förhindra att ett sådant område förbuskas, för att slutligen växa igen helt, är att någon form av kreatursbete bedrivs. Tyvärr har tyngdpunkten förskjutits från ett omfattande bete av nötboskap till att hästar-
na har blivit allt fler. Det har inneburit risk för överbetning inom begränsade hagmarksytor, medan den omgivande skogsmarken betas sämre.

Även våtmarkerna, som Pumphusängen, är svåra att hålla öppna med allt färre kor. Istället har maskinella röjningar genomförts vid några tillfällen, för att försöka bibehålla dessa områ-

dens värde för främst and- och vadarfåglar. Vassarna i sjön har också varit i stark tillväxt, till stor del beroende på att Huddinge ända fram till 1970-talet släppte ut orenat avloppsvatten i sjön Trehörningen. Vattnet fördes sedan vidare i sjösystemet till Ågestasjön, Magelungen m.fl. sjöar. Även vassarna har röjts maskinellt, för att begränsa utbredningen och återskapa större klarvattenytor.

Hoppfulla slutord

Slutorden får bli några förhoppningar om framtiden. På kort sikt finns hopp om många roliga fåglar under några år, eftersom man i höst återigen genomför en stor röjning av Ågestas våtmarker och vassar. På längre sikt får man önska att området förblir en vacker pärla söder om Stockholm, till glädje för framtida generationer av fågelskådare och andra naturälskare. Genom åren har Ågesta samlat på sig en försvarlig mängd arter. Svalan redovisar 247 arter. Men till Landsorts 308 arter är det långt!

För 50 år sedan i Ågesta ...

KOMMENTAR AV **MAGNUS VON KRUSENSTIERNA**

Magnus von Krusenstierna bodde på Ågesta gård då föreningen bildades och var under åren 1980–1983 föreningens ordförande.

SOM INFÖDD ÅGESTASKÅDARE höll jag (åtminstone) ett öga på sjön nästan dagligen. Jag bläddrar i en av mina första anteckningsböcker från 1959. Fåglar var då redan, sedan ett par tre år, min stora passion, så en del av det som står i den lilla boken är väl tillförlitligt: Dom första sånglärkorna såg jag 28 februari. Det var gott om häckande starar i holkarna runt gården och även andra holk/hålhäckare var vanliga – i ett av de höga parkträden fick spillkråkan ut en kull och självfallet fanns det kattuggla (i ett par granar nära vägen genom gården hade den sin trogna sittplats). Änder, skäggdoppingar sothöns och rörhöns var det gott om och fiskgjusar, troligen flera par, besökte sjön för fiskafänge. Brun kärrhök noterades också – oklart dock om den häckade det året. Skrattmåsarna då – jovisst, de bidrog till livet i sjön redan på den tiden.

På 1970-talet började vi räkna fåglarna i sjön och noterade bl.a. en ökning av antalet skrattmåsar. Ågestasjön har alltid varit en olämplig häckningslokal för tärnor. I Magelungen och Orlången fanns det häckningsholmar, men fisktärnor sågs regelbundet proviantera i sjön.

Min första skranttärna noterade jag med stor förnöjelse 22 juni 1959, dessutom med en hyfsad teckning i boken, och många fler sommarbesök av arten skulle det bli. På den tiden var det mest artlistor som gällde, med mestadels triviala arter. Man kan väl säga att grundkursen var lång...

Dock fick jag prova på avancerad skådning 30-31 maj samma år. Det var en helg och jag hade bästa utsikten från gårdens tak, då en spenslig falk på kvällen strök över vassen. Jag bestämde den till lärkfalk, men det visade sig vara en ung aftonfalk. Redan på den tiden väckte en sådan

FOTO: MAGNUS VON KRUSENSTIERNA

Vårexkursion till Ågestasjön.

raretet uppståndelse och tack vare det så blev min bestämning korrigerad. Den 9 juni på eftermiddagen upptäckte jag fem sydsträckande storspovar som landade i en av kohagarna nära sjön. På den tiden var den inte ovanlig som häckfågel på traktens jordbruksmarker.

Under 50 år har mycket vatten passerat Norrån och ingen sjö är förskonad från ekologisk succession och/eller annan miljöpåverkan. Ågestasjön är inget undantag. På den tiden var sjöarna i trakten framför allt påverkade av jordbruk och kommunala avlopp som påskyndade igenväxningen, och ett par decennier senare påbörjades restaurering i bl.a. Magelungen och Trehörningen. Ågestasjön fick vänta i ytterligare ca 20 år. I slutet av 1990-talet genomfördes den första torvfräsningen runt sjön, inklusive den s.k. Pumphusängen. Effekten av detta bestod några få år och måste upprepas, vilket är på gång just denna höst (2009). Detta i kombination med den genomförda vattenregleringen av sjön borgar för att man fortsätter att väma om Ågestasjön. Och fler arter kastar sina lystna blickar ner mot sjöns vatten, bland dem melanskarv och havsörn.

Fågelsjö ur farozonen

Rune Bollvik skriver om Ågestasjön – året är 1964

AV **RUNE BOLLVIK**

Rune Bollvik, under många år intendent på Svenska Naturskyddsföreningen, var en av skådarpionjärerna i Stockholmsområdet. Han bodde i Rönninge, men hade Södermanland och Uppland som "sitt" område. Han besökte ofta Ågestasjön och Angarnssjöängen, men också fjällvärlden och Öland. Rune skrev flera böcker om natur och naturvård. Den första, *Fåglar och fågelmarker*, kom ut 1962.

Rune var en av de första att inse betydelsen av den biologiska mångfalden. Han hävdade redan på 1960-talet att "man får inte ta av kapitalet, bara räntan". Med det menade han att skattningen av djur- och växtbestånd inte fick bli så stor att bestånden minskade.

Rune är bortgången sedan länge. Vi hedrar honom i jubileumsnumret genom att publicera hans stämningsfulla artikel om Ågestasjön, som tack vare de stoppade exploateringsplanerna fortfarande är en av Stockholmsområdets bästa fågellokalerna. "Fågelsjö ur farozonen", lätt redigerad, har hämtats från *Fältbiologen* nr 2/1964.

Rune Bollvik.

FOTO: KARL-ERIK FRIDZÉN

STOCKHOLMS-SKÅDAREN känner Ågestasjön som den lilla utsökta och lättillgängliga fågelsjön strax söder om storstadens höghus. Sjön med sina vackra omgivningar utgör ett karakteristiskt stycke Södertörn: leende lövskogsnatur där ek och hassel är framträdande inslag, öppna ängs- och kärrmarker, vidsträckta vassar och täta videsnår kring ett vattendrag, omväxlande med barrskogsklädda bergshöjder som på flera håll skjuter upp till magnifika utsiktspunkter.

Området har intresse inte enbart för ornitologen – själv har jag under en följd av år noterat närmare 150 olika fågelarter bofasta och rastande i dessa marker. Botanisten och geologen Anton Sörlin framhåller i *Natur i Södermanland* att området botaniskt sett sannolikt är det rikaste på hela Södertörn. Här finns dessutom stora förutsättningar att tillgodose åtskilligt i övrigt av fältbiologens vittomfattande intressen.

Orsaken till den rika fågelförekomsten är förstås den grunda näringsrika sjön med vassar och annan vegetation som erbjuder föda, skydd och boplatSMöjligheter åt de fåglar som är knutna till själva sjön. Vidare är mader och sankängar tillhåll och i viss utsträckning häck-

plats för olika vadarfåglar. De flesta lappländska snäppor rastar här kortare eller längre tid under färderna till och från de nordliga häckplatserna. Att Ågestasjön är ett så påfallande uppskattat tillhåll för änder av olika slag, särskilt under hösten, beror dessutom på det glädjande faktum att jakt överhuvudtaget inte förekommer inom området.

ENBART ETT PAR morgontimmar före det dagliga arbetet kan här bjuda på fågelupplevelser som man annars är van att få sätta till söndagar för på andra håll. Jag minns ett par sådana timmar en klar septembermorgon för ett par år sedan. I norra del av sjön låg hundratals änder. En analys gav vid handen att samtliga arter man kan träffa på i någon syd- eller mellansvensk slättsjö fanns med i flockarna. På en dybank i vasskanten stod en samlad flock av 26 enkelbeckasiner förutom en del änder och brushanar. När solen började värma hördes gransångaren sjunga i vasskanternas videbuskar. En av årets sista fiskgjusar stod några ögonblick spanande över vattnet medan nötkräkorna skränade i hasselskogen på västra sidan. Grå, heraldiskt ståtliga hägrar stod blickstill i vasskanten eller rörde sig i luften med tunga vingslag som väldiga rovfåglar. Lågt över vassen seglade samtidigt en ung brun kärrhök. I den klara luften sträckte sånglärkor, pip-lärkor och bofinkar mot söder. Den korta morgonexkursionen avslutades så småningom vid sankängarna söder om sjön, där rödstrupig pip-lärka och blåhake, de första för säsongen, kunde tyckas förmedla hälsningar från sina lappländska hemmamarker.

När man en sommardag från något av utsiktsbergen ser ut över dessa vackra sörmländska marker med betande boskap utspridda över gröna ängar, ett genuint bondelandskap välgörande fritt från störande bebyggelse eller andra tecken på exploatering, har man svårt att föreställa sig att storstaden är så nära. En blick norr-ut och Farsta-höghusen framstår för naturvännerna som ett *mene tekel*, ett hot om förestående olyckor. Hur länge skall man få ha kvar denna pärla i Stockholmstraktens natur?

Det såg hotande ut ett tag. Det fanns planer på att förlägga en motorstadion hit, med mo-

Ågestasjön i början av 1960-talet.

FOTO: RUNE BOLLVIK

tocross- och motorövningsbanor, parkeringsplatser för 15 000 bilar och mycket annat. Just här av alla platser runt Stockholm! Motorsidan framhöll att det vore väl glädjande att så mycket folk skulle få tillfälle att njuta av den vackra naturen. Man nämnde ingenting om att detta i så fall skulle ske till ackompanjemanget av öronbedövande motorknatter...

Naturvårdssidan har naturligtvis aldrig haft något emot motorbaneprojektet som sådant. Det var bara obegripligt att planerna gällde ett av Stockholmstraktens finaste naturområden. Inom ett avstånd av en dryg mil från storstadens centrum finns ingen motsvarighet till Ågestaområdet. Den rekreationssökande allmänheten har nära tillgång till stimulerande naturupplevelser. Skolorna har ett utomordentligt givande exkursionsmål inom nära räckhåll. Området har stor betydelse ur vetenskaplig synpunkt. Det finns ett Ågesta, men det måste rimligen finnas betydligt fler andra områden dit man kan förlägga sina motorövningar!

Opinionen för bevarandet av Ågesta växte sig allt starkare och som det nu ser ut så kommer ingen motorbana att förläggas dit. Borgarrådet Helge Berglund, ordförande i Stockholms stads idrotts- och friluftsstyrelse, som i fortsättningsen skall förvalta Ågestaområdet, förklarade under ett möte nu i vår att Ågesta inte kan anses lämpligt för en sådan anläggning. Tack och lov skulle man vilja utbrista!

Tyresta nationalpark – vildmarksstämning nära stan

AV EVA STENVÅNG LINDQVIST

Tyresta är unikt på så sätt att det inte någon annanstans i världen finns en nationalpark så nära en storstad. På kort avstånd från huvudstaden kan man vandra långväga i gammelskog och kanske, om man har tur, stöta på en tjäder eller orre.

FOTO: SVANTE JOELSSON

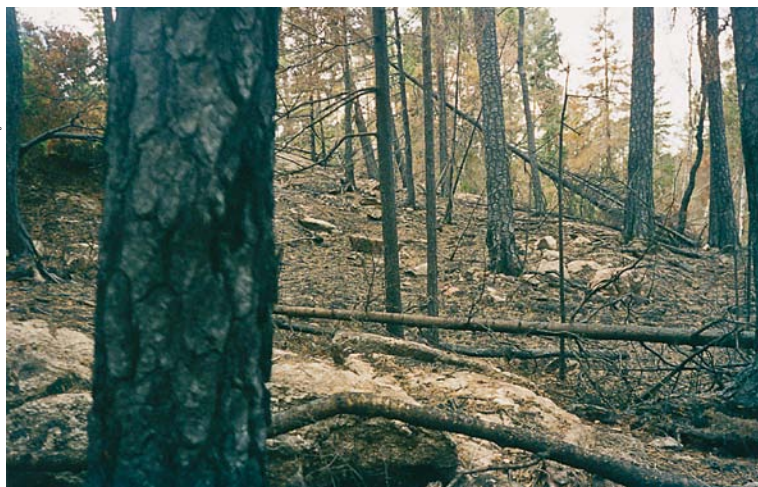
Tjädertupp på spelplatsen omgiven av sitt harem av hönor.

MAN KAN TILLBRINGA en vecka på vandring i Tyrestaområdet utan att tycka att man känner igen sig. Det är nästan 5 000 hektar stort, varav 1 970 ingår i nationalparken och 2 700 hektar tillhör det omgivande naturreservatet. Bara ett stenkast från Tyresta by och Nationalparkernas hus, och bortom den välfrekventerade Urskogsslingan, är man ensam med skogen, dofterna och fåglarna. Man är med andra ord mitt i en förtrollande vildmark, som verkar ha funnits där sedan urminnes tider.

Delvis är det väl också så. Men den 1 augusti 1999 utbröt en jättelik brand i området. Bran-

den fick ett våldsamt förlopp och var inte helt släckt förrän två veckor senare. Då hade 450 hektar mark brunnit upp. Att branden blev så svårsläckt hade att göra dels med det torra sommarvädret, dels med att det fanns så mycket bränsle i form av ris och mossor.

Synen som mötte de få personer som strax efter branden tilläts besöka brandområdet var bedrövlig. Allt var förbränt, och mörkgrå trädstammar lutade betänkligt åt alla håll om de inte redan låg på marken. Många träd stod upprätt, men synen var bedräglig; i de flesta fall hade trädets rotsystem brunnit upp, eftersom

Efter branden var alla träd svarta och döda, men stod fortfarande upprätta en tid. Det luktade sur brasa i hela skogen.

branden gick mycket djupt. Det var alldeles tyst överallt, i kontrast till där brandområdet upphörde.

Bränder en del av kretsloppet

Området hade förändrats för lång tid framåt, och det på ett mycket dramatiskt sätt. Men mitt i det bedrövliga kunde man konstatera att en unik möjlighet uppstått att kunna studera vad som successivt händer med växt- och djurlivet efter en stor urskogsbrand. Det tråkiga är bara att det tar mellan 100 och 300 år innan skogen återtar något av sin forna glans, och då är vi själva tyvärr inte med längre.

Bränder utgör nämligen en naturlig del av kretsloppet i ett ekosystem som detta, även om det inte brukar vara en pyroman som är orsaken, vilket det var i detta fall. Tyresta har dessutom brunnit en gång tidigare under 1900-talet. Året var 1914, och det område som brann då ligger nästan helt inom 1999 års brandområde.

En följd av branden var att det samlades stora mängder död ved. Därigenom skapades förutsättningar för ett rikt insektsliv och – i sinom tid – nya möjligheter för fågelarter som t.ex. nattskär och tretåig hackspett. Det dröjde heller inte länge efter branden förrän just hackspettar började dras till området för att söka föda.

Tjädern kom tillbaka

En karaktärsart för Tyresta är tjädern, som trivs i mogen skog med mycket bärris, mossor och gärna lite asp och gran. Lite fuktstråk vill den också ha. Inom brandområdet fanns flera spelplatser,

bl.a. en av de största. Rekordåret 1990 spelade hela 27 tuppar där.

Samma år som branden var antalet spelade tuppar 14. Men trots att branden förstörde 90 procent av spelplatsen kunde Tyrestakännaren Svante Joelsson, som följt tjäderspelet där i många år, räkna in 13 spelande tuppar år 2000.

Att tjäder är en fågel som funnits mycket länge i Tyresta med omnejd kan man till och med se på runristningar. I Tyresta by finns det en liggande runristning som föreställer en stiliserad tjädertupp. Tjädtrar finns även på ytterligare några runstenar i Haninge kommun (jo, namnet kommer av tjäder”hanen”, och på samma sätt har det stora skogsområdet Hanveden, som Tyresta en gång hängde ihop med, fått sitt namn).

Ugglorna vanligare förr

Hittills har 112 fågelarter konstaterats häcka i Tyrestaområdet. De vanligaste är rödhake, lövsångare och bofink, men sådana kan man ju se på annat håll.

Intressantare för skådaren är kanske ugglorna. Sparvuggla häckar, däremot inte längre pärluggla. På 1970-talet hörde det annars till vårvinterns nöjen att kvällsvandra till Bylsjön, från vars strand man alltid hörde pärlugglan hoa.

Berguv har faktiskt häckat också, men det var så långt tillbaka som på 1930-talet och då i Lycksjöns branter. Men den som lever får se, berguv har hörts hoa i de mäktiga skogarna senare än så.

När det var fråga om en hökuggleinvasion fanns arten att beskåda även i Tyresta, närmare bestämt runt Tyresta by där två stycken höll till ända fram till april.

Tretåiga kanske häckar igen

Hackspettarna har alltid gillat Tyresta. Det fanns gott om död ved där även före branden. Inte bara vanliga spettar kan ses, som större hackspett, gröngöling och spillkråka, utan även mindre hackspett och tretåig hackspett. Under 1970-talet var den tretåiga en regelbunden häckfågel, men så är inte längre fallet. Med bättre betingelser kanske den kan återkomma till Tyresta som häckfågel.

Vad kan man mer tänkas få se i Tyresta? Det beror förstås på var man är, och i vilken biotop. Förutom hållmarkstallskogen, som dominerar stort, finns granskogar, lövskogar, kärr, mossar och hela tio sjöar. Även kulturmark finns, liksom innerskärsgård.

Trädlärka karaktärsart

I en artikel i FiSt nr 1/1997 skildrar Mattias Pettersson ingående hela området Tyresta-Åva, där man finner *"den finaste urskogen söder om Dalälven"*. Han beskriver fågellivet i området med utgångspunkt från olika biotoper.

I den gamla granskogen, berättar han, *"kan man om sommaren höra gärdsmygens smatter och i täta granformationer häckar duvhök sällsynt"*.

Han fortsätter med att nämna rödstjärt, dubbeltrast och trädlärka som andra karaktärsarter sommartid, liksom bl.a. nattskär, fiskgjuse, nötkråka, nötskrika och korsnäbbar. Vid kärr och mossar finner man stjärtmes och skogs-snäppa.

I sjöarna finns förstås bl.a. storlom och drill-snäppa. Längs med vattendragen kan man vintertid påträffa strömsrare.

Många småfåglar rastar

Lövskogen och kulturmarkerna får inte glömmas bort. Här finns ormråk, bivråk, göktyta, törnskata och en rad sångare. Kattugglan finns förstås på plats, liksom svalor och skvättor.

"Vår och höst rastar småfåglar talrikt på ängsmarker och åkrar och vid regnskurar kan Tyresta by krylla av småfågel", skriver Mattias.

Innerskärsgården ökar på artlistan med "må-

sar, trutar, tärnor och ejder". På Stavholmens stand-ängar", fortsätter han, *"häckar rödbena och under flyttningen kan man se nordliga vadare som brushane, kärrsnäppa, gluttsnäppa och svartsnäppa"*.

Vintertid flockas ändarna här, bl.a. bergand och salskrake, och i vassarna har man av och till påträffat skägges. Och så här skriver han om vår förenings symbol:

"Ofta har man glädjen att få se havsörnar, sprungna ur fornnordisk dimma och eddamystik, som med tunga yviga vingslag vagabonderar de stramt sköna strandområdena."

Byggt som en Sverigekarta

År 1993 blev Tyresta Sveriges 23:e nationalpark. Den invigdes i september samma år av kungen. Fyra år senare stod Nationalparkernas hus klart – ett av de många Naturum som Naturvårdsverket basar för runt om i landet, men helt klart det mest spännande arkitektoniskt sett. Byggnaden är utformad som en Sverigekarta, vilket tydligast ses från luften, men den vyn har man tyvärr sällan. Inuti finns information om samtliga nationalparker i Sverige.

Vid invigningen medverkade Anna Lindh, som då var miljöminister. Egentligen skulle invigningen ha skett ett annat datum, men ministern var så angelägen om att få vara med att planeringen ändrades.

Tyresta nationalpark anordnar många intressanta föreläsningar och guidningar. Vad sägs om att följa med Svante Joelsson på ugglevandring när säsongen är den rätta? Då omfattas du även av en s.k. ugglegaranti – ropar inga ugglor får du pengarna tillbaka!

Källor:

www.tyresta.se

Magnusson, Lars: Trollskogen Tyresta-Åva. En bok om Tyresta nationalpark och naturreservat. Hanvedens förlag och Naturvårdsverket, 1993.

Pettersson, Mattias: Smultronställe Tyresta-Åva. FiSt nr 1/1997.

Foton och minnen från Landsorts fågelstation

AV **TOMAS VIKTOR**

Här följer ett axplock från den verksamhet med ringmärkning som startade på Landsort på 1980-talet. Till en början i mindre skala, men i dag är Landsort en etablerad och välkänd fågelstation som även bedriver sträckräkning och – framförallt – utbildar nästa generations ornitologer.

LANDSORT FICK SITT namn på 1600-talet, av holländska sjöfarare som kallade den sydligaste udden på Öja för Landzoort (jämför "Land's End" i Storbritannien). Den holländske köpmannen Johan van den Hagen började år 1658 bygga den fyr på södra udden som varit ett välkänt sjömärke under 350 år.

Det var så det började...

"Äntligen håller vi stockholmare på att få en egen fågelstation. Sedan ett drygt år jobbar "Landsortsgruppen" inom StOF med ringmärkning och sträckräkning på Landsort."

Så inledde Thomas Wenninger en artikel i FiSt nr 3 1986.

Han fortsatte med att beskriva ön, som potentiell plats för en ny fågelstation:

"Landsort ligger på ön Öja, allra längst söderut i Stockholms skärgård. Landsort är välkänt från sjörapporten i radio, som fyr- och lotsplats sedan hundratals år och för oss fågelskådare som en utmärkt sträcklokal. Sedan några år är öns natur skyddad som naturvårdsområde. Hela Öja ligger inom militärt skyddsområde, varför utländska medborgare inte får besöka ön utan särskilt tillstånd.

I byn på södra delen av ön finns ett flertal bofasta, affär och post. Med fastlandet finns tre dagliga båtförbindelser via Torö. Det är alltså inte förenat med alltför stora strapatser att bedriva verksamhet där."

Mycket har hänt

Sedan artikeln skrevs har mycket hänt. Det militära skyddsområdet är numera ett minne blott, och det är även lotsstationen – den lotsning som sker härifrån har numera sin bas i Södertälje.

Posten är borta sedan många år, och affären med sitt restaurangannex är öppen främst under sommaren.

Däremot finns numera två andra övernattningsalternativ, om det är fullt på fågelstationen. I lotsutkiken ligger Landsorts B&B, och dessutom finns det vandrarhemslika boenden i militärens nya baracker.

För en fågelstation blev det alltså, till slut. Efter den mindre regelbundna verksamheten under 1970- och 80-talet, då märkning skedde främst i norra delen, startade fångst och märkning i Bredmar, i anslutning till den tidigare sjukstuga som militären ställt till förfogande. Navet i verksamheten är fortfarande den gamla sjukstugan, vilken fungerat som fågelstation sedan 1988.

Planlösningen förändrades drastiskt

En sjukstuga planerad för fem sängliggande militärer är inte optimalt utrustad för att härberga över 30 fågelskådare samtidigt. Vattnet var avstängt, så dunkar med dricksvatten fick hämtas från byns allmänna brunn. Militären hade borrar en brunn bredvid sjukstugan, men det vattnet ansågs otjänligt, enligt en gammal skröna att någon på pin tji hållt medicinrester i brunnen. Nya analyser visade att det var nys, så en ny dränkbar pump köptes in och installerades. Nu var vattenbehovet tillfredsställt.

Det lilla köket och det stora tvättrummet var helt feldimensionerade för föreningens behov av framförallt en plats för matlagning. Hur man än vred och vände på sig i det lilla köket gick det inte att låta tre olika kockar husera där samtidigt. Den mest rationella lösningen var att riva

Patrik Wildjang visar upp en nymärkt gråsiska.

FOTO: JIM SUNDBERG

Under vissa raritetsgiftiga väderlägen i oktober med dimma och svaga ostvindar kan bryggan vara full av hemvändande skådare.

Dvärggransångare (*Phylloscopus neglectus*), fångad i nät den 9 oktober 1991

Sträckande ejdrar.

Trädskrypare.

ut alla handfat och toaletter (som vi ändå inte fick använda) i tvätttrummet och bygga ett kök där istället.

Sagt och gjort. Allt revs ut och nyare modeller av spis, diskbänk och köksskåp fyllde upp det gamla tvätttrummet. Nu kunde man ta ut svängarna i köket och de stora mängderna mat för upp till tolv personer per lag gick alldeles galant att tillreda. När den gamla varmvattenberedaren efter mycket om och men blev ansluten fanns det även varmvatten till disken. Det uppskattades av dem som tilldelats detta ansvar.

Rekordmånga på kurs

Under säsongen 1992 genomfördes ringmärkningskurser med stöd av Studieförbundet. Rekordmånga deltagare ville lära sig grunder och teknik för fångst och märkning av fågel. Jag deltog själv i kursen och minns några minnesvärda dagar på stationen. Oktober visade sig från sin alla bästa sida, fint väder och lagom mycket fågel att ringmärka.

Både sträckräknarna och de ordinarie ringmärkarna hade bråda dagar. Näten tömdes snabbt eftersom det var minst tio personer till-

gängliga runt näten vid Bredmar. In på labbet med fåglarna och de ordinarie märkarna visade vant oss noviser allt om ungfågelfjädrars form, handpenneruggning och fettblåsning. Själva ringmärkningsproceduren förevisades, och alla fick märka några olika fågelarter och träna på att ha dem i handen. Själv satte jag den första ringen på en ung rödhake.

Rundpingisturneringen hösten 1992

När mörkret lagt sig och middagen var avklarad var det dags för den mest prestigefyllda rundpingisturnering jag deltagit i. Det fanns minst 15 racketar på stationen men det förslog inte. Över 20 deltagare trängdes runt pingisbordet och där kunde gamla skådarrävar som t.ex. Fredrik Forsberg, Claes Hansson, Bo Holst, Malin Lövgren, Johan Nilsson, Mattias Pettersson, Ola Svensson och Thomas Wenninger ses utmana det unga gardet bestående av bl.a. Anders Eriksson, Petter Simonsson, Micke Wilson och Oscar Karheden. De idrottsliga aktiviteterna tröttade ut alla, och till slut fylldes alla tillgängliga sängar och golvutrymmen med sovsäckar. De flesta sov som stockar trots en del snark-

På StOF:s jubileumsexkursion till Landsort 20 september 2009 förevisades ringmärkning. Sara Boberg fick hålla i en talgoxe. I bakgrunden Lisa Boberg.

ningar från seniorernas utrymmen och rop på mamma från juniorenas avdelning.

Sedan dess har ett otal kurser i ringmärkning och sträckräkning genomförts, framför allt för ungdomar. Det är nog lättare att räkna upp de barn/ungdomar/och lite äldre skådare som inte deltagit i någon av alla de utbildningsinsatser som genomförts i fågelstationens regi.

Strategiskt läge

Öja, med sitt strategiska läge längst ner i söder i vår skärgård, är en mycket fågelrik lokal under framförallt vår och höst, när de förbiflyttande fåglarna under goda sträckdagar räknas i tusental. Som alltid, när stora mängder fåglar drar förbi, upptäcks en hel del av sällsyntare slag.

Mängden sjöfågel som sträcker förbi Landsort under våren kan nå imponerande dagssummor. Framför allt ejdersträcket, som kulminerar i slutet av mars, kan vissa dagar bestå av tiotusentals fåglar.

Sträcket fortsätter hela våren, och under senare hälften av maj kan en del av de fåglar som häckar vid Ishavet beskådas, främst från södra

udden. Bredstjärtad labb och vitnäbbad islom hör till de senaste vårflyttarna.

Redan under midsommarveckan startar sydsträcket, med storspov och svartsnäppa. Juli månad kan bjuda på fina observationer av vadare i häckningsdräkt på retursträck till vinterkvarteren. Sträcket av tättingar kommer igång på allvar i augusti och fortgår in i november.

Raritetsspäckad höst 1991

Hösten 1991 kommer nog att gå till historien som den raritetstätaste perioden i fågelstationens historia. Oktober bjöd på dimma och svaga vindar, och vad som helst kunde dyka upp på ön. Inte bara sibirisk järnsparv, dvärgsångare och en långstannande videsångare kunde beskådas på ön denna höst, utan även en hybrid mellan azurmes och blåmes.

Dvärgsångaren – med det ursprungliga namnet dvärggransångare, vilket använts i tidigare artiklar om fågeln – är med bred marginal den mest udda av de arter som ringmärkts i Sverige genom tiderna.

Följande citat (saxat från FiSt nr 2 1992) är en

Vassnäten innehåller ibland väldigt många fåglar, som det gäller att snabbt plocka ur och bära in till labbet.

öronvittnesskildring av Johan Nilsson, som hade det tvivelaktiga nöjet att telefonledes få uppleva en ny art för hela Västpalearktis:

"Klockan 13:45, torsdag den 9 oktober, en dimmig dag med svaga vindar, slog jag dagens nervösa samtal till fågelstationen. Anders Engström, som skulle hem med 14.05-båten, svarade. Han meddelade att fångsten varit svag och sträcket obefintligt i dimman. I bakgrunden hörs någon storma in och vråla 'Gråsångare på södra!' Anders frågar 'Är du säker?' och får ett jakande svar. Anders avslutar artigt vår konversation med: 'Du, jag har inte tid att prata mer nu!' varvid jag inser att konversationen är slut och lägger på luren".

Får man kryssa i luren?

Ringmärkningspersonalen lyckades fånga fågeln på södra udden, och efter transport till fågelstationen fick bl.a. Fredrik Forsberg upp-

draget att försöka ta reda på vad det var för en udda fågel. Ganska snart utkristalliserades en potentiell art: Plain leaf-warbler (*Phylloscopus neglectus*). Litteraturuppgifterna om denna i Västpalearktis obefintliga art är minst sagt magra. Kontakt etablerades därför med Stenhusa bod på Öland, och därefter var arten strax "ute" i Sverige.

Johan fortsätter sin skildring:

"Vid denna tid har jag fått ett samtal från Claes Hansson: 'Dom påstår att dom fångat en Plain leaf-warbler på Landsort'. Claes hade ringt till ön för att kolla läget och sökte nu en olycksbroder. Själv ringde jag och fick en utförlig beskrivning av fågeln och fick höra den locka 'live' i telefonen (får man kryssa?). Jag ringde även Riksmuseet och fick höra att arten saknades i de annars så artrika samlingarna. Efter ringmärkning, mätning, vägning, fotografering och

Örjan, Runo, Patrik och Bertil m.fl. värmer upp för en ny skådartur efter lunchrasten på fågelstationen den 9/5 2005.

Arkitektens förslag till ny fågelstation.

*videofilmning släpptes fågeln i Bredmar och sågs där-
efter inte mer.*

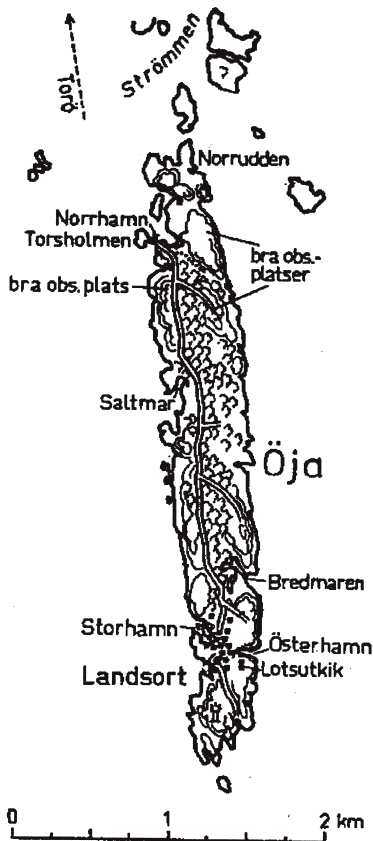
Livet är fullt av misräkningar, men tyck inte alltför synd om Johan och Claes för att de inte var på plats. Johan plockade Sveriges andra isabellatörmskata ur ett nät på Landsort 1988, och Claes har vid två (!) tillfällen under 1990-talet plockat sibirisk pipelärka ur näten där.

Ny fågelstation planeras

Hur ser nu framtiden ut? Den nuvarande fågelstationen håller på att falla för åldersstrecket, och en ny måste byggas.

Mondo arkitekter AB har utarbetat ett förslag till en ny fågelstation, tänkt att ligga på samma plats som dagens fågelstation. Byggnaden har ritats för att smälta in i skärgårdsmiljön, samtidigt som den har alla moderna faciliteter som miljöanpassade VA-lösningar och en konferensdel. Enligt planerna kommer den att handikappanpassas genom ramper och hissar.

Det problem som kvarstår är hur finansieringsfrågan ska lösas.

"Ön är ca 4,5 km lång och 500 meter bred. Längs stränderna är det mest kala klippor med vegetation av typ ytterskärgård. Det inre av ön består däremot av tät och ganska sumpig al- och björkskog med enstaka granar och tallar. På några ställen, främst i norr, finns det stora områden med buskvegetation och kring Norrhamn även en del rester av gammalt odlingslandskap." Ur Thomas Wenningers artikel i FiSt nr 3 1986.)

Fotnot: Alla bilder utom där fotograf angivits är kopierade från Landsorts fågelstations hemsida, www.landsort.com/birds/, med tillstånd från föreningens nuvarande ordförande Thomas Wenninger – som även fungerade som dito år 1986.

Sillgrissla, ur FiSt nr 3 1997. Illustration Måns Hjernquist.

En titt in i Slims värld

UNDER 1980-TALET vållade signaturen Slim upprörda känslor bland FiSt:s läsare med sina inte alltid finkänsliga kåserier – mer eller mindre hämtade från verkligheten. I jämförelse med Slim är serien om Bobo Kryss och Forskar Oskar i Vår fågelvärld rena barnlektyren. Ett av kåserierna – dock inte i nytryck här – fick till och med en medlem att lämna föreningen.

Slim uppträdde för första gången i FiSt nr 3/1982. Den dåvarande redaktören publicerade följande programförklaring för "Slims sidor":

"För att inte på något vis riskera en slagsida av för tunga alster har vi lämnat plats för frilansaren Slim, som får redovisa rapporter och intryck/upplevelser, vilka inte kan anses fullt vetenskapligt säkerställda. Tyvärr kan inte Slims sidor levereras osprättade. Du får alltså ta dig in i materialet på egen risk."

Här presenteras två mer salongsfädhiga bidrag. Båda handlar om den frustration de flesta av oss skådare känner sedan vi, med Club300-terminologi, "dippat".

"Favoriter i repris", skulle man kunna säga – de som varit med länge i föreningen har inte glömt kåserierna och ser dem gärna i nytryck.

En skådares mardröm eller herr Wilson reser vidare

Den kommer förr eller senare, den drabbar söndagsflanören likaväl som kryssaren. Den kan slå till var du än befinner dig, det finns inget botemedel. Den finns där, du vill se den, alla andra har sett den men du missar den med en hårsman, MARDRÖMSARTEN! Vi låter här Slims syssling berätta om sin tragiska upplevelse.

VÅREN GÅR ÖVER i försommar, hemmalokalen överges för en veckas skådande på Öland, det råkar bli vecka 22. Denna vecka brukar kunna ge oförglömliga upplevelser, så ock detta år.

Vi hade denna gång beslutat oss för att bryta en tradition under bilresan ner till solens och vindarnas ö. Istället för att rasta på fiket i Tjust hade vi med oss termosar o. dyl. Detta schackdrag var mindre lyckat, eftersom några skådar-kollegor som också befann sig på väg mot samma slutmål stannade till på det vanliga raststället och räknade med att träffa oss där. De ville gärna berätta om en Wilsonsimsnäppa som hade setts på Öland denna dag. I samma stund reste vi oss upp från väggkanten, skruvade på termoslocket och for vidare söderut. Lyckligt ovetande.

Vi anlände till Ås vandrarhem, slog upp tälten, ställde klockan på ringning i ottan och med den ovetandes leende på läpparna somnade vi in.

Morgon! Klockan har hakat upp sig och vi vaknar först vid 7-tiden. Vi tar det dock lugnt och resonerar som så att några minuter hit eller dit spelar väl ingen roll, vi har ju hela långhelgen på oss att skåda.

Vi far ner mot udden i maklig fart och passsar på att titta efter fågel på vägen ner. Efter att vi har parkerat vid Rosenkind och lugnt börjat

Slims kusin ser dig:

Att sova kan straffa sig!

plocka ut tubkikare o. dyl., frågar vi en förbipasserande skådare: Har det varit nå't? Svaret kom som ett piskrapp: – Wilsonsimsnäppa. En hastig minnesbild passerar av en fågel i fågelboken som man råkat se när man kollat in smalnäbbad och brednäbbad simsnäppa.

Men det är ju en nordamerikanare! Den har väl bara setts någon enstaka gång tidigare i Sverige? Faktum framträder kristallklart, en raritet av högsta dignitet står och väntar på oss.

Alla har varit där i morse och sett den, förtäljer skådaren vidare.

Inom en mycket kort stund befinner vi oss återigen ute på vägen. I bilen är stämningen uppåt. Det är inte var dag man får se en sådan sällsynt gäst. Ja, att man får se den det är ju så gott som klart. Fågeln sågs även dagen innan på samma lokal, och vadare brukar ju inte sträcka iväg framåt förmiddagen.

Platsen var lätt att återfinna och där stod en samling kikarförsedda människor. På väg ut resonerar vi som så att det är väl egentligen inte speciellt roligt att behöva kryssa på det här viset. Bara att gå ut och få den utpekad, det är nästan för enkelt.

– Hej, var står den?

– Den stod därborta men den flög nyss iväg.

Med lugn och självbehärskning lyssnar vi till redogörelsen för hur fågeln hade betett sig, vilket håll den hade flugit åt och hur underbart det kändes att få se en sådan art.

Vi väntade i flera timmar med blicken fäst på gräsplätten där den hade spatserat. En malande oro började nu göra sig bemärkt. Tyvärr såg vi inte de skådare som stod längre bort och viftade med armarna. De ville bara göra oss uppmärksamma på den Wilsonsimsnäppa som hade landat framför deras fötter!

Dagen tillbringade vi sedan skådande utmed kusten på lämpliga vadarlokaler. Senare kom

rapporter att snäppan varit synlig på dessa platser, dock inte vid samma tidpunkt som vi hade befunnit oss där.

Denna mörka dag närmade sig slutet och goda råd var nu dyra. Efter en kort planläggning med blandade inslag av erfarenhet och desperation, beslöt vi att återvända till platsen där Wilsonsimsnäppan hade varit synlig samma morgon. Det fanns ju trots allt en möjlighet att den skulle återvända.

Väl framme på lokalen spanade vi ivrigt på allt som rörde sig alltmedan mörkret obevekligt sänkte sig över landskapet och ändade denna den dystraste av alla dagar. Vi hade nått "the bitter end."

Om det nu händelsevis skulle ha funnits något uns av glädje kvar, så utplånades detta snabbt och effektivt morgonen därpå. Som den sista spiken i kistan förtäljdes vid morgonskvallret nere vid fyren, hur Wilsonsimsnäppan hade varit synlig föregående kväll vid den plats där vi inväntat mörkret.

Hade vi bara promenerat ett litet stycke upp på landbacken hade vi fått se en Wilsonsimsnäppa!

Det är en sagolik tur att man inte är någon artjägare, då hade det nog varit svårt att komma över det här.

(Från FiSt nr 3, 1985)

På havsfågelspan

HÖRT AV **SLIM**

Som ihjalsmällda flugor sitter havsfågel-skådarna fastblåsta, uppsmetade mot berget av den piskande vinden, fåfängt försökandes skyla sina vindpinade varelser i landskapets vinderoderade arkitektur, iförda lager på lager med kläder i ett fåfängt försök att hindra den isande vinden att tränga igenom klädselförsvaret, vilket ger många av dem ett komiskt uppblåst utseende påminnande om Michelin-gubbar.

Till den smala ansiktsöppningen appliceras tubar, vilka förlänger de visuella intrycken från det orkanpiskade upproriska havet, där stormens fåglar manövrerar vidare endast tillfälligt vinddrivna av en av västkusthöstens många lågtryck på väg mot nordost. Dessa fåglar som är föremål för skådarnas projicerade uppmärksamhet och som får dessa skådare att så till fullo ge sig hän åt sin fakiriska verksamhet. Dock är det dem inte alla förunnat att få uppleva de korta sekunder av extatisk lycka som fåglarna för med sig, emedan den oberäkneliga stormen, det vida referenspunktslösa havet, saltstänket samt den rena slumpen gör sitt bästa för att sätta käppar i hjulen för skådarna. Dessa extrema förhållanden ger basis för det å ena sidan överlyckliga, å andra sidan desperat förtvivlade replikskiftet skådarna emellan:

– Lira!

– Va? Vad? Var?

– Lira! Går söder!

– Vad för lira?

– Vet inte.

– Långt bort?

– Ja, mycket långt ut, men kommer närmare.

– Var?

– Rakt ut över vattnet.

– Var rakt ut?

– i min tubriktning.

– Var i din tubr... Går den mot horisonten?

***Slims brorsas
ringmärkarordspråk:
– Bättre en ny art i handen än
tjugo ägg krossade i mössan!***

***Slims brorsa:
Glöm inte att släpa med tuben!
Kaviar är gott!***

–Jaaeeenej. NU är den uppe igen men den går ner direkt igen.
–Har den passerat båten?
–Den e bara uppe korta stunder i taget, sen går den ner i vågdalarna och försvinner nästan, men den kommer närmare..., tror jag.
–Har du SETT båten?
–VILKEN BÅT?
–FISKEBÅTEN!
–Jag har inte sett nå'n båt alls!
–Är den fortfarande mot horisonten ibland?
–Du måste få in den här Gösta, det är nå't häftigt! Den verkar vara ljus på undersidan, den ÄR ljus på undersidan.
–Jag fattar ingenting?
–Går mot vattnet hela tiden nu. Glider MYCKET närmare hela tiden! Ta in spetsiga stenen i underkanten av tuben och gå lite upp så kommer den förbi snart!
–Nu har jag stenen!
–Va beredd! DÄR... DÄR passerar den.
–Jag ser inte ett smack!
–Det är fel sten!
–Vadå för jävla stenjävlar? Det finns ju tusen stenjävlar på den här förbannade lokalen!
–Den spetsiga vid bränningarna menade jag!
–Säg till när en storskarv passerar!
–Vilken storskarv?
–Den ljusa som går norrut.
–Inte hitti.. DÄR!! Nej förresten det var en ejderflock.
–Fortfarande mot vattnet?
–Där är båten nu!
–VILKEN BÅT?
–Fiskebåten.....OCH DET MÅSTE VARA EN STORLIRA!!
–JAG HAR ALDRIG SETT NÅN FISKEBÅT!
–DET ÄR EN STORLIRA, DEN KOMMER NÄRA NU!!
–JAG HATAR ALLA FISKEBÅTAR, JAG HATAR ALLA FISKARE
–OCH NU VISAR DEN HELA ÖVERSIDAN MED

ALLA KARAKTÄRER PERFEEEEKT!!!!
–JAG SKA SPRÄNGA ALLA FISKEAFFÄRER!!!
–WOOOW VA HÄFTIGT!!
–JAG SKA FÖRGIFTA ALLA SJÖAR!
–DÄR KOMMER EN SJÖORREFLOCK!
–NU HAR JAG BÅTJÄVELN!
–LÄNGRE VÄNSTER! MYCKET LÄNGRE VÄNSTER! SNABBT NU!
–JAG FATTAR INGENTING, JAG FATTAR ABSOLUT INGENTING!
–SNART GÅR DEN INTE ATT SE, DEN NÄRMAR SIG KLIPPORNA!
–JAG HAR BLIVIT BLIIIIIND! JAG KAAAAAN INTEEE SEEE!
–DEN DRAR JÄRNET!
–AAAAAAAAAAAAHHHHHHHHHHHHHHRRRRRRRRRRGGGGGGGG!

.....du?
.....jaa
..... den är nog borta nu
.....jag vet
..... ehh och.. ?.....
..... hmm...jaa.....
..... den där skarven....du vet....flög norrut
passerar den där båten du vet.....
..... (suck) du behöver inte säga mer
..... islom.....
..... vem bryr sig
..... ändå alltid gillat talgoxar bäst
..... på fågelbordet om vintern

HALLÅ SVENSSON!

Text & bild: Stefan Ettestam

Vad har folk för uppfattning om oss fågelskådare?

Har de någon uppfattning överhuvudtaget?

På mitt jobb fick de en dag klart för sig att fågelskådaren är en lustig prick, som gör vadsomhelst för att få se en pippi till.

Det hela började med att jag varit ute några timmar och sparkat boll med några barn. När jag kom tillbaka till fritidshemmet där jag jobbar, sa en av personalen till mig att en kille sökt mig för ett par timmar sedan.

"Killen sa något om en ringlinje. I Ågesta skulle det sitta en ökenfågel från Afrika skvätta sa han nog. Finns det en fågel som heter så?"

Jag blev alldeles darrig. Hoppas att fågeln är kvar!

"Kan jag inte få gå nu? Fågeln kanske inte sitter kvar så länge till."

Visst det gick bra. Alltså- full fart till Ågesta. Där fanns säkert kikare att låna. Javisst, när jag kom dit var det redan fullt av skådare som upphetsat spanade på ökenstenskvättan.

Vilken tur, en fågel till på listan! I flera veckor efteråt fick jag äta upp att jag "smitit" från jobbet, för att titta på en "larvig" ökenstenskvätta. Men det var det ju värt! Några åsikter från vimlet:

Ernst Granberg 37 år:

"Jag har inte haft någon bild av skådarna."

Birgit Ölvestad 50 år:

"Jag har inte heller haft någon åsikt om skådarna."

Fint, tänkte jag, som var rädd att folk bara skulle tycka vi skådare är tontiga.

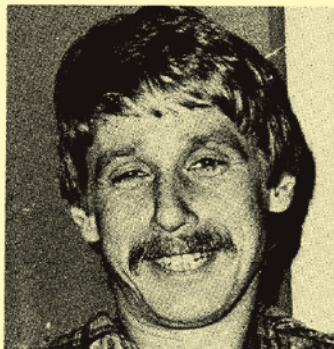
Inger Johansson 43 år:

"Usch så tidigt på morgonen orkar ingen vettig människa upp."

Tja, sådana påhopp får man väl stå ut med.

Jan Lilja 39 år:

"Håll dem kort så de orkar med jobbet!"

Vi gjorde det här numret: Tomas Viktor, Sören Lindén, Hans-Georg Wallentinus och Eva Stenvång Lindqvist.
När föreningen fyller 100 år tänker vi banne mig inte röra ett finger, då får du ställa upp!

Viktiga telefonnummer...

.. om jag hittar en skadad fågel:

Skansen tfn 08-442 80 00

Viltjouren tfn 0704-18 28 10 eller 08-560 241 82

.. om jag hittar en död rovfågel, uggla eller annan fågel som tillhör statens vilt*:

Riksmuseet tfn 08-519 540 00 eller närmaste polisstation.

.. om jag hittar en ringmärkt fågel:

Ringmärkningscentralen, Riksmuseet

tfn 08-519 540 80 eller e-post: bird.ringing@nrm.se

.. om jag antar att någon plundrar fågelbon, sysslar med olaglig jakt, smugglar sällsynta djur eller håller på med annan faunakriminalitet:

Tullens tipstelefon (dygnet runt) tfn 020-89 90 00

Polisen tfn 08-401 40 00

StOF:s kontaktperson Sören Lindén tfn 070-484 13 10

*Till statens vilt hör:

Fiskgjuse, bivråk, tornuggla, hökuggla, berguv, fjälluggla, lappuggla, slaguggla, rördrom, lunnefågel, salskrake, svart-halsad dopping, skärfläcka, gråspett, vitryggig hackspett, mellanspett, kungsfiskare, blåkråka, härfågel, sommargylling, fjällgås, skräntärna, svarttärna, storkar, örnar, glador, falkar och kärrhökar.

Fågelinfluensan

Om du hittar enstaka döda våtmarksfåglar eller flera döda fåglar vid samma tillfälle och inom ett begränsat område (=epizooti) – kontakta länsveterinär, Stockholms län 08-785 50 47, under jourtid SVA 018-67 40 00, och avvakta deras instruktioner.

Telefonsvarare för fågelobsar

Stockholm "Birdline"

08-500 316 45

inrapportering

08-500 317 45

Halmstads OF, Halmstad

035-364 27

inrapportering

035-364 97

Falksvararen, Falkenberg

0346-812 14

inrapportering

0346-812 30

Gotlands OF, Visby

0498-210 442

inrapportering

0498-210 542

Du rapporterar väl dina obsar på Svalan?

<http://www.artportalen.se/birds/>

Säljes: Kamakura tubkikare i bra skick med 80 mm frontlins och 30 ggr vidvinkelobjektiv.

Fodral medföljer.

Pris: 5 000 kronor.

Björn Sjöstedt

Tel: 08-681 94 85

**Stockholms
Ornitologiska
Förening**

Så blir du medlem:

För att bli medlem i föreningen och få denna tidning hem i brevlådan så sätter du in 150:- på plusgironr 57 79 91-3.

Glöm inte att skriva ditt namn och din adress samt att det gäller medlemskap.